

Päivi Rantala

Kaiken mailman nainen?

Matleena Herajärven elämä ja yhteisöt 1800-luvun Tornionlaaksossa

Kulttuurihistorian laudaturtyö, kevät 2010

Sisällys

Aluksi

1 Lähtökohdat

- 1.1 Lapsensa hylännyt äiti?
- 1.3 Matleena Herajärvi lähteissä
- 1.4 Kulttuurihistoriaa naisnäkökulmasta

2 Matleenan elämä ja yhteisöt

- 2.1 Lapsuus ja nuoruus
- 2.2 Kotoa lähtö
- 2.3 Aviottomana äitinä
- 2.4 Nuhdeltuna ja tuomittuna
- 2.5 Ruotulaisena

3 Tulkintoja Matleenasta

- 3.1 Työätekevä nainen
- 3.2 Äiti
- 3.3 Huonomaineinen nainen
- 3.4 Hyväksikäytetty
- 3.5 Kiertolainen, köyhäläinen
- 3.6 Yhteisön jäsen

4 Tutkija ja tulkinnat

- 4.1 Tavoitteena ehjä kertomus?
- 4.2 Matleena ja minä – tutkija ja tunteet

5 Kalkkimaan Mallu

Aluksi

Istun Oulun maakunta-arkistossa tutkimassa Alatornion seurakunnan papereita 1800-luvun alusta. Pietari Herajärvestä, Kalkkimaan papista ei löydy syntymä- ja kuolinpäivän lisäksi mitään, eikä tietenkään. Onko vain kertomuksia henkilöstä, joka kulki ympäriinsä vetäen Raamattua perässään ja hokien pilkkarunoja? Ehkä koko miestä ei ollut olemassakaan. Tai kenties sittenkin oli: hänen äidistään Matleenasta löytyy muutama maininta. Ainakin Kalkkimaan papilla siis oli äiti! Kylähullun äiti – miten kummallinen ajatus. Millainen äiti Matleena mahtoi olla? Mitä hän ajatteli pojastaan ja mitä poika äidistään? Voiko heistä ylipäänsä käyttää sanoja ”äiti” ja ”poika” siinä mielessä kuin itse ajattelen itseäni ”tyttärenä” ja omaa äitiäni ”äitinä” – lämpimänä ja huolehtivana, läheisenä ihmisenä?

Tammikuussa 2003 aloin tehdä väitöskirjaani kylähulluudesta. Tutkimukseni keskiössä ovat Tornionlaaksossa vuosina 1830–1885 eläneen Kalkkimaan papiksi kutsutun Pietari Herajärven elämä ja hänestä kerrotut jutut. Kalkkimaan pappi oli ja on tunnettu kulkijana, pilkkarunojen ja -saarnojen tekijänä ja paikallisena kylähulluna. Omana aikanaan hän kiersi kotipitäjässään Alatorniolla ja sen ympäristössä, ja hänen kuolemansa jälkeenkin kertomuksia löytyy laajalta alueelta Tornionlaaksosta. Useimmissa kertomuksissa puhutaan Kalkkimaan papin runoista, omituisista tavoista ja poikkeuksellisesta pukeutumisesta. Hän pukeutui ”saarnapukuun”, kahteen naisten hameeseen, joista toinen oli aseteltu vyötärölle, toinen kiedottu kaulaan. Hän veti Raamattua perässään todeten syytä kysyttäessä, että ”sitä Herrakin kurittaa, jota hän rakastaa”. Kalkkimaan pappi kiersi taloissa, ja ellei häntä kohdeltu riittävän hyvin, hän teki välittömästi pilkkalaulun. Lauluista saivat osansa niin papit ja muut herrat kuin rahvaskin.

Tutkimukseni edetessä luin suuren määrän Kalkkimaan papin runoja ja häneen liitettyjä kertomuksia. Kertomukset ja muut tekstit keskittyvät runoihin, lauluihin ja sattumuksiin, kuten tämäntyyppinen materiaali yleensäkin. Näiden kertomusten tarkoituksenaan ei ole kuvata konkreettista elämää tai sitä, missä Kalkkimaan pappi yöpyi, kenen kanssa hän seurusteli tai millaisia hänen ihmissuhteensa ylipäänsä olivat. Hänen perheestään ei mainita juuri muuta kuin että hän oli yksinäisen äidin lapsi, jonka isästä ei ollut mitään tietoa. Sisaruksista kertomuksissa mainitaan Brita eli Pirkko, josta Kalkkimaan pappi teki myös rivoja ja halventavia runoja. Eräs kertoja toteaaakin, että ”sukukunniastaan se ei paljon välittänyt”. Toisissa teksteissä tulee paremmin esiin Pietari Herajärven lapsuus, mutta myös tällöin näkökulma on runoilijassa itsessään.

Pietari Herajärven äiti Matleena mainitaan muutamassa kertomuksessa. Aluksi tarkoitukseni oli sivuuttaa historiallisen henkilön, Pietari Herajärven elämäntarina, äiti ja sisarukset vain maininnalla; eihän tutkimuskysymykseni mitenkään liittynyt siihen, millainen tutkimushenkilöni lapsuus, koti ja perhe olivat olleet. Vähitellen kuitenkin huomasin kiinnostuvani yhä enemmän siitä, kuka oli tuo nainen, josta puhuttiin eikä kuitenkaan puhuttu. Historiaan hän ei ole jäänyt omien tekojensa vuoksi vaan ainoastaan poikansa äitinä, josta ei kerrota kovin mairittelevaan sävyyn.

Vähitellen kiinnostuin Matleenan tarinasta yhä enemmän. Olen kuitenkin toistanut samaa kaavaa kuin minua edeltävät kirjoittajakin: myös minun elämässäni Matleenan tarinan kertominen ja tämän kulttuurihistorian sivulaudaturtyön valmistelu on jäänyt ensin väitöskirjan, sitten muiden töiden jalkoihin. Lähteiden keräämisen aloitin vuonna 2003, kirjoittamisen joskus vuoden 2004 paikkeilla. Vuonna 2009 työ oli jo lähes valmis, mutta viimeistelyyn meni silti vielä vuoden verran. Matleenan tarinan kanssa työskentely on siis ollut minulle hyvin pitkälinen prosessi. Oma tutkimuksellisen ajatteluni kehittyminen ja muutos yhteiskuntatieteilijästä historian tutkijaksi ovat näkyvissä tekstissä. Esimerkiksi oma tutustumiseni lähteisiin ja niiden merkityksen hahmottaminen ovat kenties tarkemmin esiin kirjoitettuna kuin historian tutkimuksissa yleensä.

Haluan esittää lämpimät kiitokseni ihmisille, jotka vuosien aikana ovat lukeneet tekstejäni, kannustaneet ja auttaneet lähteiden tulkinnassa. Marja Tuominen työn ohjaajana on antanut asiantuntevaa palautetta. Marja on myös muistanut säännöllisesti kysyä, mitä Matleenalle kuuluu. Mervi Autti on lukenut ja kommentoinut etenkin Matleenaä käsitteleviä artikkeleja, ja hänen kanssaan olemme myös pohtineet naisten historian kirjoittamisen haasteita ja mahdollisuuksia. Lapin yliopiston naistutkijat, etenkin *Kuulumisia*-kirjan kirjoittajat, ovat vuosien aikana pohtineet kanssani menneisyyden naisten elämästä kirjoittamista. Kulttuurihistorian laudaturseminaarilaiset ovat seuranneet työni etenemistä alustavista suunnitelmista valmiiksi työksi; kiitos teille mukana elämisestä ja kommenteista. Seija Pulkamo ja Ilkka Väätti ovat avustaneet lähteiden lukemisessa ja tulkinnassa. Tenka Issakainen on kommentoinut lukuisia suunnitelmia ja tekstikatkelmia enemmän tai vähemmän kriittisesti. Rakkaat ja lämpimät kiitokseni vielä kaikille ihanille naisille, joita ympärilläni on: ystävät, Aila-anoppi, Tiia-sisko ja Leena-äiti.

Rovaniemellä keväällä 2010

Pälvi Rantala

1 Lähtökohdat

1.1 Lapsensa hylännyt äiti?

*Pietarista hänen äitinsä ei pitänyt mitään huolta, jonka vuoksi hän joutui jo pahaisna paitaressuna pitäjän niskoille.*¹

Ensimmäinen kertomus, jossa Matleena Herajärvi, tosin nimettömänä, mainitaan, on vuodelta 1882. Nimimerkki Linnanen eli ylioppilas Kaarlo Alarik Castrén kirjoitti arvovaltaisella areenalla, Elias Lönnrotin 80-vuotisjuhlan kunniaksi julkaistussa albumissa. Lausahdus on näennäisen viaton, eikä sen tarkoituksena välttämättä ole syyllistää Matleenaa tai väittää häntä huonoksi äidiksi. Linnasen kirjoitus ilmestyi kuitenkin varsin suosituksessa ja laajalti levinneessä julkaisussa, ja sitä pidetään edelleen ”autenttisena dokumenttina” Kalkkimaan papin lapsuudesta, onhan se yksi harvoista aikalaiskirjoituksista. Toteamus aviottomana syntyneen poikansa hylänneestä äidistä on kuitenkin muodostunut itsestäänselvyydeksi, jota toistetaan kyseenalaistamatta useimmissa Kalkkimaan papista kertovissa teksteissä.² Joissain tulkinnoissa syytös poikansa hylännyttä äitiä kohtaan on vahva, kuten seuraavassa, luultavasti 1950-luvulla pidetyssä esitelmässä:

*Äiti unohti oikeastaan sen, mitä äidit tavallisesti muistavat. On ikävä näin äitienpäivänä lausua tällainen toteamus, että on voinut olla äitejä, jotka ovat saattaneet poikansa jo varhain lapsuudessa kokonaan unohtaa, etten sanoisi hyljätä.*³

Kansanopiston opettaja Jalmari Puoskari jatkaa esitelmäänsä toteamalla, että elämä yksinäisen äidin poikana oli rankkaa ja että tämä lähtökohta sai pojan vetäytymään yksinäisyyteen ja hakeutumaan pikemminkin vanhojen ihmisten kuin ikäistensä seuraan. Näin hän joutui kuulemaan asioita, jotka eivät lapsen korville olisi sopineet. Pietarin myöhemmät vaiheet pilkkarunoilijana siis selitetään hänen lähtökohdillaan, ja vaikka sitä ei suoraan sanottaisikaan, voidaan syylliseksi kurjaan kohtaloon löytää poikansa hylännyt äiti.

Kalkkimaan papin isättömyys on selviö, ja äidittömyyttä selitetään eri tavoin. Seuraava kertomus on äidille armollisempi kuin edelliset:

¹ Castrén 1882. Castrén oli todennäköisesti vuonna 1855 Säräisniemellä syntynyt ylioppilas, myöhemmin asianajaja. Kuka kukin on 1909.

² Esim. Bucht 1923; *Kalkkimaan pappi*. Perä-Pohja 29.10.1926. *Kalkkimaan pappi. Omalaatuinen trubaduuri Perä-Pohjolassa*. Pohjolan Sanomat, Michigan 22.1.1958; Puoskari 1985 (Kaltio); Lehtola 1992 (Uusi Kansanmusiikki).

³ TLMM 261, Jalmari Puoskari. Nauhoituksen ajasta ei ole varmaa tietoa, mutta luultavasti se on äänitetty 1950-luvulla.

*Hänellä ei ollut isää, josta johtui, että hän pienestä pojasta asti joutui kulkemaan äitinsä Matleenan kanssa pitäjällä kerjäämässä. Mutta kun hänen äitinsä kuoli hänen ollessaan vielä pieni paitaressu hän joutui pitäjän armoille.*⁴

Matleena Herajärven nimi tuli esiin monissa kirkon asiakirjoissa, ja lapsiakini alkoi Pietarin lisäksi löytyä useita. Kuka oli tämä nainen? Ja oliko todellakin niin, että Matleena Herajärvi ei pitänyt pojastaan huolta? Millaiset olivat ne olosuhteet, joissa he tuolloin elivät? Mitkä olivat ylipäänsä hänen mahdollisuutensa hoitaa pientä poikaansa?

Näihin kysymyksiin lähdin etsimään vastausta, vähitellen ja kuin salaa. Arkistoissa istuessani etsin merkkejä Pietarista mutta myös Matleenasta.⁵ Ensimmäisillä vierailuillani Oulun maakunta-arkistoon sivuutin kaikki maininnat, jotka koskivat Matleena, toisella kerralla huomasin kiinnostuvani hänestä jopa enemmän kuin Pietarista itsestään. Ja samalla pohdin, miksi oli näin: oliko Pietari Herajärvestä minullekin tullut vain Kalkkimaan pappi, instituutio, kylähullu, jolla ei ole omaa selkeästi tavoitettavissa olevaa persoonaa? Jollain tavalla Matleena tuntui alusta saakka elävämmältä, vaikka hänestä ei ole olemassa juuri mitään tietoja. Muutama pieni merkintä arkistojen kätkeissä, siinä kaikki. Ei valokuvaa, ei piirroksia, ei esineitä, ei mitään. Ja silti: koskettelin hänen nimeään, jonka joku kirjoitustaitoinen on piirtänyt rikosluetteloon. Olet sinä kuitenkin elänyt, siitä voin olla varma! Mutta millaista elämää? Voisinko sinut tunnistaa, voisinko ymmärtää elämäsi? Omani on niin kovin erilainen. Yhdistääkö naiseus, auttaako se ymmärtämään?

Halusin tietää ja ymmärtää. Aloin perehtyä väitöstyön lisäksi naisten historiaa ja naishistoriaa käsittelevään kirjallisuuteen, ja arkistoissa etsin merkkejä Matleenan elämästä. Vähitellen muuttuivat myös ne kysymykset, joita halusin Matleenan tarinalle asettaa. Kun alun perin kiinnostuin hänestä Pietarin äitinä ja kysyin, miksi hän hylkäsi poikansa, siirtyi mielenkiintoni vähitellen Matleenaan itseensä ja hänen yhteisönsä. Olisiko hänen elämänsä tarina ”rekonstruoitavissa”, kerrottavissa kokonaisena tarinana, ja vieläkö hänen yhteisöään voisi jäljittää? Entä Matleena, voisiko hänen ääntään vielä kuulla?⁶

⁴ SKS, KRA Salme Kiviharju: 579. 1956.

⁵ Kirjoitan jatkossa Matleena Herajärvestä pääasiassa etunimellä. Pohdin pitkään koko nimen käyttöä: puhuisinko vaikkapa aatellisnaisesta etunimellä, mahdollistaako piikatytön asema tällaisen tuttavallisuuden? Koko nimen käyttö tuntui kuitenkin vieraannuttavalta, ja sain vahvistusta ratkaisulleni etenkin Maarit Leskelä-Kärjen tutkimuksesta. Leskelä-Kärki (2006) puhuu tutkittavistaan Aino, Aune ja Helmi Krohnista pääasiassa etunimellä; samoin Irma Sulkunen käyttää tutkimustensa keskushenkilöistä Mandi Granfeltista (1995) ja Liisa Eerikintytärestä (1999) pääasiassa etunimiä.

⁶ Merete Mazzarella kirjoittaa Fredrika Runeberg -elämäkerrassaan, ettei tämän ääni suinkaan jäänyt kuulumattomiin. Jokainen kuulija ja ymmärtäjä on kuitenkin kuunnellut ja ymmärtänyt omalla tavallaan, omasta ajastaan ja omin edellytyksin. Jokainen on myös halunnut saada oman äänensä kuuluviin, väliin jopa hukuttaen alleen Fredrika

Vaikka kiinnostukseni on ensisijaisesti yksilössä, Matleenassa itsessään, on mahdotonta sivuuttaa sitä yhteisöä, jossa hän eli. Liz Stanley on kirjoittanut, että seurattessamme elämäkertamme kohteen jälkiä kronologisesti pisteeltä toiselle muu häipyä näkyvistä, kuten käy silloin, kun näyttämöllä valonheitin kohdistetaan vain päänäyttelijään muiden häipyessä taustalle. Kuva hänestä ei ole kuin kuva kollegasta tai ystävästä ystävien joukossa, sen sijaan hän on jättiläinen pygmiensä seassa. Ihmisten elämä ja käytös tulevat mielekkäiksi vasta, kun heidät sijoittaa osaksi sitä sosiaalista maailmaa ja toimintaa, jonka keskellä he elävät ja toimivat – tai ovat aikanaan eläneet ja toimineet.⁷

Matleenan elämää ja toimintaa ei ole enää mahdollista tavoittaa, mutta jotain niistä voi päätellä. Tavoitteenani on, Stanleyyn ajatusta mukaillen, tarkastella Matleenan elämää osana omaa aikaansa ja paikkaansa. Ei irrallisena vaan osallisena, niin että valonheittimen kehällä näkyvät Matleenan itsensä lisäksi myös hänen läheisensä ja väliin myös kaukaisemmat hänen elämäänsä vaikuttaneet henkilöt. Kysyn, millaisena Matleena näyttäytyy lähteissä ja millainen yhteisö hänen ympärilleen on hahmotettavissa lähteiden avulla. Kysyn myös, millaisia mahdollisia tulkintoja Matleena Herajärven elämästä ja rooleista yhteisössä voi tehdä.

1.1 Matleena Herajärvi lähteissä

Kun lähdin etsimään tietoa Matleena Herajärven elämästä oletin, että hän olisi, Irma Sulkusen sanoin, yksi niistä naisista ”joilla oli elämä mutta ei historiaa”.⁸ Hänestä löytyisi merkintä syntyneiden ja kuolleiden luettelossa ja rippikirjassa, ja siinä kaikki. Tarkemmin tutkittaessa kuitenkin selvisi, että hänestä onkin olemassa lukuisia lähteitä, jopa enemmän kuin kuuluisasta pojastaan. Matleenasta ei toki ole kerrottu samaan tapaan kuin Kalkkimaan papista, eikä hän itse ole jättänyt jälkeensä minkäänlaisia kirjoituksia tai muuta henkilökohtaista lähdeä. Hän antoi kuitenkin elämänsä aikana useille viranomaisille aihetta kirjoittaa muistiinpanoja ja tehdä merkintöjä. Näin hänen elämänsä kulku, asuinpaikat ja ympärillä olleet ihmiset ovat kohtalaisen hyvin hahmotettavissa jälkeenpäin.

Runebergin oman äänen. Mazarrella 2007, 12. Fredrika Runebergia ja Matleena Herajärveä toki erottaa se, että toinen kirjoitti hyvin paljon, toinen ei mitään, ainakaan sellaista mikä olisi säilynyt jälkipolville.

⁷ Stanley 1992, 9.

⁸ Sulkunen 1999, 31.

Useimmiten Matleena Herajärvi, kuten muutkin aikalaisensa, löytyy seurakunnan väestökirjanpidosta. Vuonna 1686 säädetty kirkkolaki velvoitti kaikki papit pitämään kirjaa seurakunnan tapahtumista. Alatornion seurakunnan arkistoistakin löytyvät tiedot syntyneistä, kastetuista, rippilapsista ja kuolleista. Kirkkolaki määräsi pidettävän myös rippikirjaa, johon kirjattiin seurakuntalaisten katekismuksen osaaminen, lukutaito ja ehtoolliselle osallistuminen. Myöhemmin rippikirjaan kirjattiin myös esimerkiksi muuttotiedot, vihkimiset, sairaudet, tuomiot, rangaistukset ja muut lisätiedot.⁹ Näin tapahtui Matleenankin kohdalla; rippikirjoissa on merkintöjä salavuoteudesta, synnytyksestä lapsista ja muutoista. Lisäksi pidettiin kirjaa seurakuntaan ja seurakunnasta muuttaneista ja kirkkokurin alaisista sekä oikeudessa tuomituista. Näiden henkilökohtaisia tietoja sisältävien asiakirjojen lisäksi voi Matleenan yhteisöstä etsiä tietoa myös esimerkiksi pitäjänkokousten ja kirkkoraadin pöytäkirjoista tai väkilukutaulukoista.

Seurakunnan asiakirjoista voi nähdä, keitä Matleenan yhteisöön kuului. Kastettujen luettelosta näkyvät hänen kumminsa ja tietysti vanhempansa. Rippikirjoissa seurakuntalaiset merkittiin taloittain ja perheittäin, joten niiden pohjalta voi tehdä päätelmiä lähiyhteisöstä.¹⁰ Seurakunnan väestötietojen lisäksi Matleena näkyy henkikirjoissa eli manttaaliluetteloissa. Henkikirja oli yksi läänintilien tositteista, ja käytännössä siinä ilmoitettiin verotettavat henkilöt. Henkirahaa kannettiin vuodesta 1652 lähtien 15–63-vuotiailta. Henkiverovelvollisuuden perusyksikkö oli ruokakunta, ja päämiehen lisäksi henkikirjaan merkittiin nimeltä ruokakuntaan kuuluvat verovelvolliset henkilöt. Mukana on siis esimerkiksi itsellisiä – kuten Matleena Herajärvi. 1800-luvulla kirjoituksesta huolehti kihlakunnankirjuri eli henkikirjuri, ja kirjat laadittiin henkikirjoitustilaisuuksissa, joihin ruokakunnan päämiehet olivat velvollisia saapumaan. Lautamiehet tai kuudennusmiehet valvoivat paikallisina asiantuntijoina annettujen tietojen todenperäisyyttä ja täydellisyyttä.¹¹

Matleena ja hänen lapsensa löytyvät myös köyhäinhoidon asiakirjoista, ruotuluetteloista ja päätöspöytäkirjoista. Köyhäinhuolto kuului seurakunnan vastuulle 1860-luvun puoliväliin saakka.

⁹ Mäkelä & Karskela 1992, 29, 41. Alatornion seurakunnan arkistoaineistoista osa on Oulun maakunta-arkistossa ja osa Alatornion seurakunnassa. Osa aineistosta on mikrofilmeillä, joita voi lukea esim. Rovaniemen ja Tornion kirjastoissa sekä Kansallisarkistossa. Lisäksi rippikirjoja, syntyneiden ja kastettujen, kuolleiden ja avioituneiden luetteloita on osittain digitoitu. [Http://www.digiarkisto.org/sshy/index.htm](http://www.digiarkisto.org/sshy/index.htm).

¹⁰ Yhtä rippikirjaa tosin saatettiin täydentää ja tietoja muutella usean vuoden ajan, joten merkinnät ovat usein hyvinkin sekavia, eivätkä kaikki tiedot aina ole yhtäpitäviä muiden asiakirjojen kanssa. Etenkin usein muuttaneiden palkollisten kirjaaminen ei välttämättä ollut aina ajan tasalla. Mäkelä & Karskela 1992.

¹¹ Pirinen 1992, 151–152.

Matleena joutui myös maallisen oikeuden eteen, joten tietoja hänen olostaan käräjillä löytyy konseptituomiokirjoista ja renovoiduista, puhtaaksikirjoitetuista pöytäkirjoista.¹²

Matleenan pojasta, Kalkkimaan pappina tunnetusta Pietarista kerrottu materiaali poikkeaa hyvinkin paljon asiakirjalähteistä. Hänestä on kerrottu useissa eri yhteyksissä: perinteenkerääjien materiaaleissa, haastatteluissa, esitelmissä, kyläkirjoissa, näytelmässä, lehtijutuissa ja monissa muissa teksteissä. Kaikki lähteet kantavat mukanaan monia eri aikatasoja, henkilökohtaisia kokemuksia ja tulkintoja mutta myös aikansa ja yhteisönsä historiakäsityksiä. Ne ovat siirtyneet eteenpäin muistitietona¹³ ja kiteytyneet vähitellen tiettyihin muotoihin. Varhaisin teksti, jossa Matleena mainitaan, on vuodelta 1882, ja sen jälkeen hän esiintyy lähteissä silloin tällöin eri vuosikymmenillä. Nämä lähteet kuvastavat hyvin aikansa käsityksiä esimerkiksi äitiydestä ja äidin tai kodin roolista lapsen elämässä.

Käyttämäni Kalkkimaan pappia ja tämän äitiä käsittelevät lähteet ovat aikajärjestyksessä: nimimerkki Linnasen kirjoitus vuodelta 1882, *Perä-Pohja*-lehdessä julkaistu kirjoitus vuodelta 1922, vuonna 1938 *Pohjois-Pohja*-lehdessä ilmestynyt nimimerkki V. L.:n kirjoittama juttusarja, Yhdysvalloissa ilmestyneen *Pohjolan Sanomat*-lehden juttu vuodelta 1958 ja kansanopiston opettajan Jalmari Puoskarin esitelmät 1940–1950-luvulta. Näiden lisäksi olen käyttänyt tutkija Vihtori Laurilan ja muistiinpanoja 1950-luvulta, kotiseutumies Arvid Oukan materiaalia 1970-luvulta sekä Toivo Matalan ja Aarre Nymanin kirjoituksia 1970-luvun alusta. 1980-luvulta peräisin ovat Pirkko Puoskarin kirjoitus ja kirjailija Mirjam Kälkäjän näytelmä ja novelli *Kalkkipappi*. Uusimpia lähteitä ovat opiskelija Virpi Toratin opinnäyte vuodelta 1994, tutkija Veli-Pekka Lehtolan kirjoitus vuodelta 1992 ja kirjailija Jemina Staalon internetsivuilla ilmestynyt kirjoitus vuodelta 2007. Olen käyttänyt myös yhtä omaa artikkeliani sekä lehtijuttua, jossa olen haastateltavana.

Esittelen kaikki nämä lähteet tarkemmin tulkittessani Matleenan roolia äitinä.

Yksi historiantutkimuksen perustehtävistä on pohtia sitä, miten ja missä yhteydessä lähteet ovat syntyneet, mihin tarpeeseen ja kuka ne on tuottanut. Eriyksen tärkeäksi tämä tehtävä muodostuu,

¹² Kunkin tuomioistuimen istunnoissa syntyi kaksi asiakirjaryhmää: konseptituomiokirjat ja puhtaaksikirjoitetut pöytäkirjat. Konseptipöytäkirjat kirjoitettiin käräjien aikana, renovaatiot taas käräjien jälkeen. Karskela 1992, 222.

¹³ Muistitiedosta on kirjoitettu runsaasti. Kokoava suomalainen muistitietotutkimusta käsittelevä artikkelikokoelma on vuonna 2006 ilmestynyt Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä (Fingerroos, Haanpää, Heino & Peltonen 2006). Kollektiivisesta ja sosiaalisesta muistamisesta ks. esim. Connerton 1989; Korhokangas 1999 ja 2005; Ollila 1993; Wertch 2002. Muistitiedosta mm. Pöysä 1997, 50–51; Saarinen 2005; Ukkonen 2000a ja b. Ulla-Maija Peltosen väitöskirja *Punakapinan muistot* käsittelee myös kattavasti muistitietoa. Peltonen, U-M. 1996.

kun tutkitaan ihmistä, joka ei itse ole jättänyt jälkeensä minkäänlaista merkkiä elämästään – varsinkin kun tavoitteena on tämän ihmisen elämästä kirjoittaminen. Matleena Herajärven, kuten lähes kaikkien hänen yhteiskuntaluokkansa ihmisten, sekä miesten että naisten, elämästä tekivät merkintöjä oppineet miehet.¹⁴ Samalla kun lähteet kertovat Matleenasta eli kohteestaan, ne kertovat myös kirjoittajistaan ja näiden näkemyksistä.¹⁵ Kun jatkossa kirjoitan Matleena Herajärven elämästä yhteisössään, pyrin myös ottamaan huomioon sen, mihin tarkoitukseen ja mistä näkökulmasta lähde on kirjoitettu.

Mistä löytämistäni lähteistä ei voi päätellä, millainen Matleena oli ihmisenä, mitä hän ajatteli tai tunsu, miten hän itse koki elämänsä. Asiakirjalähteet näyttävät yhden puolen: hän oli lähinnä aviottoman äidin ja alemman sosiaalisen luokan nainen. Kertomukset vahvistavat tätä kuvaa. Asiakirjoista tai Kalkkimaan papista kerrotusta voi kuitenkin hahmotella Matleena Herajärven elämän kulkua, asuinpaikkoja, perhettä ja yhteisöä. Naisten historiaa käsittelevistä tutkimuksista voidaan myös löytää vertailu- ja yhtymäkohtia, joiden perusteella voin tehdä tulkintoja Matleenan mahdollisista rooleista yhteisössään.

1.3 Kulttuurihistoriaa naisnäkökulmasta

Kulttuurihistorioitsijat Anu Korhonen ja Marjo Kaartinen esittävät vuonna 2005 ilmestyneessä teoksessaan *Historian kirjoittamisesta* ajatuksen, että tutkiessamme historiaa emme ole vastuussa menneisyydelle, vaan nimenomaan nykyisyys vaatii meitä muistamaan.¹⁶ Tämä tuntuu äkkiseltään provosoivalta: emmekö tutkijoina ole yhtä lailla vastuussa menneisyyden ihmisille siitä, mitä heidän elämästään kirjoitamme, kuin sellaisille, jotka voivat vielä sanoa sanansa heistä kirjoitettuun? Ajatuksen voi kuitenkin ymmärtää ainakin kahdella tavalla. Ensimmäinen olisi alentuvaa olettaa, että Matleena tarvitsisi jonkinlaista kunnian palautusta, jälkipolvien anteeksiantoa tai tutkimuksen tuomaa julkisuutta. Sikäli en siis ajattele olevani *tutkimuksellisessa* vastuussa hänelle tai hänen aikalaisilleen. *Eettistä* vastuuta taas ei poista se, että hän on kuollut kauan sitten. Toisaalta historian tutkijalla on velvollisuus ja eettinen vastuu tuoda esiin mahdollisia ja

¹⁴ Ks. esim. Kallio 1913, 4. Matleenan kohdalla näin on etenkin viranomaisasiakirjojen kohdalla. Kalkkimaan papista kertoneet ovat sekä miehiä että naisia.

¹⁵ Esim. Pomata 1991.

¹⁶ Kaartinen & Korhonen 2005, 209. Juha Sihvola kysyy samoin, eikö historiankirjoituksen tehtävä ole ennemminkin avata menneisyys nykyisyydelle kuin palata takaisin menneisyyteen. Sihvola 2000, 111–116.

todennäköisiä tulkintoja menneisyydestä ja siinä eläneistä ihmisistä ja tehdä nämä tulkintansa ymmärrettäväksi myös oman aikansa ihmisille.

Tavoitteenani on monipuolistaa ja taustoittaa niitä toteamuksia, joita kansanomaisissa historian kuvauksissa ja kertomuksissa on Matleena Herajärvestä esitetty. Se, että hänet esitetään yksipuolisesti poikansa hyljänneenä äitinä, sitomatta häntä historialliseen aikaansa, paikkaansa ja mahdollisuuksiinsa, arvioimalla häntä vieraan ajan ja kulttuurin mittapuulla, ei tee hänelle oikeutta historiallisena toimijana.¹⁷ Velvollisuuteni historiantutkijana on tuoda esiin niitä mahdollisia tulkintoja, joita voi esittää sen tiedon pohjalta, jota hänen elämästään ja ajastaan on saatavissa.¹⁸ Voi hyvin olla, että toteamus Matleenasta kurjana äitinä piti paikkansa. Tarkoitukseni ei siis ole ”tehdä Matleenasta hyvää ihmistä”. Syyt lapsen hylkäämiseen saattoivat kuitenkin olla moninaiset. Haluan myös tuoda esiin sen, että Matleena oli yhteisössään ja elämässään muutakin kuin poikansa äiti.

Toisaalta myös jokaisella Matleenasta esitetyllä tulkinnalla on sidoksensa aikaan ja paikkaan, ja hänen rooliaan äitinä tulkitaan ajan aatemaailmasta ja kulttuurista käsin.¹⁹ Oletukset tietystä ajankohdasta menneisyydessä perustuvat niin kertomuksiin, kansanomaisiin historiakuviin kuin tutkimukseenkin. Käsitykset siitä, mitä esimerkiksi ”äitiys” tai ”yhteisö” Suomessa 1800-luvulla olivat saattavat perustua enemmän televisiosarjoihin tai kaunokirjallisuuteen kuin tutkimustietoon. Mennyt maailma saatetaan helposti nähdä nykyisen ”kylmän ja rationaalisen” maailman vastakohtana, lämpimänä lintukotona, jossa jokaisella oli paikkansa ja sijansa. Toisaalta taas menneet yhteisöt saatetaan nähdä yksiselitteisen painostavana, kontrolloivana ja hyljeksivänä, kuten monissa Kalkkimaan papista kertovissa kertomuksissa.²⁰ Näin menneisyyden moninaisuus jää huomaamatta, ja kuvasta tulee yksiulotteisen mustavalkoinen. Myös esimerkiksi eteläistä Suomea koskevat mielikuvat ja käsitykset saatetaan yleistää koskemaan pohjoista Suomea, jossa elämäntapa on saattanut olla hyvinkin erilainen.

Myös samaa aikaa koskevien tutkimusten näkökulmat vaihtelevat hyvinkin paljon. Minun on esimerkiksi vaikea tunnistaa, että vaikkapa teollisuushistoriaa, perinteentutkimuksen runonlaulajia ja perinteenkerääjiä tai yleisen historian fennomaanista liikettä käsittelevät tutkimukset koskevat samaa aikaa jolloin Matleena eli elämäänsä. Kuten omassa ajassamme, menneisyydessä on

¹⁷ Ks. Kalela 2000, 84.

¹⁸ Ks. Leskelä-Kärki 2004, 315.

¹⁹ Ks. aiheesta lisää Rantala 2010.

²⁰ Ks. Rantala 2009.

yhtäaikaisesti tapahtunut paljon erilaisia asioita, elänyt hyvin erilaisia ja eri asemassa olleita ihmisiä ja ajateltu erilaisia ajatuksia.

Tutkijan versio menneisyydestä on yksi mahdollinen tulkinta, joskin tiedostetun ja analyttisen perusteltu ja valikoitu. Tutkijan tulee myös pohtia sitä, kenen näkökulmasta elämä esitetään. Menneisyys, kuten nykyisyyskin, on tulosta kilpailevista versioista todella tapahtuneesta. Myös tutkija on osa omaa aikaansa, sosiaalista ja kulttuurista tilaansa, rotuaan, sukupuoltaan ja luokkaansa.²¹ Tässä tutkielmassa näkökulmani on paitsi kulttuurihistorioitsijan myös naishistorian tutkijan. Tunnistan selkeäksi lähtökohdakseni sen ajatuksen, että tuon näkökulmani kautta esiin aiemmin ohitettuja tulkintoja historiasta ja siinä eläneestä ihmisestä.²²

Mainitsin jo edellä mieltäväni itseni ensisijaisesti kulttuurihistorian tutkijaksi. ”Uuden” kulttuurihistorian ja naishistorian piirissä on viime vuosikymmeninä tehty samantyyppisiä tutkimuksia, eikä aina ole mahdollista tai tarpeellistakaan erottaa, mikä on kulttuurihistoriaa, mikä naishistoriaa.²³ Paikannan kuitenkin tutkimukseni osaksi pohjoisen naisen kulttuurihistoriaa. Lähestymistapani on mikrohistoriallinen. Samantapainen ajatus liittyy myös mikrohistorialliseen näkökulmaan: tutkimuksen kohteeksi voi nostaa myös sellaisia henkilöitä, ryhmiä, paikkoja tai muita kohteita, joita aiemmin ei olisi katsottu kyllin merkittäviksi tutkimuskohteiksi.²⁴

Olen saanut tutkimuksellisia vaikutteita etenkin kulttuurihistoriallisista tutkimuksista, joissa naisnäkökulma on vahva: Maarit Leskelä-Kärjen tutkimukset Krohnin sisarista, Natalie Zemon Davisin *Kolme naista, kolme elämää* ja *Martin Guerren paluu*, Liz Stanley'n erityisesti Hannah Cullvickia koskevat kirjoitukset, Merete Mazzarellan kirjoittama Fredrika Runebergin elämäkerta sekä Irma Sulkusen naishistoriallinen trilogia, erityisesti Liisa Eerikintytärtä käsittelevä tutkimus. Samoin Mervi Auttin tutkimus rovaniemeläisistä valokuvaajasisarista, Lyyli ja Hanna Auttista, on tuonut uusia näkökulmia työhöni.²⁵ Myös sosiologi Jutta Ahlbeck-Rehnin naiseutta, ruumiillisuutta ja määrittelyvaltaa käsittelevät tutkimukset ovat antaneet pohdittavaa ja lisänneet teoreettista ymmärrystä naiseuden määrittelystä historiassa.²⁶

²¹ Stanley 1992, 7.

²² Ks. esim. Lahtinen 2003, 9–10.

²³ Uusista historioista esim. Kalela 2006; Ollila 2001, 80. Uudesta kulttuurihistoriasta esim. Immonen 2001. Naishistoriasta esim. Tuomaala 2005; Markkola 2003.

²⁴ Mikrohistoriasta ks. Levi 1991; Peltonen 1999a.

²⁵ Autti 2003 ja 2007, 2010; Leskelä-Kärki 2001, 2004 ja 2006; Zemon Davis 1997 ja 2001; Stanley 1992; Mazzarella 2007; Sulkunen 1989, 1995 ja 1999.

²⁶ Ahlbeck-Rehn 1998, 2002 ja 2006.

Kenties tärkein innoittaja työlleni on kuitenkin taidehistorioitsija Anna Kortelaisen teos *Virginie! Albert Edelfeltin rakastajattaren tarina*.²⁷ Kirja saavutti myös suuren yleisön suosion, ja se onkin kaunis, kiinnostava ja kiehtova teos. Itselleni Kortelaisen teoksessa vaikuttavinta oli tutkimuksen teon tapa: hän etsii Virginien jälkiä erilaisista lähteistä, arkistoista, pikkukaupunkien kaduilta ja Edelfeltin teoksista. Paneutuessaan intohimoisesti Virginien jälkien löytämiseen Kortelainen luo kuvan maailmasta, jossa tämä on elänyt – eksyen välillä sivupoluille ja esittäen hyvinkin pitkälle vietyjä tulkintoja menneisyydestä. Omalla kohdallani prosessi on ollut sikäli erilainen, että Matleenan jälkiä on ollut helpompi seurata, ja hänen henkilöisyytensä on ollut alusta saakka selvillä. En myöskään ole yhtä rohkeasti lähtenyt tekemään tulkintoja Matleenan elämästä kuin Kortelainen tulkitessaan Virginien tekoja ja vaiheita.

Kortelainen käy teoksessaan myös jatkuvaa vuoropuhelua oman elämänsä, tutkijan roolin ja tutkimuskohteensa välillä. Toinen teos jossa tutkija reflektoi jatkuvasti omaa paikkaansa ja suhdettaan tutkimuskohteeseen, on Anna Makkosen tutkielma *Sinulle. Romaani joka ei uskalla sanoa nimeään tai nainen, kapina, kirjoitus ja historia, eli mitä tapahtui kun tämän kirjan tekijä sai käsiinsä erään päiväkirjan vuodelta 1905*.²⁸ Nämä kaksi teosta ovat olleet minulle tärkeimmät vaikuttajat tutkijan roolin pohtimisessa.

En tutki Matleena Herajärveä minkään ryhmän, ajatussuunnan tai aikakauden edustajana vaan omana itsenään, osana yhteisöään.²⁹ Tämä tutkimuksellinen valinta kertoo jotain myös ajastamme ja sen tutkimuksellisista arvostuksista ja näkökulmavalinnoista. Tarkasteluni kohteena on lähtökohtaisesti yksittäisen ihmisen, yhden tavallisen – tai epätavallisen – ihmisen, naisen, tarina. Kuitenkaan en näe työni olevan elämäkertatutkimusta vaan nimenomaan mikrohistoriaa. Olen monesti joutunut pohtimaan, oliko Matleenan tarina ”se tavallinen tarina”, ja jos oli, millaista tavallisuutta hän edusti. Oletan Matleenan olevan sellainen ”normaali poikkeus”³⁰, joita mikrohistoriallinen tutkimus on paljon käsitellyt. Hän oli riittävän tavallinen ollakseen kiinnostava myös yleisesti ja kuitenkin sen verran poikkeava, että hänestä on jäänyt lähteitä. Matleenan tarina kertoo 1800-luvun Pohjois-Suomesta, mutta myös siitä, miten historiaa tulkitaan, muutetaan ja jopa vääristellään tarpeen mukaan – ja miten sukupuolisokeita historiakuvat saattavat olla.

²⁷ Kortelainen 2002.

²⁸ Makkonen 1996.

²⁹ Ks. Muir 1991, ix.

³⁰ Käsitteestä Levi 2001, 113; Peltonen 2006, 161–163.

Aluksi tarkastelen Matleena Herajärven elämää ja niitä ihmisiä, joiden keskellä hän eli. Tämän jälkeen pohdin, millaisia mahdollisia rooleja Matleenalla yhteisössään oli ja millaisia rooleja hänelle on annettu ja voidaan antaa hänen kuolemansa jälkeen. Neljännessä luvussa käsittelen tutkimuksen metodologisia kysymyksiä: oma suhdettani tutkimuskohteeseen, tutkimuksen teon tapaan ja tutkimukseen liittyviä tunteita.

2 MATLEENAN ELÄMÄ JA YHTEISÖT

2.1 Lapsuus ja nuoruus

Magdalena Herajärvi syntyi Alatornion pitäjässä, Kaakaman kylän Ruottalassa kesäkuun neljäntenä päivänä vuonna 1801. Hänen vanhempansa olivat Anders Herajärvi ja Maria o.s. Niemitalo. Antti oli syntynyt vuonna 1770 Ruottalassa ja Maria vuonna 1764 Alaraumon kylässä. Matleenan (Magdalena) syntyessä hänen vanhempansa olivat torppareina Herajärven talossa, jota isännöi Antin vuotta vanhempi veli Heikki (Henrik). Matleenan isoisä, Antin ja Heikin isä Heikki oli muuttanut Alatornion Laivajärveltä uudistilalliseksi Kaakamon Ruottalaan muutamaa vuotta ennen poikien syntymää, 1760-luvun puolivälissä. Isoisä Heikki oli kuollut vuonna 1797, muutamaa vuotta ennen Matleenan syntymää.³¹ Matleenalla oli useita sisaruksia: vuonna 1797 syntynyt Maria, vuonna 1798 syntynyt Heikki (Henrik), lapsena kuollut Antti (Anders), joka syntyi vuotta ennen Matleena eli 1800, Matleena vuotta nuorempi ja niin ikään lapsena kuollut Jussi (Johannes), vuonna 1803 syntynyt Antti (Anders) ja vuonna 1804 syntynyt ja lapsena kuollut Jussi (Johannes). Eloon jääneitä sisaruksia oli siis yhteensä neljä, jotka syntyivät kuuden vuoden aikana.³²

Matleena kastettiin kolmen päivän ikäisenä, seitsemäs kesäkuuta vuonna 1801. Vuoden 1686 kirkkolain mukaan lapsi oli kastettava kahdeksan päivän kuluessa syntymästään, mutta käytäntö vaihteli hyvinkin paljon. Jos lapsen eloonjäämistöiveet näyttivät huonolta, lapsenpäästäjä saattoi antaa hätäkasteen, jonka pappi myöhemmin vahvisti. Useimmiten kaste toimitettiin kirkossa tai pappilassa, mutta etenkin siellä, missä välimatkat kylistä kirkkoon olivat pitkät, lapsi saatettiin kastaa silloin kun pappi sattui olemaan läsnä.³³ Alatorniolla lapset kastettiin yleensä hyvin pian, usein kolmen päivän sisällä syntymästä. Matleenan kohdalla ei ole mainittu kastepappia, mutta tämä

³¹ ASA, rippikirjat; Herajärven sukuselvitys, laatinut Esko Isonikkilä. Matti Herajärven hallussa.

³² ASA, rippikirjat; Herajärven suvun sukuselvitys.

³³ Happonen 2004, 37; Kuuliala 1960, 207; Mäkelä & Karskela 1992, 32.

on saattanut olla Kemin maaseurakunnan pappi. Ruottalasta Alatornion kirkolle oli matkaa parisenkymmentä kilometriä, kun taas Kemin maaseurakunnan kirkko ja pappila olivat huomattavasti lähempänä.³⁴

Matleenan kummeiksi on merkitty Henric Herajärvi, Elisabeth Hönölä, Jacob Jängälä ja vaimo Caisa sekä Matts Abrahamsson. Henric Herajärvi on luultavasti Matleenan setä, isä Antin veli Heikki. Elisabeth Hönölä saattaa olla sama Liisa Höna, joka eli Ruottalassa itsellisenä Matleenan syntymän aikoihin. Jaakko ja Kaisa Jänkälä olivat ruottalalaisia hekin. Matts Anderssonia en ole onnistunut jäljittämään; ehkä hän oli talossa renkinä?³⁵

Kummit olivat usein sukulaisia tai naapureita ja kuuluivat samaan yhteiskuntaluokkaan tai sosiaaliseen ryhmään kuin lapsen vanhemmat. Kummien valinta oli vapaaehtoista, ja se oli yksi tapa vahvistaa olemassa olevaa sosiaalista verkostoa; oltiinhan esimerkiksi naapureiden kanssa tekemisissä monenlaisissa yhteyksissä. Tavallisesti lapselle kutsuttiin neljä kummiä, jotka edustivat eri ikäkausia ja sukupuolia. Kummit saattoivat olla myös vanhempia korkeammalla sosiaalisessa hierarkiassa; esimerkiksi torpparin lapsi saattoi saada kummeikseen talon isäntäväen. Kummien saatettiin myös toivoa takaavan lapselle paremman sosiaalisen ja taloudellisen aseman.³⁶ Matleenan lasten kummit ovat tulleet lähipiiristä.

Rippikoulun Matleena kävi 17-vuotiaana vuonna 1818. Hyväksymismerkintää Matleenan kohdalla ei ole, mutta parin vuoden päästä muuttokirjassa on mainittu hänen olevan avioliittoon valmis. Hän on siis kuitenkin suorittanut rippikoulun. Rippikoulun käyminen merkitsi aikuisuuteen astumista, ja ripille pääsy oli edellytyksenä naimaluvan saamiselle ja kummiksi pääsyyllä.³⁷ Matleenan lukutaito oli kohtalainen ja hän on myös käynyt ehtoollisella.

2.2 Kotoa lähtö

Matleena Herajärvi muutti Alatorniolta naapuripitäjään Karunkiin joulukuussa 1819 ollessaan 18-vuotias.³⁸ Moni maaseudun omistamattomaan luokkaan kuuluva tyttö joutui jo nuorena ottamaan vastuun omasta toimeentulostaan, ja useimmat lähtivätkin Matleenan tavoin lapsuuskodistaan alle

³⁴ Ruottalasta kuljettiin useammin Kemin maaseurakunnan kirkkoon kuin Alatorniolle, joka oli kauempana. Satokangas 1997, 245.

³⁵ ASA, rippikirjat.

³⁶ Happonen 2004, 39; Kuuliala 1960, 208; Mäkelä & Karskela 1992, 32; Teinonen 1990, 30–33.

³⁷ Kuuliala 1960, 217.

³⁸ ASA, muuttokirja 13.12.1820.

20-vuotiaina. Palvelukseen hakeutuminen oli välttämätöntä myös laillisen suojelun vaatimuksen vuoksi: ellei nuori voinut asua vanhempiensa luona, hänen oli hakeuduttava toisen palvelukseen eli isännän antamaan lailliseen suojeluun. Ilman laillista suojelua eläneitä kohdeltiin irtolaisina, mistä saattoi seurata vaikkapa sotapalvelukseen tai naisten kohdalla pakkotyöhön määrääminen.³⁹ Muuttokirjaan taas tuli kirjata henkilötiedot ja kristinopin tuntemus.⁴⁰ Matleenan muuttokirjan on allekirjoittanut kirkkoherra Simon Appelgren, joka todisti muuttajan olevan jollain lailla kristinopin tunteva ja vapaa avioliittoon.⁴¹

Pigan Magdalena Andersdotter Herajärvi, född år 1801, som sistledne år utflyttat till Karungi har dess förinnan lefnat sedigt, och med enfaldig Chriistendom kunskap begot den heliga nattwarden, waröfören mig [?] witterligen ledig till ägtenskapen som intygad. Neder Torneå den 13. December 1820 Simon Appelgren

Muuttaa ei voinut ilman lupaa, sillä papiston tehtävänä oli valvoa ihmisten liikkumista sekä seurakunnan sisällä että muuttamista sen ulkopuolelle. Tämä liittyi väestökirjanpitoon, mutta tavoitteena oli myös valvoa ihmisten liikkumista ja varmistaa, ettei seurakuntaan muuttanut väkeä joka ei pystynyt elättämään itseään. Seurakunnasta muuttavan oli pyydettyä papilta erityinen muuttotodistus, johon kirjattiin hänen henkilötietonsa ja kristinopin taitonsa. 1800-luvulla erityiselle painetulle lomakkeelle eriteltiin myös maine, sääty ja isorokkoa vastaan annettu rokotus. Uudessa seurakunnassa muuttaja antoi todistuksensa papille, ja sekä lähtö- että tuloseurakunnan pappien piti laatia luetteloita kaikista muuttaneista.⁴² Periaatteessa kaikista muuttaneista pitäisi olla tiedot sekä siinä seurakunnassa josta he lähtivät että siinä, johon muuttivat. Käytännössä papereita kuitenkin saattoi kadota, eivätkä kaikki papit välttämättä olleet innokkaita kirjaamaan kaikkia muuttaneita. Osa muuttajista saattoi myös tahattomasti tai tahallaan harhauttaa kirjaajia: muuttoluvan saatuaan he ehkä muuttivatkin johonkin kolmanteen paikkaan, tai eivät muuttaneet ollenkaan.⁴³

Matleenakin on muuttanut kahteen kertaan Alatorniolta Karunkiin, mutta Karungin asiakirjoissa hänestä ei ole merkintöjä. Samoin muuttojen päivämäärät, jopa vuodet, saattavat olla ristiriitaisia

³⁹ Carlsson 1977, 83–84 ja 1983, 46; Laakso 2002, 97; Markkola 2003, 73–76; Pulma 1992, 190–192; Rahikainen 2001, 19 ja 2006a, 10; Räsänen 2005, 259.

⁴⁰ Mäkelä & Karskela 1992, 65–66.

⁴¹ ASA, muuttokirja 13.12.1820. Simon Appelgren oli syntynyt vuonna 1755 ja oli 60-vuotias astuessaan Alatornion kirkkoherran virkaan vuonna 1816. Hän kuoli vuonna 1829. Airas 1941, 68–73. *Enfaldig* merkitsee henkilön kohdalla yksinkertaista, joten mitenkään erityisen hyvin Matleena ei kristinoppia hallinnut.

⁴² Mäkelä & Karskela 1992, 65–66.

⁴³ Mäkelä & Karskela 1992, 65–66.

muiden tietojen kanssa.⁴⁴ Matleenan muuttokirjasta näkyy kirkkoherran asema: muutamalla sanalla nainen määritellään avioliittokelpoiseksi, kristinopin tuntevaksi ja siveellisesti eläväksi kunnan ihmiseksi. Paikkakunnan pappi tiesi paljon seurakuntalaisistaan ja käytti valtaa myöntäessään tai kieltäessään muuttoluvan.

Muuttokirjassa Matleenan titteliksi on merkitty piika. Ammattinimikkeenä piialla tarkoitettiin isäntänsä huonekuntaan kuuluvaa naispuolista vuosipalvelijaa. Piika-sana lienee alun perin tarkoittanut tyttöä mutta se on kaventunut tarkoittamaan pelkästään palkkapiikaa.⁴⁵ Palvelijat olivat useimmiten nuoria ja naimattomia tyttöjä tai poikia, joille piian tai rengin työ oli väliaikainen. Piikominen olikin useille vain yksi vaihe elämässä.⁴⁶ Nuoren ensimmäinen palveluspaikka oli usein kodin lähellä sijaitseva omaa kotia varakkaampi maatila tai kartano.⁴⁷ Matleenakin lähti piikomaan naapuripitäjään Karunkiin, muutaman kymmenen kilometrin päähän.⁴⁸ Palveluspaikasta ei lähdetty käymään kotona tämän tästä, olihan matka kohtalaisen pitkä. Useimmille nuorille palvelukseen lähtö oli ensimmäinen kerta kun he olivat poissa kotoa pidemmän aikaa.⁴⁹

Henkikirjoissa ei näy Matleenan palveluspaikkaa, koska piiat on merkitty vain etunimellä. Henkikirjoihin naiset merkittiin yleensä vain vaimona, tyttärenä tai piikana. Veronmaksajat ryhmiteltiin patriarkaalisen järjestyksen mukaisesti isännän johtamiksi perheiksi, josta vain isäntä mainittiin koko nimeltä. Muu perhe mainittiin useimmiten vain etunimeltä, ja vaimon kohdalla on yleensä merkintä ”med sin hustru”.⁵⁰ Vuoteen 1830 asti Alatornion henkikirjat olivat ylimalkaisempia, esimerkiksi oheisasukkaita ei merkitty. Myös jatkossa piiat ja rengit merkittiin vain etunimeltä. Vaikka Madlena tai Maalin eivät kovin tavallisia piian nimiä olleetkaan, on silti vuosilta 1820–1830 useita mahdollisia paikkoja, joissa Matleena on saattanut olla piikomassa.⁵¹ Muuttokirja vuodelta 1822 saattaisi viitata siihen, että Matleenan palveluspaikka oli Liakan kylässä.⁵²

⁴⁴ Karungin seurakunnan arkisto, rippi- ja muuttokirjat 1820–1826. Seurakunnan asiakirjat olivat pappien vastuulla. Seurakunnat huolehtivat 1860-luvun lopulle saakka paikallishallinnosta ja papistolla oli hengellisten tehtävien lisäksi myös maallisia velvollisuuksia, kuten pitäjän- ja kappelikokousten johtaminen ja köyhäinhoidon järjestelyt. He siis olivat eräänlaisia yleishallintomiehiä ruohonjuuritasolla. Kauranen 1999, 59; Nieminen 2006, 66–74.

⁴⁵ Räsänen 2005, 246–247.

⁴⁶ Haapala 1986, 83–85; Sipri 1994, 44.

⁴⁷ Markkola 2003, 73; Räsänen 2005, 259.

⁴⁸ ASA, muuttokirjat 1820.

⁴⁹ Ks. Hearn 1990, 151. Vaikka Mona Hearnin tutkimus käsittelee irlantilaista yhteiskuntaa, voi olettaa, että olosuhteet ovat olleet hyvinkin samankaltaiset pohjoisessa Suomessa.

⁵⁰ Mäkelä 1992, 144.

⁵¹ KA, henkikirjat Alatornio.

⁵² ASA, muuttokirjat vuodelta 1822. Epäselvä maininta saattaisi tarkoittaa ”tjänar i Liacka”.

Piika ja renki olivat taloissa yleensä vuosipalveluksessa. Palkkauksen yhteydessä he saivat pestuurahan ja varsinaisen palkkansa ylöspitona ja vähäisenä rahapalkkana. Ylöspitoon kuuluivat ruoka, asunto ja vaatteet.⁵³ Kemin kirkkoherra Matias Castrén kirjoitti vuonna 1802 piian palkasta seuraavasti:

*Piika saa tavallisesti yhden taalerin pestirahaa, vuosipalkkaa 4–5 taaleria sekä seuraavat vaateparseelit: 40 killinkiä maksavan silkkikankaisen hilkan; 32 killingin arvoisen raitaisen verkakaulaliinan; raitaisen verkaesiliinan, joka maksaa 40 killinkiä; pellavavaatetta noin 1 taalerin 18 killingin ja villaa 32 killingin arvosta; 2 paria pieksuja, 16 killinkiä pari. Lisäksi palvelusväki saa tarpeellisen ruuan.*⁵⁴

Pestautuminen tapahtui tavallisesti markkinoilla, kirkonmäellä tai syksyllä pestuumarkkinoilla. Palkollisten muuttopäiväksi vakiintui vähitellen mikkelinpäivä 29. syyskuuta.⁵⁵ Palvelijan työaika oli rajoittamaton, eikä työ ollut vapauden puutteen vuoksi kovinkaan arvostettua. Hän oli täysin sidottu palveluspaikkaansa, eikä hänellä ollut juurikaan valtaa säädellä ajankäyttöään tai liikkumavapauttaan. Hyvänä puolena oli kuitenkin työpaikan pysyvyys.⁵⁶ Piikojenkin kesken vallitsi hierarkia: nimikkeet pikkupiika, piika ja karjakko sisälsivät työn kuvauksen, tehtävät, itsenäisyyden ja palkan.⁵⁷

Palkollisen oli pysyttävä talossa seuraavaan vuotuisen pestuuviikkoon asti. Jos palvelija lähti talosta ennen kuin oli palvellut vuotensa täyteen, hän saattoi joutua korvaamaan isännälleen koko vuoden palkan. Lisäksi palkollinen voitiin palauttaa isännälleen kruununkyydillä, siis poliisivoimin, ja kustannukset perittiin hänen palkastaan. Hänelle saatettiin myös määrätä sakkoja ja palkan lisäksi hänet saatettiin määrätä korvaamaan oikeudenkäyntikustannukset.⁵⁸ Palveluksen keskeyttäminen ei siis ollut pikkujuttu. Matleena Herajärven palveluspaikoista tai -kaudesta ei ole merkintöjä rippikirjoissa tai henkikirjoissa. Palveliko hän vuotensa täyteen? Hänet on merkitty muuttaneeksi takaisin Alatorniolle helmikuussa 1822, kesken palvelusvuoden. Ehkä merkintä oli tehty jälkikäteen, tai sitten Matleena ei ollut alun perinkään tehnyt sopimusta koko vuodeksi.

⁵³ Haapala 1986, 83–85; Åström 1999, 23.

⁵⁴ Castrén 1954 [1802], 18–19.

⁵⁵ Rahikainen 2006a, 11.

⁵⁶ Haapala 1986, 83–85; Hearn 1990, 149; Vilkkuna 1995, 273–275.

⁵⁷ Räsänen 2005, 259.

⁵⁸ Kallio 1913, 168; Rahikainen 2006a, 12 ja 2006b, 160–161; Åström 1999, 23.

Karungissa Matleena kuitenkin viipyi vain pari vuotta, helmikuun 1822 loppuun. Hänen muuttotodistukseensa ei kirkkoherra Grapella ollut korjattavaa.⁵⁹ Matleena oli edelleen kunniallinen, hyvämaineinen tavallinen piikatyttö. Hän asui kotipitäjäänsä paluun jälkeen ehkä kotipiirissään Ruottalan Kalkkimaassa tai sitten jossain pitäjän talossa palvelijana työskennellen. Matleenan asema ja elämä muuttuivat alkuvuodesta 1824 hänen ollessaan 23-vuotias.

2.3 Aviottomana äitinä

Matleena Herajärvi synnytti pojan 10. tammikuuta vuonna 1824. Todennäköisesti hän teki töitä viimeiseen saakka. Synnytyksessä oli ehkä mukana Matleenan äiti tai joku muu synnyttänyt nainen, tai sitten hän oli synnytyksen hetkellä yksin.⁶⁰ Poika kastettiin heti seuraavana päivänä Johan Petteriksi. Kyseessä saattoi olla hätäkaste. Kummeina oli lähipiirin ihmisiä: naapurissa Kalkkimaan Ylitalossa asuvat Johan Kalkimaa ja tämän vaimo Ablona, samoin naapuri Pehr Kalkimaa, Matleenan veli Anders Herajärvi ja Herajärven talon piika Anna Greta Luukas.

Kenties kummien kanssa oli sovittu asiasta jo etukäteen, tai sitten synnytys tuli eteen yllättäen ja kummit oli kerättävä kokoon mahdollisimman pian. Lapsen kasto i Kemin maaseurakunnan kappalainen Daniel Uhlbom.⁶¹ Kaste toimitettiin luultavasti kotona.

Pieni poika ei elänyt kuin pari viikkoa. Hänet kuoli lavantautiin 5. helmikuuta 1824.⁶² Lapsikuolleisuus oli 1800-luvun alussa hyvin suuri, ja etenkin aviottomista lapsista monet menehtyivät ensimmäisenä elinvuonnaan. Muutamana päivän tai viikon ikäisen lapsen yleisin kuolinsyy oli synnynnäinen heikkous, joka useimmiten johtui äidin huonosta terveydentilasta. Pienten lasten kuolinsyitä olivat usein maha- ja suolistotulehdukset, rokot ja hinkuyskä.⁶³ Vuonna 1824 Alatorniolla syntyi 970 lasta, joista aviottomia oli 67. Aviottomista lapsista 25 kuoli ensimmäisen ikävuotensa aikana.⁶⁴ Alatornio oli uuden rajan pinnassa, ja seudulla oli sodan jäljiltä paljon levottomuutta ja ympärikäijöitä, joiden mukana tauditkin levisivät. Lapsikuolleisuuden

⁵⁹ ASA, muuttokirjat 1822. Vuoden 1809 sodassa kahtia jakautuneen Karungin kirkollisten olojen järjestäminen kesti rauhan tultua, ja Karunkia hoitivat Ruotsin puolelta yhteisen seurakunnan papit. Johan Jakob Grape oli Ruotsin Carl Gustavin seurakunnan kirkkoherra vuodesta 1817 vuoteen 1820, jolloin Suomen puolen Karunkiin saatiin rakennettua kirkko ja pappila. Airas 1941, 78.

⁶⁰ Ks. Helsti 2000, 71, 74–76, 146–147.

⁶¹ Syntyneet ja kastetut. Daniel Uhlbom oli syntynyt vuonna 1788 Temmeksessä. Pian valmistumisensa jälkeen, vuonna 1818 hän pääsi Kemiin kappalaiseksi ja oli siellä kuolemaansa, vuoteen 1831 saakka. Satokangas 1997, 235–236.

⁶² ASA, kuolleet v. 1824.

⁶³ Heikkinen, Antero 1993, 102–104; Jutikkala 1987, 108; Markkola 1986, 80–81; Sipri 1994, 35.

⁶⁴ Tilastokeskus: Väestömuutokset 1824, Alatornio.

yhdeksi syyksi mainittiin seudulla myös epähygieeninen sarviruokinta: äitien ollessa töissä lapsen kehtoon kiinnitettiin imetyssarvi, jossa maito helposti happani.⁶⁵

Synnytyksen jälkeen Matleenan nimitys asiakirjoissa vaihtuu: häntä ei enää kutsuta ammattinimikkeellä *piga*, vaan merkintä on *dej*, joka tarkoitti aviotonta äitiä, aiemmin myös seurakunnan ulkopuolelle suljettua naista. Vaikka lapsi kuoli, oli Matleenan asema yhteisössä vaihtunut. Matleenan muuttaessa jälleen Karunkiin noin vuoden päästä ensimmäisestä synnytyksestä on kirkkoherra Simon Appelgren merkinnyt tiedoksi *lösa kvinnan*, irtolaisnainen. Matleenalla ei siis ole Johan Petterin syntymän jälkeen ollut työpaikkaa eikä vakituista asuinpaikkaa.

Muuttaessaan Karunkiin maaliskuussa 1825 Matleena oli jälleen raskaana, ja synnytykseen oli vain pari kuukautta. Ehkä hänen oli pakko lähteä synnyttämään toinen lapsensa kotipitäjän ulkopuolelle, tai ehkä lapsen isä tai muu tukiverkosto oli Karungissa. Tytär Elsa Caisa syntyi 25. toukokuuta, mutta hänestä ei ole mitään merkintää syntyneiden ja kastettujen luetteloissa. Ainoastaan muuttokirjassa kerrotaan Matleenan saaneen tyttären.⁶⁶ Onkin todennäköistä, että kun lapsi syntyi Karungissa, ei hänestä tehty merkintää, koska äiti oli kirjoilla Alatorniolla. Alatornion luetteloihin lasta taas ei merkitty, koska äiti asui synnytyksen aikaan toisen seurakunnan alueella. Myös Elsa Caisa on luultavasti kuollut pienenä, vaikka hänestä ei olekaan mainintaa kuolleiden luettelossa. Nimen hän kuitenkin on saanut, koska muuttokirjassa mainitaan sekä tarkka syntymäaika että koko nimi. Muuttokirjassa todetaan seuraavaa:

Inlämnade härstedes 1825 om våren en af framl. doktor Appelgren d. 24. Mars f.å. gifven Attest af innehåll ”att hon är [?] redo med enfaldig Christendoms kunskap, dock ej på flere år nyttjat helighetsnattwarden, var (är) till lefvernet oklanderlig och till äktenskap witterl. Ledig, ehuru hon sista år framfödt ett numera dödt barn”.

Simon Appelgrenin aiempaan lausuntoon viitataan, kun Matleena todetaan elintavoiltaan nuhteettomaksi (oklanderlig). Hän ei kuitenkaan ole käynyt ehtoollisella moneen vuoteen. Hän on vapaa avioliittoon, vaikka on edellisenä vuonna synnyttänyt lapsen, joka nyttemmin on kuollut. Todistus jatkuu maininnalla Elsa Caisan syntymästä ja siitä, että Matleena on suorittanut kirkkorangaistuksen ja otettu takaisin kirkon yhteyteen. Tämän jälkeen kirjoittaja toteaa, ettei ole tämän jälkeen kuullut Matleenasta mitään eikä tiedä missä tämä oleskelee. Matleena ei ole käynyt ehtoollisella Karungissa asuessaan, eikä Eric Burman tiedä hänestä ”hyvää eikä pahaa”.

⁶⁵ Jutikkala 1987, 106; Lithell 1983, 68; Lähteenmäki 2004, 258.

⁶⁶ ASA ja Karungin seurakunnan arkisto, syntyneet, kastetut. Muuttokirjat 1832.

*Här framfödde hon samma år den 25. Majåteri ett oägta barn, som kallades Elsa Caisa och blivit här [paikka, josta ei saa selvää] intagen i kyrkan samt -- -- kyrkoplikten. Sedan har jag icke hört -- -- människan och vet icke hvar hon må -- -- sig uppehållit. Hvarken bevistade hon till [?] förhör af kyrckan Nattvarden under sitt visande i denna församling men för övrigt vet jag om henne inte, hvarken gott eller ont. Karungi d. 6. Julii 1832. Er. Burman.*⁶⁷

1830-luvun alkuvuosina Pohjois-Suomea koettelivat pahat nälkävuodet, joten on suoranainen ihme, että Matleenan kolmas lapsi, syyskuussa 1830 syntynyt poika, jäi henkiin.⁶⁸ Lapsi kastettiin 3. lokakuuta ja hän sai nimekseen Petter Abram.⁶⁹ Petterin eli Pietarin ja Matleenan elämä lienee ollut rankkaa. Lapsen ensimmäiset kaksi vuotta he elivät Karungissa. Takaisin Alatorniolle äiti ja poika muuttivat syksyllä 1832.⁷⁰ Tämän jälkeen he elivät luultavasti mäkitupalaisina tai oheisasukkaina Kalkkimaalla, ja äiti kävi töissä elättääkseen itsensä ja pienen poikansa. Henkikirjoissa vuoteen 1835 asti ei löydy mitään merkintöjä Matleenasta. Jos hän on ollut piikana, sitä on mahdotonta selvittää, koska palkolliset on merkitty vain etunimellä.⁷¹ Vuoden 1835 henkikirjassa Matleena on merkitty oheisasukkaaksi Keskitaloon, jonka isäntänä oli Henri Niemi. Myöskään Matleenan vanhempia ei löydy henkikirjoista ennen vuotta 1835, jolloin alettiin merkitä myös palkolliset, itselliset ja muut pieneläjät tarkemmin.

Matleenan mäkitupalaisina elävät vanhemmat saivat köyhäinapua, joten he tuskin kykenivät auttamaan tyttärtään taloudellisesti. Matleenan äiti Maria kuoli maaliskuussa 1839.⁷² Tuolloin köyhäinhoito perustui lähinnä suvun ja perheen huolenpitoon, ruotujärjestelmään ja kerjäämiseen. Vaivaistaloja tai huutolaisuutta Alatorniolla ei vielä 1800-luvun alkuvuosikymmeninä ollut.⁷³ Kertomuksissa mainitaan Pietarin joutuneen kerjuulle jo pienenä, mikä lienee myös totta: mainitaanhan Matleenankin kohdalla vuoden 1840 henkikirjassa *bettlare*, joka merkitsee kerjäläistä. Seurakunnan köyhäinhoidon asiakirjoista Pietari löytyy oletettavasti ensimmäisen kerran vuonna 1839.⁷⁴

⁶⁷ ASA, muuttokirjat 1832. Eric Burmanin henkilöllisyyttä en ole onnistunut jäljittämään, mutta ainakaan hän ei ollut pappi.

⁶⁸ Ks. Kauranen 1999; ASA, syntyneet 1830.

⁶⁹ Kasteen suorittanutta pappia ei kirkonkirjoissa mainita, mutta kummeiksi on merkitty jälleen naapurit Johan Kalkima ja vaimo, Johan Petter Nacka ja piika Brita Maria Kangas.

⁷⁰ ASA, muuttokirja 7.10.1832.

⁷¹ KA. Henkikirjat, Alatornio.

⁷² OMA, ASA, NI: 7–11. ASA, kuolleet 1839.

⁷³ Rantatupa 1988.

⁷⁴ KA, henkikirjat 1840; Petter Abram Kalkkimaa on merkitty elätettäväksi Hönan taloon, joka oli Kalkkimaalla. ASA, köyhäinhoidon pöytäkirjat.

Matleenan lapsiluku lisääntyi. Johan eli Jussi syntyi 19. helmikuuta 1837. Jussin kummeiksi oli pyydetty naapurit Olof Keskitalo ja tämän vaimo Lovisa. Olof oli kylän seksmanni,⁷⁵ eli hän oli suostunut kummiksi luultavasti viran puolesta. Tässä vaiheessa Matleena on merkitty itselliseksi, joten hänellä on ilmeisesti ollut jotain työtä ja asuinpaikka.⁷⁶ Jo seuraavana vuonna, 19. syyskuuta 1838 syntyi Carl Gustav eli Kustaa.⁷⁷ Tuolloin Matleena oli jo 37-vuotias, mutta 1840-luvulla hän sai vielä kolme lasta. Kesällä 1841 syntyi tytär Maria ja tapaninpäivänä 1842 poika Nils, joka kuoli seuraavan vuoden helmikuussa. Nuorin tytär Brita eli Pirkko syntyi elokuussa 1844 Matleenan ollessa 43-vuotias.⁷⁸ Kaikki nuoremmat lapset on kastanut Lars Magnus Castrén Kemissä.⁷⁹

Matleena (Madlena, Magdalena) Herajärven nimelle löytyy asiakirjoissa vain neljä lasta. Matleenasta kuitenkin käytettiin myös nimeä Maalin tai Malin, väliin myös lyhennettä Mallu. Osa lapsista onkin merkitty jostain syystä Maalin Herajärven nimelle.⁸⁰ Kyse on kuitenkin selvästi samasta naisesta, ja esimerkiksi käräjillä Matleenaa syytettiin 8-kertaisesta salavuoteudesta. Lapsia oli siis yhteensä kahdeksan. Yhdenkään lapsen isästä ei ole minkäänlaista merkintää, eikä Matleena koskaan avioitunut.

2.4 Nuhdeltuna ja tuomittuna

Synnyttänyttä naista rajoittivat monet käyttäytymissäännöt kunnes hänet kirkotettiin. Juhlavassa kirkottamistoimituksessa sosiaalinen paluu seurakunnan jäseneksi tapahtui noin kuuden viikon kuluttua synnytyksestä. Kirkollisen ideologian mukaisesti kirkottaminen sisälsi kiitoksen ja rukouksen lapsen syntymästä, mutta kirkottamiseen sisältyi myös ajatus synnyttäjän

⁷⁵ Vuento 1994, 51.

⁷⁶ ASA, syntyneet ja kastetut 1837. Itsellinen oli eräänlainen agraarisen maailman sateenvarjokäsité, jonka alle mahtui erilaisia ihmisryhmiä. Eri ryhmiä yhdistäneitä ominaisuuksia olivat, että he eivät omistaneet maata eivätkä olleet pysyvässä palvelussuhteessa. Itsellis-nimityksestä Pulma 2007, 68–69.

⁷⁷ Kummeina ovat jälleen naapurit Olof ja Lovisa Keskitalo sekä ruottalassa asuva piika Greta Peckala.

⁷⁸ ASA, syntyneet 1837–1844.

⁷⁹ ASA, kastetut 1837–1844. L. M. Castrén oli Kemin kirkkoherran Mathias Castrénin sukulaispoika, joka oli 10-vuotiaana otettu pappilaan kasvatiksi ja joka seurasi kasvatti-isänsä jälkiä ja toimi tämän viimeisinä vuosina (1840–1847) ”varakirkkoherrana”. L. M. Castrén toimi apulaispappina Kemissä vuosina 1828–1829 ja 1836–1847. Marian kummit olivat Jacob Olof Keskitalo ja vaimo Caisa Lovisa sekä piika Greta Peckala. Nilsin kummeja olivat ruottalalainen mäkitupalainen Isaak Granbom ja tämän vaimo Anna Lisa, Britan kummit Matleenan serkku (?) Isaac Herajärvi ja vaimo Maria Lisa sekä näiden tytär Maria Carolina Herajärvi.

⁸⁰ Hiski-ohjelman kautta Magdalena Herajärvelle löytyy vain kolme lasta, Johan, Nils ja Brita Carolina. Nimelle Malin Herajärvi on merkitty Johan Petter, Carl Gustav ja Maria Magdalena. Petter Abramia ei löydy kummallakaan nimellä ja Elsa Caisa löytyy vain muuttotiedoista. (<http://hiski.genealogia.fi/hiski/d00bst>) On siis aina palattava alkuperäisiin lähteisiin.

puhdistamisesta.⁸¹ Kirkottoman naisen katsottiin olevan epäpuhdas ja siten vaaraksi koko yhteisölle.⁸²

Kirkottaminen koski kaikkia synnyttäneitä naisia. Aviottoman äidin kirkottaminen ei kuitenkaan ollut vain kiitollisuutta lapsen syntymästä vaan siihen liittyi myös rangaistuksen piirteitä.

Kirkottamista edelsi usein papin nuhtelu sakaristossa, aiemmin myös seurakunnan edessä.⁸³

Kirkottamisen lisäksi aviottoman lapsen syntymästä ojennettiin esimerkiksi julkisesti tai kahdenkesken papin kanssa tapahtuneella ripityksellä, sakoilla tai ehtoolliselta sulkemisella.⁸⁴

Paikallisella tasolla kirkkokuria ylläpiti kirkkoraati, joka valvoi seurakunnan siveellisyyttä.⁸⁵

Kirkkoraatiin kuuluivat seksmannit eli kuudennusmiehet ja kirkkoherra. Kirkkoraatiin valittiin jäsenet kinkeripiireittäin, seksmannit olivat siis selkeästi tietyn kinkeripiirin edustajia ja

syynimiehiä. Kuudennusmiehet olivat paitsi kirkkoraadin jäseniä myös kyläkokousten johtajia. He olivat toimeenpanijoita ja valvojia kylätasolla. Kuudennusmiehet olivat arvostettuja, mutta toisaalta

heistä ei aina pidetty juuri valvojaroolin vuoksi.⁸⁶ Kirkkokuri ja kristillisen elämänmenon

valvominen liittyivät paikalliseen järjestyksenpitoon, vaikka esimerkiksi ehtoollispöydästä

sulkeminen, julkirippi ja seurakunnan edessä osoitettu katumus oli alun perin tarkoitettu kristillisen kasvatus- ja ohjaustyön välineiksi.⁸⁷

Kirkkorangaistukset vaihtelivat paikoittain ja muuttuivat ajan myötä. Rangaistusten ankaruus ja

julkisuus riippuivat paljon myös siitä, millainen pappi seurakunnassa sattui olemaan. 1800-luvulla

rangaistus ei ollut ruumiillinen kuritus kuten vielä 1600-luvulla. Silti kirkkorangaistukset, julkirippi, ehtoolliselta sulkeminen ja nuhtelu sisälsivät häpeärangaistuksen piirteitä. Aviottoman lapsen äidille

tilanne oli häpeällinen, mutta se saattoi olla kiusallinen myös muulle seurakunnalle.⁸⁸

Kuten jo aiemmin on tullut esiin, Matleena Herajärvi on saanut kirkkorangaistuksen ainakin kerran,

toisen lapsensa Elsa Caisan syntymän jälkeen.⁸⁹ Ripityksen jälkeen hänet otettiin ainakin

periaatteessa taas seurakunnan jäseneksi. Kun salavuoteusasia oli kirkon piirissä käsitelty, nainen kärsi rangaistuksensa, ripittäytyi, sai rippiin kuuluvan synninpäästön ja pääsi jälleen ehtoolliselle.

⁸¹ Frykman 1977, 135; Nieminen 1993, 35–38; Pentikäinen 1990, 136–137

⁸² Frykman 1977, 142; O'Connor 1991, 64–65

⁸³ Frykman 1977, 135–137; Kuuliala 1960, 211.

⁸⁴ Esim. Nygård 1994, 97–103; Pohjola-Vilkuna 1995a, 57

⁸⁵ Nieminen 2006, 66–74; Rantatupa 1988, 316.

⁸⁶ Satokangas 1997, 228–229.

⁸⁷ Laakso 2002, 97.

⁸⁸ Frykman 1977, 135–137; Jokiaho 2000, 156–157; Kuuliala 1960, 211.

⁸⁹ ASA, muuttokirja v. 1832.

Tapahtumasarja oli julkinen merkki liittymisestä takaisin yhteisöön, ja sen jälkeen menneisiin ei periaatteessa enää kajottu, ellei sitten maallisen oikeuden määräämä rangaistus sitä edellyttänyt.⁹⁰ Matleenan kohdalla ripitykset ja kirkkorangaistukset olivat riittäviä rankaisukeinoja yli kahdenkymmenen vuoden ajan. Sitten hän joutui maallisen oikeuden tuomittavaksi.

Matleenan nimi löytyy seurakunnan ”mustasta kirjasta” eli rikosluettelosta. Seurakunnan papit ylläpitivät ripitettyjen, puhuteltavien, kirkonkurin alaisten ja sakotettavien luetteloja, mutta musta kirja oli kenties pelätyin. Rikosten skaala saattoi olla laaja, juopottelusta tai kirkonmäellä kiroilusta aina tappoon saakka.⁹¹ Matleena löytyy useiden muiden naisten joukosta vuoden 1846 rikosluettelosta; hänen rikoksensa on yksinkertainen (*första resan*) salavuoteus.⁹²

Samana vuonna, 1846, Matleena oli Alatornion talvikäräjillä syytettynä salavuoteudesta.⁹³ Hän oli synnyttänyt kahdeksan lasta, ja nuorin lapsi Brita oli tuolloin kaksivuotias. Miksi Matleena haastettiin käräjille vasta nyt, synnytettyään jo kahdeksan lasta? Oliko syynä se, että seurakunnan kirkkoherra oli Erik Castrén oli kuollut vuonna 1846 ja ennen uuden kirkkoherran virkaan astumista kappalainen katsoi velvollisuudekseen puuttua asiaan? Tai ehkä tulevalla kirkkoherralla, järjestyksen miehenä tunnetulla Karl Arvid Castrénilla oli osuutensa asiassa.⁹⁴ Joka tapauksessa piika Matleena Herajärven nimettömäksi jäävä edustaja oli talvikäräjillä 9. syyskuuta 1846 vastaamassa asiaan numero 192.⁹⁵ Rikoksena oli *lönskaläge* eli salavuoteus kahden naimattoman kesken.

Syyte koski vain Matleenaa, ei lasten isää tai isiä. Matleena ei voinut käräjillä edustaa itseään. Naimattoman naisen puolesta päätti hänen naittajansa ja holhoojansa, joka yleensä oli isä. Naittajanvalta käsitti puhevallan käyttämisen, avioliitosta päättämisen ja naisen omaisuuden

⁹⁰ Toivo 2006, 188.

⁹¹ Mäkelä & Karskela 1992. 70.

⁹² OMA, ASA, HII: 2 Rikosilmoitukset 1832–48.

⁹³ Alatornio kuului Tornion kihlakuntaan. Lainkäyttöä hoiti kihlakunnantuomari, jonka hallinnollinen alue oli tuomiokunta. Tuomarilla oli apunaan paikallisista luottomiehistä koottu laitakunta. Lautamiehet pyrittiin etsimään eri puolilta pitäjää tasapuolisuuden vuoksi. Vallitsevan oikeuskäytännön mukaisesti lautamiehet olivat aina miehiä. Lautakunta oli tärkeä, koska asiat ratkaistiin usein heidän paikallistuntemuksensa perusteella. Ks. Karskela 1992, 213.

⁹⁴ Erik Castrén oli Alatornion kirkkoherrana vuodesta 1832 kuolemaansa, vuoteen 1846 saakka. Kaikki Matleenan Alatorniolla syntyneet lapset syntyivät siis hänen virkakautensa aikana, vuosina 1837–1844. Erik Castrénin kuoleman jälkeen virka tuli auki, ja armovuosien jälkeen vuonna 1948 virkaan astui Ylitornion kirkkoherra Karl Arvid Castrén. Hän oli syntynyt vuonna 1790 ja toimi virassa kuolemaansa saakka, vuoteen 1864 – hän kuoli samana vuonna kuin Matleena, yhdeksän kuukautta aiemmin tosin. Airas 1941, 79.

⁹⁵ OMA, ASA, HII: 2 Rikosilmoitukset 1832–48. KA, Tornion tuomiokunta, Alatornio. Käräjäpöytäkirjat vuodelta 1846.

hoitamisen.⁹⁶ Matleenan edustaja ei pöytäkirjoista selviä. Isä Antti oli jo vanha mies, 78-vuotias, joten edustajana saattoi olla Matleenan veli Antti.

Käräjät alkoivat 27. maaliskuuta ja ne pidettiin Kivirannassa, kapteeni Lagerholmin talossa rahvaan läsnä ollessa. Karungin kappalainen Matias Kolström toimitti jumalanpalveluksen. Syyttäjänä käräjillä oli virkansa puolesta kruunun nimismies Carl Hjulberg. Todistajana toimi *vice pastor* E. U. Castrén. Käräjäoikeuden pöytäkirjasta selviää myös lautakunnan kokoonpano: Nils Petter Niemitalo, Salomon Mäenalanen, Jonas Nicklas Igelström, Pehr Heikka, Pehr Närwä, Johan Kauppi, Pehr Risto ja Wilhelm Kulju.⁹⁷ Käräjäpöytäkirjan teksti todistaa Matleenan olevan ripilläkäyvä ja tavoiltaan kunnollinen mutta huonomaineiseksi tunnettu. Kahdeksan lasta synnytettyään Matleena oli kirkkoherra Simon Appelgrenin todistuksen mukaan suorittanut kirkkorangaistuksen tekemällä työtä kirkon hyväksi ja käymällä salaripin. Matleenan asiamies todisti syytteen oikeaksi, ja Matleenaa sakotettiin viisi taaleria tai 2 ruplaa 40 kopeekkaa, joka varojen puutteessa oli sovitettava seitsemän päivän vankeudella.⁹⁸

Piika Magdalena Herajärveä Ruottalasta vaati kruunun nimismies Carl Hjulberg vastuuseen ensimmäisen kerran salavuoteudesta/luvattomasta makaamisesta seuraavan todistuksen perusteella:

Piika Magdalena Andersintytär Herajärvi Ruottalasta on syntynyt 1801, ripilläkäyvä, tavoiltaan on kunniallinen mutta huonomaineinen, on aiemmin synnyttänyt kahdeksan aviotonta lasta, viimeksi 21.8.1844 ja on sen tähden käynyt salaripin ja suorittanut kirkkorangaistukset tekemällä työtä kirkolle, mikä todistetaan Alatorniolla 9.9.1845.

E.U. Castren Vice pastor

Vastaajan asiamiehen läsnä ollessa, joka tunnusti ilmiannon, ja sen tähden Magdalena Herajärveä sakotettiin ensimmäisen kerran salavuoteudesta viisi taaleria tai 2 ruplaa 40 kopeekkaa kolmeen osaan jaettuna kruunun, käräjien ja nimismies Hjulbergin kesken, varojen puutteessa sovitettava seitsemän päivän vesi-leipä-vankeudella.⁹⁹

Matleena ei kyennyt maksamaan sakkoa, joten hänet toimitettiin sovittamaan rangaistus Oulun kruununvankilaan.¹⁰⁰ Saattajana oli nimismies Hjulberg. Matleenan rangaistus kesti syytteen mukaisen ajan, seitsemän päivää. Hän saapui vankilaan tammikuun 24. päivä vuonna 1847 ja

⁹⁶ Naittajanvalta kumottiin vuonna 1929. Pylkkänen 1991, 106; Roiko-Jokela 2006, 24.

⁹⁷ KA, Tornion tuomiokunta, Alatornio. Käräjäpöytäkirjat vuodelta 1846, asia 192. Vuonna 1806 syntynyt Erik Ulrik Castrén oli Tornion ja Alatornion kappalaisena vuoteen 1848 saakka ja kirkkoherrana vuodesta 1865 kuolemaansa vuonna 1880 saakka. Airas 1941, 81.

⁹⁸ Käräjäpöytäkirja.

⁹⁹ Käräjäpöytäkirja, ruotsista suomentanut P.R.

¹⁰⁰ KA, senaatti, prokuraattorin toimituskunta, kruununvankilain vankiluettelot, Oulun kruununvankilan vankiluettelo vuodelta 1847. Kruunun- ja kihlakunnanvankilat oli tarkoitettu ensi sijassa tutkintovangeille. Nygård 1998, 139.

poistui sieltä 31. tammikuuta. Vankeusaikaa hänen ei kuitenkaan tarvinnut olla vedellä ja leivällä.¹⁰¹
Se, miten ja kenen seurassa Matleena poistui vankilasta, ei ole tiedossa.

2.5 Ruotulaisena

Matleenan kohdalla on tutkijan kannalta onnekasta, että hän eli itsellisenä ja oheisasukkaana; näin hän on löydettävissä henkikirjoista koko nimellään, vuodesta 1835 vuoteen 1860 saakka.

Henkikirjoista voi päätellä hyvinkin paljon Matleenan elämästä, sillä hänen asuinpaikkansa, lapsensa ja asemansa on kirjattu ylös. Henkikirjat ovat myös fyysisesti kiinnostavia: esimerkiksi vuonna 1835 Matleena löytyy mainittuna henkikirjan lisäsivulta, ylimääräisenä asukkaana.

Palvelijan asema oli työkyvyttömyyden kuten sairauden tai vanhuuden koittaessa hyvin epävarma. Palkkaussääntö vuodelta 1805 kehotti isäntiä huolehtimaan pitkään palveluksessaan olleesta palkollisesta tämän vanhuuden päivinä, mutta käytännössä tämä oli täysin isännän hyväntahtoisuuden varassa.¹⁰² Naisen vanhuusvuosien toimeentuloa määritti se, mistä ryhmästä hän oli lähtöisin ja pysyikö hän samassa yhteiskunnallisessa asemassa. Yksin elävät vanhat naiset hankkivat elantonsa monin keinoin. He saattoivat esimerkiksi tarjota taloissa palveluksiaan, kuten ruumiinpesua, tai valmistaa myyntiin erilaisia tykötarpeita. Vanhuuseläkettä tai sosiaaliturvaa ei Matleenan vanhuuden aikaan ollut.¹⁰³ Ne entiset piijat, jotka eivät vanhuuttaan tai vaivaisuuttaan kyenneet elättämään itseään edes itsellisinä, päätyivät ruotuvaivaisiksi, joita kierrätettiin talosta taloon.¹⁰⁴ Ruotsalaisen tutkijan Sten Carlssonin mukaan idyllinen kuva suurperheistä, joissa isoäiti huolehti lapsenlapsista ja sukupolvet asuivat yhdessä, ei juuri koske kuin talonpoikien rikkainta osaa. Yleensä vanhukset olivat esimerkiksi köyhäintalolla.¹⁰⁵ Alatorniolla ei ollut köyhäintaloja 1850–1860-luvulla, jolloin köyhäinhoito perustui lähinnä ruotujärjestelmään.¹⁰⁶

Oikeus köyhäinhoitoon oli siinä kunnassa, jossa asukas oli henkikirjoitettu. Pappi toimi yhteistyössä isäntien kanssa päätettäessä hoidon saajista ja hoitomuodoista. Suurimmassa osassa maata ruotuhoido oli yleisin köyhäinhoidon muoto.¹⁰⁷ Pitäjän talot oli ryhmitelty ruoduiksi ja jokainen ruotu oli velvollinen elättämään niille osoitetut avun tarvitsijat. Ruotuvaivaisen tuli saada talosta

¹⁰¹ KA, senaatti, prokuraattorin toimituskunta, kruununvankilain vankiluettelot, Oulun kruununvankilan vankiluettelo vuodelta 1847.

¹⁰² Kallio 1913, 156–157; Räisänen 2001, 47–48.

¹⁰³ Rahikainen 2001, 29; Räisänen 2001, 37, 47–48.

¹⁰⁴ Rahikainen 2006b, 169.

¹⁰⁵ Carlsson 1983, 53.

¹⁰⁶ Esim. Lähteenmäki 2004, 201.

¹⁰⁷ Pirinen 1992, 153; Rantatupa 1981, 276–277; Räisänen, Tarja 2001, 51.

ruoka, vaatteet ja tarvittaessa hoito. Apu annettiin yleensä viljana. Ruotulainen puolestaan oli velvollinen tekemään talossa töitä voimiensa mukaan. Ruodussa oleva saattoi viettää tietyn määrän päiviä jokaisessa ruodun talossa tai hänelle osoitettiin asuinpaikka jonne apu toimitettiin. Kuoltuaan hänet tuli haudata joko sen talon kustannuksella, jossa hän oli kuollut tai sitten koko ruodun yhteisesti tai kunnan kustannuksella. Kunta sai myös haltuunsa vaivaisen jälkeen jättämän omaisuuden.¹⁰⁸

Matleenan muuttolupaa ei koskaan evätty, mutta hyvin tarkasti näissä asiakirjoissa hänestä kerrotaan. Alatornion kirkkoherra Simon Appelgrenin ja Karungin virkamiehen Er. Burmanin kirjoitukset muuttokirjoissa ovatkin pisimmät ja tarkimmat tekstit, mitä Matleenasta on kirjoitettu. Muuttoilmoitus, jonka tarkoitus alun perin oli ollut palvella kirkollista väestökirjanpitoa, muuttui vaivaishoidon kehityksen myötä yhä enemmän kansalaisten kontrollin välineeksi. Jokaisella seurakunnalla oli velvollisuus hoitaa omat köyhänsä, ja seurakuntalaisilla oli tarpeen tullen oikeus vaivaishoitoon siinä seurakunnassa, jossa hän viimeksi oli asunut, työskennellyt tai nauttinut laillista suojelua. Näin myös seurakuntaan muuttajia alettiin kontrolloida tarkemmin. Kirkkoherralle toimitettu muuttoilmoitus vietiin epäilyttävissä tapauksissa pitäjänkokouksen käsittelyyn, ja muuttolupa saatettiin evätä.¹⁰⁹

Myös Matleenan elämän loppupuoli on paradoksaalista kyllä hyvin dokumentoitu. Hänen asuinpaikkojaan ja yhteisöjään voidaan köyhäinhoidon asiakirjoissa seurata vuoden tarkkuudella. Vuonna 1850, ollessaan 49-vuotias, Matleena asui itsellisenä Ruottalassa Starkin talon mailla ja sai köyhäinavustusta seurakunnalta.¹¹⁰ Parin vuoden päästä hänelle luvattiin viljatukea, ja nuorimmat lapset Brita ja Maria ovat ruodussa elatuksella.¹¹¹ Matleena ei siis enää kyennyt hoitamaan ja elättämään lapsiaan. 1850-luvun ajan lapset ovat taloissa elatuksella ja Matleena ruodussa avustettavana. Hänelle osoitetut asuinpaikat vaihtelevat Laivajärven kylältä Kaakamaan ja Ruottalaan. Taloja, joista hän sai avustuksensa oli pitkä rivi: Isakka, Niemi, Mäkikulju, Suutari, Hjelt, Kreku, Herajärvi, Eskola, Isonikkilä, Peräheikkilä, ja monia muita.¹¹² Matleena Herajärven köyhyys on ollut yleisesti tiedossa. Ruotulaisena Matleena oli edelleen osa yhteisöään, vaikka

¹⁰⁸ Eenila 1971, 9–10; Rantatupa 1981, 503; Räisänen, Tarja 2001, 52.

¹⁰⁹ Laakso 2002, 97.

¹¹⁰ KA. Alatornio, henkikirja 1850; ASA, köyhäinhoidon asiakirjat 1850.

¹¹¹ ASA, köyhäinhoidon asiakirjat 28.9. ja 4.11.1952.

¹¹² ASA, köyhäinhoidon pöytäkirjat 1853, 1854, 1855, 1857, 1858, 1859, 1860.

hänkin kuului muiden vaivaisten lailla talonpoikaisen yhteiskunnan alimpaan kastiin, jonka sosiaalinen asema oli lähes olematon.¹¹³

Seurakunnan asiakirjoja lukiessa tulee muistaa, että samat miehet päättivät yleensä niin köyhäinavusta, seurakunnan yleisistä hallinnollisista asioista kuin vaikkapa koulun rakentamisesta. Heillä oli siis varsin paljon valtaa niin yleisellä tasolla kuin yksittäistä ihmistäkin koskevissa asioissa.

Matleena Herajärven viidestä eloon jääneestä lapsesta nuorimmat, Pirkko ja Maria, olivat elätettävänä, mutta vanhemmat lapset Pietari ja Kustaa olivat omillaan jo 1850-luvulla. Toiseksi vanhin poika Juhani oli jo yli parikymppinen, mutta oli silti köyhäinhoidon avustuksen varassa. Se, että Matleena on köyhäinhoidon asiakirjoissa ja henkikirjoissa merkitty asumaan yksin, ei välttämättä tarkoita, että hän olisi ollut yksinäinen. Tarja Räisäsen mukaan olisi harhaanjohtavaa puhua ”yksinäisistä” vanhoista naisista 1800-luvun yhteiskunnassa. Varsinkaan yhteiskunnan alimpien ryhmien jäsenillä ei ollut varaa pitää asuntoa täysin omassa käytössään, vaan he asuivat vuokralla jakaen asuutilansa muiden kanssa. Naiset olivat siis yhteisönsä jäseniä. Epävirallinen apu omilta lapsilta, sukulaisilta tai muilta lähimmäisiltä ei myöskään näy virallisissa lähteissä.¹¹⁴ Matleenankin kohdalla näkyy se, miten lapset olivat edelleen osa vanhenevan naisen elämää: vuonna 1855 hän asui ruotulaisena Hönan talossa, johon on merkitty itselliseksi myös poika Petter Abram eli Pietari. Muutaman vuoden kuluttua tästä Matleenan nuorempi poika Kustaa oli renkinä Laivaniemessä – samassa talossa, jossa äiti oli ruotulaisena.¹¹⁵ Tuskin on sattumaa, että Matleena oli sijoitettu ruotulaiseksi juuri niihin taloihin, joissa pojatkin asuivat.

Matleenan elämän viimeiset vuodet kuluivat ruotulaisena, ehkä jonkun talon nurkassa lapsen kehtoa liekutellessa. Matleena kuoli vuonna 1864, joulukuun 21. päivänä. Kuolinsyyksi on merkitty *svullnad* eli turvotus tai paise.¹¹⁶ Matleena eli 63-vuotiaaksi, kohtalaisen vanhaksi siihen nähden, miten raskasta hänen elämänsä oli: kiertolaisena, kahdeksan lasta synnyttäneenä, köyhissä oloissa. Viimeinen Matleenan elämää koskeva viranomaismerkintä löytyy vuoden päästä hänen kuolemastaan. Köyhäinhoidon tileissä on vuoden 1865 viimeiseltä päivältä merkintä, että P. Lehto

¹¹³ Ks. Eenila 1971, 10; Räisänen 2001, 36.

¹¹⁴ Räisänen 2001, 51, 54.

¹¹⁵ KA. Alatornio, henkikirjat 1855 ja 1860.

¹¹⁶ ASA, kuolleet 1864.

on antanut rahaa Madlena Herajärven arkkuun.¹¹⁷ Näin asiakirjoissa sulkeutui yhden ihmisen elämänkaari.

1800-luvulla aviottomien lasten oikeudellinen ja yhteiskunnallinen asema ei ollut samanlainen kuin muiden kansalaisten. He ajautuivat lainsäädännön epäoikeudenmukaisuuden ja puutteellisten elämänedellytysten vuoksi muuta väestöä useammin epäsosiaaliseen elämäntapaan. 1800-luvun keskivaiheille tultaessa aviottomat äidit lapsineen elivät edelleen yhteiskunnan laitamilla, vailla elämän henkisiä ja aineellisia perusedellytyksiä. Heidän asemansa tiedettiin, ja sen korjaamiseksi yritettiin tehdä parannuksia. Esimerkiksi vuonna 1861 köyhien lapsensynnyttäjien avustamiseen varattiin määräraha, joka oli jaettava läänien kesken kuvernöörien käytettäväksi.¹¹⁸ Nämä apukeinot eivät kuitenkaan enää vaikuttaneet Matleenan elämään.

Aviottomuus ja köyhyys kulkivat usein käsi kädessä. Vielä aviotonta taustaakin enemmän lapsen tulevaisuuteen vaikutti sosiaalinen asema.¹¹⁹ Köyhyys ja olosuhteet vaikuttivat kaikkiin Matleenan lapsiin, jotka selvisivät kuka mitenkään. Pietarista tuli kulkija jo nuorena, Jussi oli köyhäinhoidon asiakirjoista päätellen jälkeenjäänyt tai muuten huollettava, jota ”pitää siivosti ja lempeydellä kohdata ja perään kattoo”.¹²⁰ Kustaa elätti itsensä renkinä ja oli tekemisissä virkavallan kanssa vain pari kertaa. Syynä oli puunhakkuu vieraan maalta.¹²¹ Nuorimmat lapset Pirkko ja Maria olivat köyhäinhoidon huollettavina, taloihin sijoitettuina jo pienestä tytöstä lähtien, eivätkä he välttämättä olleet paljon tekemisissä äitinsä kanssa.¹²²

Matleenan lasten kohdalla voi olettaa, että aviottomuuden ja köyhyyden yhteisvaikutus oli kohtalokas: kahdeksasta lapsesta kolme kuoli vauvana ja vain yksi avioitui. Jussi kuoli 28-vuotiaana pian äitinsä kuoleman jälkeen alkuvuodesta 1865 ja Maria 27-vuotiaana, lähdettyään ilmeisesti nälkää pakoon, Norjassa vuonna 1868. Pietari eli kiertolaisen elämää 55-vuotiaaksi ja kuoli vuonna 1885 viinapullo povitaskussa. Hän eli elämäntapansa huomioon ottaen kohtalaisen pitkän elämän.¹²³ Kustaa oli lapsista ainoa, joka avioitui ja jatkoi sukua. Hän eli 65-vuotiaaksi ja kuoli vuonna 1903.¹²⁴ Nuorin lapsi Pirkko eli irtolaisena, oli useasti käräjillä syytettynä juopumuksesta ja välillä

¹¹⁷ ASA, köyhäinhoidon tilit 1865 (31.12.1865).

¹¹⁸ Jousimaa 1983, 14,16.

¹¹⁹ Ks. Sipri 1994, 55.

¹²⁰ ASA, köyhäinhoidon asiakirjat 1858.

¹²¹ ASA, rikosluettelot.

¹²² ASA, köyhäinhoidon pöytäkirjat.

¹²³ ASA, kuolleet 1824, 1843, 1865 ja 1885; ASA, rippikirja 1861–68; SKSÄ 31, 1973.

¹²⁴ Herajärven suvun sukuselvitys.

Turussa kehruhuoneella kärsimässä rangaistusta irtolaisuudesta. Äitinsä tapaan hän synnytti aviottoman lapsen, joka kuoli pienenä. Pirkko kuoli 1900-luvun alkupuolella.¹²⁵

3 TULKINTOJA MATLEENASTA

3.1 Työätekevä nainen

Edellisessä luvussa hahmottelin Matleenan elämänkulkua ja häntä ympäröiviä yhteisöjä lähteiden pohjalta. Myös tässä luvussa tarkastelen Matleenan elämää, mutta näkökulma on toinen. Pohdin tutkimuskirjallisuuden ja aikalais- ja muiden kuvausten valossa, millaisia rooleja Matleenalla voi ajatella yhteisössään olleen, millaisia tulkintoja hänestä on tehty ja millaisia tulkintoja hänen elämästään on ylipäänsä mahdollista tehdä. Tarkastelen Matleenan elämää työn, äitiyden, ”huonon naisen”, kiertolaisuuden, hyväksikäytön ja yhteisön jäsenenä olemisen näkökulmista. Oletan hänen olleen kaikkia näitä enemmän tai vähemmän, ja ehkä vielä jotain muutakin.

Alle parikymppinen Matleena on muuttokirjassa merkitty piiaaksi. Mitä tämä käytännössä tarkoitti? Tiesikö hän, mitä työ piti sisällään ja miten hän suhtautui tulevaan työhönsä? Vuoden 1805 palkkaussäännössä edellytettiin kaikkien piikojen osaavan ”naisten tavalliset sisä- ja ulkotyöt” kuitenkin täsmentämättä mitä ne olivat.¹²⁶ Matleenankin oletettiin tietävän ammattinsa vaatimukset, mutta ehkä hänellä oli apunaan jo aiemmin talossa olleita vanhempia piikoja tai emäntä, joka neuvoi hänet työn alkuun. Matleenan työ oli fyysisesti rankkaa ja uuvuttavaa eikä välttämättä kovin palkitsevaa. Piikat tekivät työtä aamusta iltaan, mutta kaikki jäljet heidän työstään ovat kadonneet.¹²⁷

Naisten töistä yleensäkin on säilynyt vähän dokumentteja, ja palkollinen oli ainoita naisen ammatteja, joka näkyi kirkonkirjoissa.¹²⁸ Marjatta Rahikainen toteaaakin, että valtaosa piioista esiintyy lähteissä yleensä muussa roolissa kuin työätekevinä naisina, ja useimmat heistä tapaa vain

¹²⁵ Brita oli syytettynä juopumuksesta vuosina 1877 ja 1878. Vuonna 1881 hänestä kirjoitetaan rikosluettelossa: ”Tredje resan fylleri, hvartom hon förklarats obevättigad att delta i val eller väljas till förrättning, som innefatt medborgerligt förtroende”. OMA, ASA. Hc: 1, 2. Rikosluettelot vuosilta 1849-1918. Tiedor Britan lapsesta ja irtolaisuussyytöksestä ASA, rippikirjat.

¹²⁶ Rahikainen 2006b, 166.

¹²⁷ Rahikainen 2006a, 7.

¹²⁸ Räisänen, Tarja 2001, 48–50. Irlantilainen historiantutkija Caitríona Clear on todennut saman omissa nunnia käsittelevissä tutkimuksissaan. Clear 1990, 16;

oikeuden pöytäkirjoissa. Harvoista asiakirjoista pystyy päättelemään, millainen suhde palvelukseen lähteneellä nuorella naisella oli esimerkiksi sisaruksiinsa tai vanhempiinsa, tai miten kirjoitustaidottomat piikat ylipäänsä pitivät yhteyttä läheisiinsä. Lähteet vääristävät piikan elämästä saatavaa kuvaa, koska niissä korostuvat sukupuolielämä ja rikokset; niin sanottu tavallinen elämä jää täysin piiloon.¹²⁹ Matleenankin kohdalla hänen ensisijainen roolinsa näyttäytyy aviottomana äitinä, ei työtätekevänä naisena. Näin siitä huolimatta, että työ miellettiin ja mielletään edelleen keskeiseksi osaksi ihmisen elämää.

Maaseudun piikaa on etenkin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa kuvattu enemmän sukupuoliolentona kuin arjen raatajana. Kaunokirjallisuudessa piikana olon on nähty edustavan toisaalta kevytmielisyyttä, velttoutta, tyhjänpäiväistä ja tyhmänylpeää luonnetta ja toisaalta viattomuutta, kokemattomuutta ja kömpelyyttä, käytännöllisyyttä ja nöyryyttä. Piialle on katsottu olevan ominaista epämääräinen vapaa-ajanvietto sekä yliolkainen, kapinoiva asenne isäntäväen ja yhteisön kasvattajapyrkimyksiä kohtaan.¹³⁰ Piikat esitettiin usein löyhämoraalisina, mutta samanlainen näkemys siveettömyydestä ”piikojen paheena” toistuu myös tutkimuksessa.¹³¹

Marjatta Rahikainen esittää selityksenä kaunokirjallisuuden piikakuvalle yhtäältä sen, että maatalousyhteiskunnassa naisten työhön yleensäkin liitettiin eroottinen lataus. Toisaalta saattoi olla, että palkollisten kunniallisuuskäsitys erosi niin suuresti sivistyneistöä edustaneiden kirjailijoiden vastaavista, että nämä eivät kyenneet edes tunnistamaan sitä kunniallisuudeksi. Tai sitten kirjailijat näkivät piikassa vain naisen ruumiin, eivät ruumiillisen työn tekijää.¹³²

Työlle on 1800-lukua koskevissa kirjoituksissa ja tutkimuksissa annettu monenlaisia merkityksiä. Se oli elämäntapa, siitä saatiin elanto, se oli taakka, pakko ja ihmisen – ainakin rahvaan – osa. Kirjoituksissa tulee esiin lähinnä se, mitä toivottiin tai miten asioiden haluttiin olevan.¹³³ Niissä näkyy myös ajatus, että joutilaisuus, laiskuus, köyhyys ja työttömyys olivat vain saman asian eri

¹²⁹ Rahikainen 2006a, 8, 26.

¹³⁰ Halme 2006, 176, 187.

¹³¹ Ks. Heino 1989.

¹³² Rahikainen 2006a, 28.

¹³³ Kaunokirjallisuuden raatamiskertomuksissa voi havaita pyrkimyksen ylevöittää elämään välttämättömästi kuuluvia asioita; kova ruumiillinen työ oli talonpoikaisen väen osa, mutta sen kertominen sankaritarinana antoi siihen omanarvontuntoisen sävyn. Leskinen & Moilanen 2006, 235. Työn luonne ja sisältö olivat rahvaalle ja sivistyneistölle hyvin erilaisia. Silti työn tekemisen merkitys oli keskeistä molemmille. Työn ja ahkeruuden merkityksestä esim. Korolainen & Tulusto 1985 (Elias Lönnrot); Mazzarella 2007 (Fredrika Runeberg). Työstä ja laiskuudesta suomalaisessa kansanperinteestä on kirjoittanut Jyrki Piispa (1996).

puolia, ja tavoitteena oli saada ihmiset tuottavaan työhön.¹³⁴ Työn ajateltiin rakentavan yksilön omanarvontuntoa, vaikka sen merkitys olisikin ollut lähinnä aineellinen.¹³⁵ Työ on nähty puhdistavana ja stimuloivana parantajana, jonka vuoksi esimerkiksi mielisairaaloissa on käytetty tiukan kurin säätelemää työterapiaa.¹³⁶ Työtä on myös perusteltu vahvasti uskonnollisin argumentein: työstä maailmassa tuli kristillisen uskon harjoittamisen muoto. Tärkeintä ei ollut työ sinänsä vaan Jumalan vaatimuksen mukainen kutsumuksen elävöittävä säännöllinen ja ammattimainen työ.¹³⁷ Laiskuus oli synty, ja laiska ihminen oli myös huono ihminen. Työn arvostaminen liittyi myös taloudellisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin, ihmisen paikkaan yhteisössä.¹³⁸

Suomalaisessa agraariyhteisössä sukupuolijärjestelmä on perustunut pitkälti naisten ja miesten välisiin eroihin, dikotomiaan ja kahtiajakautuneeseen maailmaan.¹³⁹ Sukupuolten välinen jako, erityisesti työnjako, on etenkin 1800-luvulla ollut yksi perustavimmista maailmaa järjestävistä kategorioista. Sukupuolirajoja ylittävä toiminta on asia, jonka koetaan vaativan selitystä.¹⁴⁰ Sukupuolen esittämisen kannalta erityisen tärkeiksi miellettyjä asioita ovat olleet työ, tila, seksuaalisuus, keho ja ruumiillisuus. Henkilön mieheyttä ja naiseutta on siis arvioitu sen mukaan, miten hän esiintyy suhteessa näihin: miten ja mitä työtä tekee, missä liikkuu, miten pukeutuu, millaista ruumiin- ja elekieltä käyttää, miten käyttäytyy.¹⁴¹ Miesten ja naisten liikkumavapaus oli erilainen¹⁴², samoin työt ja pukeutumiskoodit olivat erilaisia.

Monet työt olivat sukupuolittuneita, ja miehen ja naisen välillä oli sosiaalinen ja emotionaalinen etäisyys.¹⁴³ Molempien on oletettu samastuvan omaan sukupuoleensa. Sukupuolittava erottelu on pääasiassa myös hierarkkisesti arvottunut siten, että mies on asteikossa korkeammalla kuin nainen.¹⁴⁴ Toisaalta sukupuolten työnjako ei ollut yksinkertaista eikä kaksijakoista. Jokapäiväisiä töitä ei jaettu ainoastaan sukupuolen perusteella, vaan myös ikä, asema taloudessa ja

¹³⁴ Esim. Häkkinen 1991a, 143.

¹³⁵ Nygård 1994, 86–88.

¹³⁶ Porter 2002, 114–116.

¹³⁷ Ollitervo 2005, 152. Kenties tunnetuin esitys työn merkityksestä länsimaissa on Max Weberin *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki* -teos vuodelta 1904 (suomennettu 1980). Tiivistäen protestanttisen etiikan kulmakivenä oli Weberin mukaan ajatus, että maallinen työ, joka oli Jumalan kutsumus, oli suoritettava tunnontarkasti ja luotettavasti. Seurauksena ajattelutavan sisäistämisestä oli modernin kapitalistisen ajattelutavan synty. Weber 1980.

¹³⁸ Anna-Maria Åströmin mukaan minkään aikakauden työtä ei voi ymmärtää tuntematta niitä taloudellisia ja sosiaalisia rakenteita, joihin työ kuului. Åström 1999, 12.

¹³⁹ Sukupuolijärjestelmän käsite on hyvin laaja ja ristiriitainen. Käsitteen historiaa ja käyttöä erilaisissa yhteyksissä analysoi Marianne Liljeström 2004, 111–138.

¹⁴⁰ Löfström 1999, 254–260.

¹⁴¹ Esim. Löfström 1999, 254–260.

¹⁴² Vilkuna 1995, 278–279.

¹⁴³ Helsti 2005, 100–101. Toisaalta suomalaisessa kulttuurissa sukupuolet yleensä esitetään toistensa kumppaneina arkisessa aherruksessa. Markkola 2003, 60.

¹⁴⁴ Löfström 1999, 254.

yhteiskuntaluokka olivat tärkeitä tekijöitä. Naisen piti hoitaa omat tehtävänsä, mutta tarvittaessa hänen piti pystyä tekemään miestenkin töitä. Jatkuva työnteko, koko joukko hoidettavia pikkutöitä, oli tyypillistä naisten työtilanteelle ympäri vuoden. Pojat ja vanhat miehet saattoivat jossakin määrin tehdä naisten töitä. Vastaavasti torpparin ja mäkitupalaisen vaimon arki oli toisenlaista kuin talollisen vaimon.¹⁴⁵ Naisten työala käsitti tupa-, navetta- ja ulkotöitä ja perheviljelmillä he osallistuivat jokseenkin kaikkiin töihin. Emäntien, tyttärien ja piikojen kesken työt jakaantuivat luultavasti niin, että piikat tekivät raskaimmat ulkotyöt.¹⁴⁶ Työnteko oli kuitenkin kaikille tärkeää.

Vuonna 1802 Kemin kirkkoherra Matias Castrén kuvasi kirjoituksessaan *Luontoa ja taloutta kuvaava kertomus Kemin pitäjässä vuodelta 1802* paikkakunnan naisten työntekoa. Kuvauksesta näkyy, miten monipuolisesti naiset Pohjois-Suomessa tekivät erilaisia töitä.

*Naisväestöstä voin antaa sen todistuksen, että he ovat yleensä toimeliaita ja työteliäitä. Miesten puuhatessa pääasiassa kalastushommissa, hoitavat naiset huomattavalta osalta pellot, kääntäen ne lapiolla ja lannoittaen ne. Yhdessä miesten kanssa he lisäksi pitävät huolen pikkukalan pyynnistä. Niityillä he niittävät ja kokoavat heinää yhtä lailla kuin miehetkin. Kaiken puinninkin he suorittavat, vain harvoin ja vain naisvoiman puutteessa miesväki ryhtyy moiseen. Kotitalouttaan naiset hoitavat jokseenkin ymmärtäväisesti. He ovat yleensä tunnettuja hyviksi karjanhoitajiksi, joita sen vuoksi mielellään pestataan täältä eteläisimpiin pitäjiin. Yleisesti he kehräävät tyydyttävän hyvää lankaa hampusta, pellavasta, villasta, muutamat puuvillastakin ja kutovat kotitarpeiksi sarkaa, kangasta kotivilloista, hurstia, verkaa ja puuvillakangasta ja ovat yleensä taitavia ompelemaan vaatteensa.*¹⁴⁷

Piian asema talossa saattoi vaihdella hyvinkin paljon. Vuosipalkollisia ei palkattu suorittamaan tiettyjä tehtäviä, vaan se, minkä isäntä sai käyttöönsä pestatessaan palkollisen, oli tämän aika. Palvelijan oletettiin olevan aina isäntänsä käytettävissä. Vastineeksi vuosipalkollinen sai vaateparsia, ruoan ja ylöspidon.¹⁴⁸ Talon naisväen joukossa piika oli työsopimuksensa antamasta paikasta huolimatta ulkopuolinen. Piika oli periaatteessa isäntänsä kontrollin ja suojelun alainen mutta usein, varsinkin maallistumisen edetessä ja kirkkokurin löystyessä, vailla suojelua.¹⁴⁹ Piikojen arkea myös leimasi valvonta: he olivat talonpojan näkökulmasta työvoimavaranto ja valvonnan kohde, mutta myös huonekuntansa ja yhteisönsä jäseniä ja siksi kunniallisten ihmisten kirjoissa kunnes toisin todistettiin.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Östman 2007, 37–39.

¹⁴⁶ Rahikainen 2006a, 25.

¹⁴⁷ Castrén 1954 [1802], 26. Suomentanut Tuomo Ikonen v. 1954. Kirjoittaja oli kansilehden mukaan ”lääninrovasti ja kirkkoherra, kuninkaallisen Ruotsin isänmaallisen seuran ja kuninkaallisen Suomen talousseuran jäsen”.

¹⁴⁸ Rahikainen 2006a, 18–19.

¹⁴⁹ Räsänen 2005, 246–247.

¹⁵⁰ Lamberg 2006, 72.

Matleena merkittiin nuorena palkollisten rekisteriin, ja työnimikkeenä oli piika. Toisaalta palkollinen oli yleiskäsite, joka saattoi pitää sisällään monenlaisia ihmisryhmiä.¹⁵¹ Myöhemmällä iällä Matleena merkittiin itselliseksi ja kerjäläiseksi. Naiset saattoivatkin ansaita elantonsa esimerkiksi kiertelemällä paikkakunnalta toiselle ansioiden perässä, kulkukauppiaina, vuohien ja lampaiden kuohitsemisella, käsitöitä myymällä, sadonkorjuussa auttamalla, kansanparantajana, hierojana, kylvettäjänä, povaamalla, viinaa, kahvia tai muita tuotteita myymällä. Myös ompelu, kankaan kudonta ja kehruu olivat naisten yleisiä tapoja hankkia elantoa tai lisätuloja. He saattoivat myös toimia kausiluontoisissa tilapäistöissä talollisten pelloilla tai pirteissä, heinätöissä, sadonkorjuussa, leipomassa, pyykinpesussa, siivoamassa ja käsitöitä tekemässä. Näillä naisilla saattoi olla mökki omassa kylässään. He kiersivät tietyn osan vuotta, olivathan naisten työtkin kausiluontoisia.¹⁵² Henkikirjoista voisi päätellä, että Matleenakin eli omassa taloudessaan ainakin ajoittain, kenties juuri pienessä mökissä tai turvemajassa.

3.2 Äiti

Asiakirjalähteistä ei voi päätellä kovin paljon siitä, millainen äiti Matleena oli viidelle lapselleen. Lasten elinolosuhteista voidaan toki päätellä, etteivät heidän lähtökohtansa olleet hyvät, mutta Matleenan äitiydestä tai käyttäytymisestä lapsiaan kohtaan lähteet eivät kerro. Lähteet eivät myöskään kerro sitä, millaisia odotuksia häneen äitinä kohdistettiin omassa yhteisössään. Kalkkimaan papista eli Pietari Herajärvestä kerrotussa materiaalissa kuitenkin näkyvät hämmäntävän selkeästi äidin rooliin kohdistetut odotukset. Suurin osa materiaalista on kirjoitettu 1900-luvun puolella, jolloin käsitykset äitiydestä olivat jo hyvin erilaiset kuin Pietarin lapsuudessa 1830-luvulla. Kalkkimaan papista kirjoittaneet eivät siis olleet Matleenan aikalaisia eivätkä lähiyhteisön jäseniä. Näin ollen käsitys siitä, millainen äiti Matleena oli, perustuu vain ja ainoastaan jälkikäteistulkintoihin. Kuva on myös hyvin yksipuolinen. Varhaisin lähde, jossa Matleena mainitaan, on vuodelta 1882 – jo alussa mainitsemani nimimerkki Linnasen kirjoitus.

Nimimerkillä Linnanen kirjoitti Kaarlo Alarik Castrén, Helsingin yliopistossa opiskeleva ja Pohjalaiseen osakuntaan kuulunut nuorsuomalainen.¹⁵³ Linnanen oli Kalkkimaan pappia

¹⁵¹ Heikkinen, Antero 1997, 114.

¹⁵² Markkola 1990, 370; Räisänen 2001, 48–50.

¹⁵³ Linnasen henkilöllisyydelle on kaksi mahdollisuutta: vuonna 1860 Tornionlaakson Turtolassa syntynyt Kaarlo Castrén, josta myöhemmin tuli senaattori, ja vuonna 1955 Kainuun Säräisniemellä syntynyt asianajaja Kaarlo Alarik Castrén. Kallio V.J. 1939; *Kuka kukin on 1909*.

huomattavasti nuorempi, joten hänellä ei ole ollut henkilökohtaista kokemusta tämän lapsuusajoista. Kirjoituksessaan Linnanen ei mainitse, mihin perustaa oletuksensa Matleena-äidin huonosta huolenpidosta. Linnasen tulkinta äitinsä hylkäämistä pojasta toistuu kuitenkin läpi vuosikymmenten lähes samassa muodossa. Vuonna 1922 *Perä-Pohja*-lehdessä nimettömäksi jäävä kirjoittaja totesi: ”Äpärälapsi kun hän oli ei äitinsä paljon huolehtinut Pekan kasvatuksesta”.¹⁵⁴
Pohjois-Pohja-lehden kirjoittaja, nimimerkki V. L. jatkoi aiheesta vuonna 1938:

*Hän asui lapsuusvuosinansa pienessä ja ränsistyneessä torpassa äitinsä, Kalkkimaan Mallun luona, josta kansa kertoo paljon huonoa ja jota sanottiin liikanimellä Rössö-Mallu. Ja kun äidillä ei riittänyt äidinrakkautta lapsiansa kohtaan, oli luonnollista, että talousasiatkin olivat aina rempallaan.*¹⁵⁵

Alatorniolainen kansanopiston opettaja ja innokas nuorisoseuralainen Jalmari Puoskari lausui luultavasti 1950-luvulla pitämässään esitelmässä: ”On ikävä näin äitienpäivänä lausua tällainen toteamus, että on voinut olla äitejä, jotka ovat saattaneet poikansa jo varhain lapsuudessa kokonaan unohtaa, etten sanoisi hyljätä.” Vielä 2000-luvulla toistui sama toteamus tornionlaaksolaisen kirjailijan Jemina Staalon (oikealta nimeltään Satu Ylävaara) nettikirjoituksessa: ”Äitinsä ei pojasta paljoa huolehtinut, ja 13–14-vuotiaana oppi runoilija itsekseen lukemaan.”¹⁵⁶ Matleenasta huonona äitinä ovat kirjoittaneet niin tutkijat, opettajat kuin toimittajatkin. Kirjoittajan sukupuolella ei näytä olevan merkitystä; sekä mies- että naiskirjoittajat uusintavat käsitystä huonosta äidistä.

Äidin syyksi luetaan se, että pojan kasvatusta jäi huonoksi ja että tämä myöhemmin rappeutui moraalisesti. Samoin äidin syytä oli, että Pietari jo pienestä saakka joutui pitäjän huolettavaksi. Yhdysvalloissa, Michiganissa ilmestyneessä suomenkielisessä *Pohjolan Sanomat* -lehdessä nimettömäksi jäävä toimittaja kirjoitti vuonna 1958: *Äiti ei juuri välittänyt pojastaan, joten tämä sai olla ja elää ja kasvaa miten itse parhaiten taisi, eiköhän liene ollut pienenpänä ensin huutolaispoikana pitäjän taloissa.*¹⁵⁷ Jalmari Puoskari kertoi vuonna 1953: ”Jo se, että hän oli yksinäisen äidin poika, tuotti vaikeuksia. Mutta sitäkin pahempi oli se, kun ei edes äitikään pitänyt hänestä minkäänlaista huolta, jotenka hän heti pienestä pitäen joutui pitäen huutolaispojaksi köyhäinhoidon varaan.”¹⁵⁸

¹⁵⁴ *Kalkkimaan pappi*. Perä-Pohja 1922.

¹⁵⁵ *Kalkkimaan pappi*. Pohjois-Pohja 24.4.1938, nro 17.

¹⁵⁶ Jemina Staalon 2006.

¹⁵⁷ *Kalkkimaan pappi*. Pohjolan Sanomat, Michigan 1958.

¹⁵⁸ Jalmari Puoskarin esitelmä Yleisradiossa vuonna 1953. SKS, KRA Pertti Vuennon sitomaton aineisto. 1994–1995.

Tornionlaakson kansanperinnettä kerännyt Aarre Nyman kirjoitti vuonna 1979: ”Pietarista hänen äitinsä ei pitänyt mitään huolta, jonka vuoksi hän joutui jo pahaisna paitaressuna pitäjän niskoille.”¹⁵⁹ Pirkko Puoskari taas kirjoitti vuonna 1985 *Kaltio*-kulttuurilehdessä: ”Äiti Matleena Andreaksentytär ei pitänyt huolta pojastaan, joka pikku naskalina joutui kerjuulle ja pitäjän niskoille.”¹⁶⁰ Tutkija Veli-Pekka Lehtola kirjoitti *Uusi Kansanmusiikki* -lehdessä vuonna 1992: ”Äiti oli jättänyt avioliiton ulkopuolella syntyneen Petterinsä heitteille, ja tämä joutui elättämään itsensä kerjäämällä.”¹⁶¹ Opiskelija Virpi Toratti kirjoitti proseminaariesitelmässään vuonna 1994: ”Madlena Andersdotter ei ollut erityisen hyvämaineinen nainen, eikä hän juuri välittänyt pojastaan: tämän vuoksi Petter joutuikin jo nuorella iällä pitäjän niskoille ja aloitti kiertolaiselämän.”¹⁶² Haaparannanlehdessä nimimerkki Tuohman Pekka kirjoitti meänkielellä vuonna 1990: ”Mikhään siitä Petter Abram Herajärvi-raukasta olis tullu, jos se olis saanu syntyä rikhaassa avioliittosängyssä, eikä köyhänä jalkakläppinä?”¹⁶³

Kertomuksissa näkyy toki muitakin näkökulmia kuin suora syytös äitiä kohtaan. Pietarin kodin köyhyys, vanhempien ymmärtämättömyys ja etenkin aviottomuus ja siten isättömyys nostetaan esiin, kun pohditaan syitä siihen, miksi lahjakas poika joutui huonoille teille. Olosuhteet siis otetaan huomioon ainakin muutamissa kirjoituksissa. Jo mainittu Jalmari Puoskari kertoi Ruotsin radion haastattelussa: ”Hän oli nimittäin yksinäisen äidin poika, ja tästä johtuen hänen alkutaipaleensa oli verraten valoton.”¹⁶⁴ Tutkija Vihtori Laurilan muistiinpanoissa 1950-luvulta mainitaan: *Hän joutui lapsena hoidotta ja oppi jo keskenkasvuisena juomaan mennen perin pohjin rappiolle, ja niin hänen ilmeiset lahjansa, jotka näyttäytyivät hänen runoissaan, ovat menneet kokonaan hukkaan.*¹⁶⁵ 1970-luvun lopussa Toivo Matala kirjoitti: *Kalkkimaan pappi oli siis lähtöisin kurjista oloista, eikä ollut mitään mahdollisuutta, että tämä lahjakas poika olisi saanut edes kunnollisen kasvatukseen, puhumattakaan koulusivistyksestä.*¹⁶⁶

Joissain kirjoituksissa on luettavissa sääliä Matleena ja tämän huonoa asemaa kohtaan.

Tornionlaakson kansanperinnettä 1970-luvulla kerännyt ja useita niteitäkin julkaissut alatorniolainen Arvid Oukka eläytyi haastattelussa Kalkkimaan papin rooliin: ”Äitriepu ei jaksanu

¹⁵⁹ Nyman 1979.

¹⁶⁰ Puoskari, Pirkko 1985 (Kaltio).

¹⁶¹ Lehtola 1992 (Uusi Kansanmusiikki).

¹⁶² Toratti 1994.

¹⁶³ Haaparannanlehti 1990.

¹⁶⁴ NKFC 1-00231, Ragnar Lassinantti -kokoelma, Jalmari Puoskarin haastattelu.

¹⁶⁵ SKS KIA. Vihtori Laurin muistiinpanot 1950-luvulta.

¹⁶⁶ Matala 1971.

minua elättää. Jouduin nimittäin huutolaispojaksi.”¹⁶⁷ Koululainen Susanna Pöyhönen kirjoitti Jokisuu-lehteen Kalkkimaan papin lapsuudesta vuonna 1987: ”Hänen kotinsa oli köyhä. Hän sai jo lapsuudesta alkaen kokea puutetta ja elämän varjopuolia. Kun vanhemmat eivät häntä oikein ymmärtäneet, joutui hän kuljeksimaan ja kerjäälemään.”¹⁶⁸ Samaan tapaan olen itse kirjoittanut artikkeleissa ja kertonut haastatteluissa Matleenasta ja tämän olosuhteista. En itsekään ole kyseenalaistanut Linnasen mainintaa siitä, että Matleena hylkäsi poikansa. *Perhe oli hyvin köyhä, eikä äiti pystynyt pojasta huolehtimaan, joten hän joutui alusta asti pitäjän huollettavaksi.*¹⁶⁹ *Pietarin lapsuudesta on hyvin vähän tietoa; isää ei kirkonkirjoissa mainita, eikä äiti ilmeisesti köyhyydestään johtuen pystynyt pitämään Pietarista huolta. Niinpä tämä jo pienenä joutui pitäjän huollettavaksi.*¹⁷⁰

Kaikissa katkelmissa näkyy 1800-luvulla muotoutunut ajatus (ydin)perheestä, äitiydestä ja kodista. Vaikka kirjoittajien tarkoituksena ei olisikaan suoraan syyttää äitiä lapsensa huonosta kohtelusta, ajatus äitiydestä ja äidistä huolehtivana kasvattajana on niin sisäistetty, ettei sitä huomaa kyseenalaistaa. Kukin kirjoittaja siis toisaalta toistaa Linnasen tekstissään esittämää oletusta ja toisaalta siirtää oman aikansa ja kulttuurinsa äitiyttä koskevat oletukset Matleenaan.

Vaikka perhemuodot ja käsitykset perheestä ovatkin 2000-luvun alussa erilaisia kuin mitä ne olivat 1900-luvun alkupuolella, elää ydinperheen ideologia edelleen vahvana arkiajattelussa. Tämä ajattelutapakaan ei ole kovin vanha: 1800-luvun kuluessa perheen käsite ideologisoitui ja sai normatiivisen, moraalisen ja eettisen merkityksen, jota sillä ei aiemmin ollut. Perheen käsitekin yleistyivät 1800-luvun aikana; aiemmin käytössä olleet *hus*-sana ja sen johdannaiset, taloutta merkitsevät sanat.¹⁷¹ Etenkin sivistyneistön, porvarillisen keskiluokan piirissä keskustelu perheestä oli vilkasta. Kai Häggman kirjoittaa: ”Miehissä keskusteltiin lehtien palstoilla ja valtiopäivillä aviorakkauden olemuksesta, perheen käsitteestä tai lastenkasvatuksen merkityksestä yhteiskunnalle. Miehissä myös määriteltiin sitä, minkälaista oikean ja hyvän perhe-elämän tuli olla.” Häggmanin mukaan pitkälle 1800-luvulle vain sivistyneistö esitti julkisuudessa mielipiteitä siitä minkälaista perhe-elämän pitäisi olla. Vain sivistyneistö rakensi perheestä tietoista ja ohjelmallista ihannetta ja vain sivistyneistö problematisoi perheen julkisuudessa.¹⁷²

¹⁶⁷ TLMM äänite 526, Arvid Oukan haastattelu.

¹⁶⁸ Pöyhönen 1987.

¹⁶⁹ Lakkala 2005.

¹⁷⁰ Rantala 2005a.

¹⁷¹ Häggman 1991, 143 ja 1994, 135; Jalava 2005, 169; Johansson 1983, 30.

¹⁷² Häggman 1994, 25, 215.

Perheen ideaali siis syntyi etenkin keskiluokkaisten miesten keskusteluissa ja ajatuksissa. Keskeisimpiä henkilöitä perheideaalin määrittelyssä ja perheen merkityksen kytkemisessä valtioon oli Johan Vilhelm Snellman. Perheen arvo oli etenkin sen kyvyssä ja velvollisuudessa kasvattaa lapset siten, että he kiinnittyisivät syntymämaahansa, ”isien tapoihin ja äidinkieleen”, ja kasvaisivat kunnan kansalaisiksi, eli tässä tapauksessa suomalaisiksi. Perheinstituutio kasvatti kansalaiseksi, ja valtion tehtävänä oli olla väline perheen olemassaololle suojelemalla sen omaisuutta ja turvaamalla kotirauha.¹⁷³ Snellmanin sukupuoli- ja perhekäsityksiä analysoineet tutkijat arvioivat, että hänen näkökulmansa sukupuolten rooleihin ja työnjakoon perheessä olivat konservatiivisia suhteessa sekä hänen omiin yhteiskuntaa koskeviin ajatuksiinsa että suhteessa aikakauden yleiseen keskusteluun. Puhuessaan ihmisestä ja yksilöstä oli Snellmanin lähtökohtana itsestään selvästi mies; ajatus naisista yhteiskunnallisina ja valtiollisina toimijoina oli hänelle vastenmielinen.¹⁷⁴

Snellmanin ajatukset edustavatkin hyvin 1800-luvun sivistyneistömiesten suhdetta sukupuolijärjestykseen. Naisen ja miehen olemus ja tehtävät nähtiin hyvin erilaisia ja toisistaan erillisinä.¹⁷⁵ 1800-luvun kuluessa myös äitiys sai moraalisen ulottuvuuden. Naisista tuli äitkansalaisia, joiden yhteiskunnallinen toiminta perustui äitiyteen. Samalla äitiys alettiin nähdä naisen kutsumuksena ja tärkeimpänä tehtävänä.¹⁷⁶ Kutsumus oli jotain henkisempää, jalompaa ja tietoisempaa kuin velvollisuuden täyttämistä.¹⁷⁷ Sekä valistusmiesten kuten Snellmanin että naisasialiikkeen edustajien puheenvuoroissa tuli esiin ajatus siitä, että siveellisyyden malli ja ihanne tulivat kodista ja ydinperheestä ja että nimenomaan naisen luonnolliset ominaisuudet soveltuivat siveellisyys- ja kansalaiskasvatukseen. Siveellisyyden saavuttaminen on mahdollista vain oikein järjestetyssä ja äidin ympärille keskittyneessä perhe-elämässä, ja kodin ja perheen piiristä siveellisyys levisi kansakunnan kaikkiin toimiin.¹⁷⁸ Sivistyneistönaisten ja porvarillisen naisliikkeen äitiyskäsitystä ei kuitenkaan voida pitää maatalousyhteiskunnan perinteitä jatkavana, vaikka se nykynäkökulmasta sellaiselta näyttääkin, vaan ihanteellinen äitiys oli oman aikansa tuote.¹⁷⁹

Erityisen selvästi perheen ja äitiyden ihannointi ja kotikasvatuksen merkitys siveelliselle kehitykselle näkyvät 1930- ja 1940-luvulla Kalkkimaan papista kirjoitetussa materiaalissa.

Kansanopiston opettaja Jalmari Puoskari nosti esitelmässään, pakinoissaan ja muistiinpanoissa esiin

¹⁷³ Jalava 2005, 170–171.

¹⁷⁴ Jalava 2005, 183–185.

¹⁷⁵ Ks. esim. Liljeström 2004.

¹⁷⁶ Häggman 1991, 148; Lappalainen 1999, 110.

¹⁷⁷ Häggman 1994, 184.

¹⁷⁸ Helén 1997, 151; Häggman 1994, 141, 179; Lappalainen 1999, 109; Räisänen, Arja-Liisa 1995, 117.

¹⁷⁹ Nätkin 1997, 34–35.

perintötekijöiden ja kasvatuksen vaikutuksen ”henkilön muotoutumiselle ja ihmiskasvatukselle”. Hän esitti, että isätön poika joutui tarpeettoman huomion kohteeksi ja omituiseen valoon ympäristössään, ja ilman isää lapsen huolto myös saattoi Puoskarin mukaan jäädä vaillinaiseksi. Vääränlainen hoito tai oikeammin hoidon puute, lapselle sopimattomien rivojen puheiden kuuleminen ja ymmärtämättömyys johtivat Pietarin vähitellen viinan ystäväksi, rivojen pilkkarunojen tekoon ja ihmisten kiusaamiseen ja lopulta, vääjäämättä, alkoholismiin ja moraaliseen rappioon.¹⁸⁰

Jalmari Puoskari oli aktiivinen nuorisoseuralainen, ja hänen tulkintansa Pietari Herajärven lapsuudesta kuvastaa erittäin hyvin nuorisoseuraliikkeen perustajan Santeri Alkion ajatuksia ympäristön vaikutuksesta lapsen kehittymiseen. Puoskari kertoi, miten Pietari sai lapsena ollessaan huonoja vaikutteita, jotka kipeästi sattuivat hänen sieluunsa. Alkio taas kirjoitti vuonna 1905 *Nuorisoseurakirjassa*:

-- [O]n ensimmäisiä ehtoja, että kartamme huonoja seuroja, puheita ja tapoja. Voisimme tässä luetella paljonkin esimerkkejä, mutta otettakoon vain muutamia. Jos jollakulla on puhtaat tunteet, ei hän saata nauraa inhottaville sukkeluuksille, kaskuille ja lauluille. Sellaiset ovat pääasiallisena keskusteluja herrojen hotellijuomingeissa ja kansan nurkkatansseissa yöllisillä pimeyden retkillä. Irstaat sanansutkautukset, laulut ja kiroilut ovat niissä piireissä jokapäiväinen leipä. Näistä ovat irstaat puheet ja ajatukset levinneet työmaille ja koteihin. Niistä saavat lapset kuulla ja oppia vanhemmiltaan, veljiltään ja sisaruksiltaan. Siten myrkytetään inhoittavilla ajatuksilla koko ympäristö, siihen luettuna polvenkorkuiset lapsetkin.¹⁸¹

Myös *Pohjois-Pohja*-lehdessä vuonna 1938 julkaistussa 26-osaisessa juttusarjassa otetaan suoraan kantaa Pietarin lapsuudenkodin huonouteen. Nimikirjaimilla V. L. esiintyvä kirjoittaja toteaa:

*Koska kotiväki oli kerran tuollaista, arvaa sen, millaisen mielen ja vaiston lapsi saa synnyinkodistaan, jossa lisäksi puute ja kurjuus olivat jokapäiväisiä vieraita.*¹⁸²

Kodin menettämisen merkitystä kirjoituksessa kuvataan katkerana kokemuksena:

*Kuinka kylmältä kalskahtikaan hänen korvissansa sana ”koti”, kuinka vieraalta tuntuikaan tuo lapsuudenkoti ilman äitin lämmittävää hyväilyä.*¹⁸³

¹⁸⁰ NKFC 1-00231, Ragnar Lassinantti -kokoelma, Jalmari Puoskarin haastattelu.

¹⁸¹ Alkio 1923 [1905], 261–262.

¹⁸² *Kalkkimaan pappi*. Pohjois-Pohja nro 20, 15.5.1938.

¹⁸³ Sama.

Kodin menetyksen katkeruus sai kirjoittajan mukaan nuoren miehen karttamaan perheensä tapaamista:

*Se orpouden haavekuva, minkä Pekka oli jo lapsena saanut kodistansa, oli painautunut hänen sielunsa sisimpään niin syvälle, ettei se vuosienkaan kuluttua sieltä pois syöpynyt. Sitä todistaa sekin tosiseikka, ettei hän, matkatessaan maallista kulkurielämäänsä, poikennut ohimennessäänkään entiseen kotiinsa tervehtimään vanhaa äitiänsä, ei hän etsinyt siskoaan eikä veljeään, vaan eristäytyi kokonaan vieraiden ihmisten pariin.*¹⁸⁴

Kiinnostavaa kyllä henkikirjoista voi nähdä, että Petter Abram Herajärvi eli aikuisena ainakin jonkin aikaa samassa talossa kuin Matleena.¹⁸⁵ Ainakin tässä kohdassa kirjoittaja siis liioittelee ”Pekan” katkeruutta äitiään ja muuta perhettä kohtaan. Kirjoittaja perustaa tekstinsä ”kansan kertomuksiin” ja tekee hyvin voimakkaita, arvolatautuneita olettamuksia Pietarin ajatuksista ja elämästä. Teksti on kuitenkin sijoitettava osaksi omaa aikaansa ja sen tulkintoja äitiydestä, äidin roolista ja perheen ja kasvatuksen merkityksestä.¹⁸⁶ Kyseessä ei myöskään ole elämäkerta, vaan lehdessä julkaistu juttusarja.

Monipuolisimmin Pietarin ja Matleenan suhdetta tulkitsee kirjailija Mirjam Kälkäjä novellissaan ja näytelmässään *Kalkkipappi*. Matleena joutuu luovuttamaan kymmenvuotiaan poikansa pois kun ei kykene tästä huolehtimaan ja uusi vauva parkuu jo kehdoissa. Pikkurenkinä talossa työskentelevä Pietari kuitenkin käy kotonaan sunnuntaisin, vapaapäivinä, ja kaipaa äitiään ja kotiaan. Äiti on kaikesta huolimatta se lämmin ja läheinen ihminen, johon voi turvata. Myöhemmin Matleenasta tulee Pietarin silmissä sääliävä, ihmisten kaltoin kohteleva, kuivunut ja kärsinyt vanha nainen. Kohtaus käräjätuvan pihalla kertoo siitä, miten 1980-luvulla tekstin kirjoittanut kirjailija tulkitsee niitä toiveita, odotuksia ja pettymyksiä, joita sekä äiti että poika ovat elämässään kohdanneet. Toiveet eivät täyttyneet, elämä osoittautui tylyksi ja kovaksi.¹⁸⁷

Hän seisoi äitinsä lähellä, jäisen kaivon vieressä. Hitaasti, toivottomasti äiti pudisti päätään.

– Samanlainen kerjuupussin kantaja olet kuin minä.

– Minä olen turvassa kieleni takana. Ne pelkää minua.

Luuli huutaneensa, mutta äidin oli vedettävä huivia korvan päältä kuullakseen häntä. Koukkuisilla kynsillään äiti yritti tavoitella hänen rintamuksiaan, silittää.

– Kuka sinua pelkää. Hameniekkaa. Kengätöntä.

Äiti lyhyistyi kasaan, huojutti ruumistaan, kädet putosivat helmaan.

¹⁸⁴ Pohjois-Pohja 1938.

¹⁸⁵ KA, henkikirjat Alatornio v. 1855.

¹⁸⁶ Ks. Rantala 2010.

¹⁸⁷ Kälkäjä 1988 ja 1989.

*– Aina mitä ajattelin, miten tulen komiasti sinua kattomaan. Kengät mukana, oikiat solapohjakengät. Että ennen en tule. Ilman kenkiä en tule. Kengät ne pittää ihmisen lapsella olla. Mutta se meni, elämä. En saanu kenkiä Pietulle. Hän jätti höpertävän äitinsä siihen, huutokauppatalon pihalle ja juoksi pois hoiperrellen kuin juopunut. Metsässä mennessään hän huusi monta kertaa.*¹⁸⁸

Vaikka Kalkkimaan papista kirjoittaneet esittivätkin erilaisia perusteluja sille, että hänen äitinsä ei hänestä huolehtinut, ei kukaan kyseenalaista itse asiaa. Kaikissa lähteissä esitetään, että Matleena syyistä tai toisesta hylkäsi poikansa. Kenties se pitikin paikkansa; ehkä asian ensimmäisenä esittäneellä ”Linnasella” oli varmaa tietoa asiasta ja arvostelu osui kohteeseensa. Matleena saattoi hylätä poikansa tietoisesti. On siis syytä pohtia, mistä mahdollinen hylkääminen saattoi johtua.

Todennäköisin syy olisi se, että Matleenan oli lapsen syntymänkin jälkeen tehtävä töitä, jolloin pienestä avuttomasta vauvasta huolehtiminen oli mahdoton tehtävä. Esimerkiksi Pohjanmaalla suuri lapsikuolleisuuden syy oli äitien työmäärä: lapset saatettiin jättää kotiin, sisätiloihin, isompien sisarusten hoidettaviksi siksi aikaa kun vanhemmat olivat töissä. Vauva saatettiin jättää myös kehtoon, johon oli kiinnitetty imetyssarvi niin että lapsi sai itse syötyä. Tämä myöhemmin epähygieeniseksi havaittu tapa oli käytössä myös Alatorniolla.¹⁸⁹ Hoidon puute saattoi siis johtua siitä, että äidin oli käytännössä mahdotonta hoitaa lastaan ja antaa tälle aikaa.

Lapsen hylkääminen saattoi työnteon ensisijaisuuden lisäksi johtua äidin synnytyksen jälkeisestä masennuksesta, väsymyksestä tai kehoista olosuhteista, jotka estivät tunnesiteen muodostamisen äidin ja lapsen välille. Äitien krooninen heikkous ja aliravitsemus sekä elämäntilanteen ankaruus jäivät yleensä huomaamatta esimerkiksi huostaanoton tehneiltä viranomaisilta.

Huostaanottopapereissa mainittiin usein syyksi ”hoidon puute” ilman mainintaa siitä, mikä tähän oli johtanut. Hoidon puutteen syynä saattoi olla esimerkiksi synnytyksen jälkeinen komplikaatio, tulehdus, yllirasitus tai toimeentulo-ongelmat.¹⁹⁰ Synnytyksen jälkeisestä masennuksesta ei Matleenan aikana puhuttu, mutta ilmiö on silti hyvinkin saattanut olla olemassa. Ei ole lainkaan vaikea kuvitella, että äiti olisi hylännyt pojan, jonka isä olisi hylännyt äidin, tai jonka isästä ei välttämättä edes itse ollut varma. Matleenan omasta äidistä ei lähteissä ole mitään mainintoja, joten emme voi tietään, millainen hänen oma äitisuhteensa oli. Auttoiko Maria-äiti tytärtään vaikeina aikoina vai hylkäsiikö tämän? Millainen Maria, joka synnytti lapsen lähes joka vuosi, oli äitinä, jaksoiko hänkään huolehtia tyttärestään? Millaisen naisen mallin Matleena äidiltään sai, millaisena

¹⁸⁸ Kälkäjä 1989, 54–55.

¹⁸⁹ Jutikkala 1987, 106; Lithell 1983, 68, 72. Lähteenmäki 2004, 258.

¹⁹⁰ Kokko 1996, 97–98.

äitinä hän tätä muisteli – jos muisteli?

Matleenan kaksi nuorinta lasta kuolivat pieninä. Ehkä hän toivoi myös Pietarin kuolevan. Hän tuskin olisi ollut ainoa äiti, joka kovissa olosuhteissa olisi toivonut lapsensa kuolemaa ja hoidotta jättämisellä olisi passiivisesti ”unohtanut” tämän olemassaolon. Lapsen kuolema saattoi olla helpotus, etenkin jos lapsia oli monta ja heidän elättämisensä mahdottomalta tuntuva urakka. Hilikka Helstin synnytyskertomuksia käsittelevässä tutkimuksessa alatorniolainen kertoja toteaa anoppinsa sanoneen, että oli köyhän lapsen onni, jos Jumala otti hänet vauvana huostaansa, tuonen kehtoon.¹⁹¹ Joskus toive lapsen kuolemasta johti tekoihin, aktiiviseen tai passiiviseen lapsenmurhaan. Passiivinen lapsenmurha lienee yleisempi, kun lapsi jätetään hoitamatta tai esimerkiksi ”vahingossa” tukehdutetaan kuoliaaksi samassa sängyssä nukuttaessa.¹⁹² Lapsenmurhien syyt olivat monenlaisia: taloudellisia, uskonnollisia, sosiaalisia, henkilökohtaisia ja psykologisia.¹⁹³

Jos Matleena hylkäsi lapsensa tietoisesti, häneen varmasti kohdistettiin paheksuntaa, vaikka äitiyttä ei vielä 1800-luvun alkupuolella ollut sidottu hyvyyden ideologiaan yhtä tiiviisti kuin myöhemmin vuosisadan lopulla.¹⁹⁴ Jälkeläisistä huolehtimisen on kuitenkin aina katsottu kuuluvan naisen tehtäviin, piti hän tästä roolista tai ei.

Kalkkimaan papista kerrottaessa Matleenan äitiys nostetaan esiin vain suhteessa Pietariin, ensimmäiseen eloon jääneeseen lapseen. Harvoissa lähteissä hänen sisaruksiaan edes mainitaan, eikä yksikään kirjoittaja näytä olevan tietoinen siitä, että Matleenalla oli yhteensä kahdeksan lasta. Yksikään kertomus ei mainitse Maria-siskoja tai Juhani-veljeä. Harvoin myöskään muistetaan sitä, että Kustaa-veli perusti perheen ja eli kunnollista elämää. Jos kerran Matleena oli niin huono äiti kuin väitetään, niin miten tämä oli mahdollista? Vai olivatko olosuhteet erilaiset Pietarin ja Kustaan syntyessä – ehkä Matleenan mahdollisuudet huolehtia lapsista olivat erilaiset? Nuoremmat lapset saattoivat myös olla sukulaisten tai muiden ihmisten hoivissa, jolloin elämisen olosuhteet olivat erilaiset kuin Pietarilla. Olosuhteet eivät tietenkään olleet ainoat lasten tulevaisuuteen vaikuttava tekijä: Kustaan henkiset valmiudet saattoivat olla erilaiset kuin Pietarilla.

3.3 Huono nainen

¹⁹¹ Helsti 2000, 207; ks. myös Carlsson 1983, 44; Jutikkala 1987, 104; Lithell 1983, 70.

¹⁹² Ks. Lithell 1983, 71;

¹⁹³ O'Connor 1991, 26. Lapsenmurhia oikeudenkäyntipöytäkirjojen valossa tutkinut Kaj Ervasti toteaa, että vanhempien, makaajan tai talonväen suhtautuminen naiseen nousee olennaiseksi tekijäksi lapsenmurhien osalta. Sosiaalinen kontrolli ja häpeä ovatkin tässä aineistossa keskeisimmät lapsenmurhien syyt. Ervasti 1994, 100.

¹⁹⁴ Pohjola-Vilkuna 1995c, 124.

Aiemmin on tullut esiin, että kaunokirjallisuuden käsitys piiaista ei ole ensisijaisesti työtätekevä nainen ja ihminen. Samoin voidaan ajatella, että kun mainitaan nainen, joka on saanut 1800-luvun alkupuolella kahdeksan aviottomaa lasta, on hänen ensisijainen roolinsa niin omana aikanaan kuin jälkikäteenkin huonomaineinen nainen ja avioton äiti. Omassa yhteisössään hänet on saatettu sulkea ulkopuolelle, mutta toisaalta jälkikäteen luodussa mielikuvassa aviottoman äidin elämästä saattavat korostua kielteiset puolet. Aviottomien lasten äitinä oleminen saa erilaisia piirteitä riippuen siitä, kenen ja mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan – 1800-luvun sivistyneistön, äitiyttä ihannoivan 1930-luvun kirjoittajan, naisen lähiyhteisön, lasten tai naisen itsensä. Aviottomuus ei ilmiönä ole mitenkään yksiselitteinen; avioton syntyvyyskin on seurausta erilaisista sosiaalisista prosesseista, kirjaustavoista ja taloudellisista olosuhteista.¹⁹⁵

Aviottoman äidin asemaa maaseutuyhteisössä on tutkittu kohtalaisen paljon.¹⁹⁶ Tutkimuksissa näkyvät hyvin erilaiset painotukset sen suhteen, miten aviottoman lapsen äitiin on ajateltu suhtauduttavan. Joidenkin tutkimusten mukaan suhtautuminen oli useimmiten kielteistä:¹⁹⁷ nainen suljettiin ulos yhteisöstä,¹⁹⁸ jopa ”murhattiin sosiaalisesti”,¹⁹⁹ tai häneen kohdistettiin erilaisia sanktioita.²⁰⁰ Toisen näkökulman mukaan avioton äiti hyväksyttiin yhteisön jäseneksi mutta uudessa roolissa.²⁰¹ Useissa yhteyksissä on todettu myös, että yhteisön kannalta aviottoman lapsen saamisella ei välttämättä ollut yhtä paljon merkitystä kuin sillä, oliko nainen edelleen työhön kykenevä. Lasta saatettiin myös pitää piian elämään kuuluvana tosiasiana.²⁰² Vaikka salavuoteus olikin rangaistavaa ja kirkko ja sosiaalinen kontrolli tukivat lainsäädäntöä, saattoivat viralliset ja epäviralliset normit poiketa toisistaan hyvinkin paljon.²⁰³

Onkin todennäköistä, että suhtautumistapa vaihteli tilanteen mukaan, ja nainen saattoi vaikuttaa kohteluunsa myös omalla käytöksellään.²⁰⁴ Matleenaa tuskin kokonaan suljettiin pois yhteisöstä, mutta hänen asemansa ei ole myöskään ollut samanlainen kuin naimisissa olleen naisen ja äidin.

¹⁹⁵ Frykman 1975, 115, 126 ja 1977, 13; Mikkola 1972, 18; Norman 1983, 11; Satokangas 2004, 63; Sipri 1994, 32.

¹⁹⁶ Ervasti 1994; Frykman 1975 ja 1977; Heino 1989; Nousiainen 1990; Nygård 1994; Pohjola-Vilkuna 1995a–c; Sandström & Taussi-Sjöberg 1983; Sipri 1994. Myös Mikkola 1972.

¹⁹⁷ Heino 1989; Nieminen 1953, 83–86; Pohjola-Vilkuna 1995c, 118.

¹⁹⁸ Nousiainen 1990, 165

¹⁹⁹ Ohlander 1993, 76–78.

²⁰⁰ Nenola 1986, 182

²⁰¹ Frykman 1977, 119–122; Rahikainen 2006b, 168.

²⁰² Carlsson 1977, 93 ja 1983, 44; Frykman 1977, 164–165; Heino 1989.

²⁰³ Aalto 1996, 87–88; Frykman 1977, 110; Kälvemarm 1983, 20; Markkola 1986, 80–81; Pohjola-Vilkuna 1995a, 83; Pulma 1987, 50; Satokangas 1999, 35 ja 2004, 60

²⁰⁴ Apo 1990, 149.

Kahdeksan aviottoma lasta asettavat hänet myös täysin erilaiseen asemaan kuin yhden tai kaksikin lasta synnyttäneen. Ei kuitenkaan voi olettaa, että kaikkien yhteisön jäsenten suhtautuminen häntä kohtaan olisi ollut samanlaista, tai että kohtelu olisi ollut samanlaista aina ja kaikissa tilanteissa.

Painotukset naisten elämän ja historian tutkimuksessa liittyvät yleisesti naistutkimuksen historiallisiin suuntauksiin ja vaiheisiin. Tutkimuksissa on tuotu esiin niin naisten alisteista asemaa patriarkaalissa yhteiskunnassa kuin toimijuuttakin.²⁰⁵ Toisaalta tutkimukselliset näkökulmaerot aviottomuuteen korostuvat sen vuoksi, että niiden lähteistö on erilaista. Esimerkiksi käräjäpöytäkirjoissa tai seurakunnan asiakirjoissa maailma näyttää erilaisena kuin kansanperinteessä, ja kertojatkin ovat eri henkilöitä. Aikalaisten, yleensä sivistyneistön edustajien, puheenvuorot saattavat olla säälliviä, paheksuvia tai ymmärtäviä, mutta tuskin koskaan kuulee 1800-luvun aviottoman äidin itsensä kertovan omasta elämästään. Myöhemmät kertomukset taas sijoittuvat jo erilaiseen yhteisöön ja ympäristöön. Usein ”menneen ajan” yhteisö nähdään yhtenä ja yhtenäisenä, pakottavana ja kontrolloivana, jolloin huomiotta jäävät erilaiset tilanteet ja käyttäytymistavat. Pohjois-Suomen 1830-luvun nälkävuosia tutkinut Kaisa Kauranen toteaa, että eri sosiaalisten ryhmien välillä oli erilaisissa tilanteissa nähtävissä niin yhteistoimintaa, vihamielisyyttä, oudoksuntaa, mukautumista, vastarintaa, alistamista kuin patriarkaalista suojeleuakin.²⁰⁶ Kyse ei siis välttämättä ollut minkään ryhmän tai yksilön pysyvistä asenteista.

Jos tutkitaan vain yleistä tilannetta tai virallista normistoa, jäävät monet äänet kuulumattomiin. Toisaalta omassakin ajassamme näkyy se kiinnostava ilmiö, että samat ihmiset saattavat suhtautua asioihin hyvin eri tavoin eri yhteyksissä. Joku ei esimerkiksi hyväksy maahanmuuttoa yleisellä tasolla mutta voi silti olla läheinen ystävä maahanmuuttajan kanssa ilman että kokee minkäänlaista ristiriitaa asian suhteen. Mervi Autti on pohtinut samaa teemaa tutkimuksessaan Auttin valokuvaajasisarista 1920-luvun Rovaniemellä. Vaikka nämä olivat näkemyksiltään valkoisten puolella, elivät he silti samassa pihapiirissä punaleski Selma Ollankedon kanssa, olivat luultavasti läheisissä tekemisissä tämän kanssa ja auttoivat Selmaa ja hänen lapsiaan selviytymään.²⁰⁷ Naisten välinen solidaarisuus saattoi sodankin aikana nousta joskus poliittisia aatteita tärkeämpään asemaan.²⁰⁸ Taustalla ehkä oli myös sodan voittaneen osapuolen kokema ”velvollisuus”, valkoiseksi kasvattamisen tehtävä.

²⁰⁵ Esim. Liljeström 2004.

²⁰⁶ Kauranen 1999, 56.

²⁰⁷ Autti 2005.

²⁰⁸ Esim. Peltonen 2003, 155.

Lähiyhteisön ja muiden aikalaisten suhtautuminen Matleenaan on asia sinänsä; toinen puoli asiaa on se, miten Matleena itse koki asemansa. Hänen kokemastaan ja tuntemastaan emme voi jälkikäteen tietää.

3.4 Hyväksikäytetty

Halusiko Matleena synnyttää kahdeksan lasta ilman että avioitui tai edes asui yhdessä lasten isän tai isien kanssa? Tuskin. Todennäköistä on, että hän oli hyväksikäytetty – joko asemansa tai luonteensa tai molempien vuoksi. Piikatyttöjen seksuaalisuutta ja siveettömyyttä arvosteltiin etenkin kaunokirjallisuudessa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, mutta todennäköistä on, ettei nuorella piialla juurikaan ollut vaikutusvaltaa omaan ruumiiseensa. Talollismiehillä ajateltiin olevan ”kokeiluoikeus” palkollisnaisiin, niin isännillä kuin pojillakin. Emäntä taas yleensä suojeli miestään, etenkin jos ”kokeilun” seurauksena oli lapsi ja juttu meni käräjille.²⁰⁹

Piikatytön hyväksikäyttö ei yleensä kuitenkaan jäänyt vain yhteen kertaan. Irma Sulkusen mukaan kaksinaismoraali jakoi naiset jo tyttöistä lähtien kahteen ryhmään, ”hyviin” säätyläisnaisiin ja ”huonoihin” työläis- ja piikatyttöihin. Käytännössä säätyläismiehen oli naitava sosiaalisesti arvoisensa neitsyt, mutta samalla hän otti vapauden käyttää seksuaalisesti hyväkseen alempien väestöryhmien nuoria naisia, yleensä prostituoituja tai piikatyttöjä.²¹⁰ Vaikka Sulkusen tutkimus käsittelee kaupunkiyhteisöä ja 1800-luvun loppua, voi ajatuksesta löytää yhtymäkohtia myös Matleenan elämään.

1500–1600-luvun seksuaalista käyttäytymistä Pohjanmaalla tutkinut Mika Jokiaho on todennut, että seksuaalisuus nähtiin miehen biologisen olemuksen määrittelemänä oikeutena. Esimerkiksi vaimon sairastuessa tai ollessa raskaana miehen solmimat ulkoaviolliset suhteet olivat sallittuja. Vaimo ei välttämättä katsonut tulleen loukatuksi, mikäli miehen makaama nainen oli häntä huonommassa sosiaalisessa asemassa. Tämä tosin saattaa olla lähinnä miesten näkökulmasta tehty tulkinta eikä kuvasta 1800-luvun Suomen avioliiton seksuaalisia suhteita, oletuksia ja arvoja. Tämän näkemyksen mukaan mies kuitenkin saattoi vaimon raskausaikana käyttää hyväkseen piikojen taloudellissosiaalisen aseman epävarmuutta, jota kuvaa sanonta ”piika on emännän paras

²⁰⁹ Frykman 1977, 194–195; Pohjola-Vilkuna 1995a, 104.

²¹⁰ Sulkunen 1989, 40. Opiskelijoiden seksuaalisista suhteista ks. Häkkinen 1996, 89.

ehkäisykeino”.²¹¹ Isäntä myös voi kohdistaa seksuaaliset halunsa piikaan, mikäli taloon ei haluttu lisää lapsia perintöä jakamaan.²¹²

Matleenan turvaton asema köyhänä piikana saattoi hyvinkin johtaa hyväksikäyttöön ja ensimmäisen lapsen syntymään. Sen jälkeen voidaan ajatella hänen olleen ”vapaata riistaa” lähes kenelle tahansa miehelle: olihan hänen siveettömyytensä jo todistettu asia, vaikka lapsi kuolikin pienenä. Naisen ajateltiin yksin olevan syyllinen lapsen syntymään, ja äidit, joilla oli useampia lapsia olivat yhteistä saalista.²¹³ Kaikilla lapsilla saattoi olla sama isä, joku lähiyhteisöön kuuluva mies. Tai sitten isät olivat kulkumiehiä, ulkopuolisia, joita oli helppo syyttää siveettömyyksistä. Kulkijoita, sesonkityöläisiä, sotilaita ja muita ”vieraita” Alatorniolla oli ainakin vielä 1820-luvulla runsaasti, olihan paikkakunta sodan jäljiltä levotonta aluetta.²¹⁴

Aviottoman lapsen synnyttäminen ei automaattisesti merkinnyt käräjöintiä, vaan elatuksesta saatettiin sopia. Epävirallinen elatusmaksu hoidettiin usein luontaistuotteina, viljana ja jauhona. Rahan käyttö oli harvinaista.²¹⁵ Matleena ei vienyt isyysasiaa käräjille yhdenkään lapsen kohdalla, mutta elatuksesta ehkä sovittiin kahden kesken tai välittäjän avulla. Toisaalta Matleena ja lapset elivät hyvin köyhästi etenkin 1830-luvun lopulta lähtien, joten elatus ei kuitenkaan ole todennäköistä. Mikäli isät olivat kulkijoita, ei heitä ehkä tavoitettu maksamaan osuuttaan. On kuitenkin todennäköisempää, että lasten isä tai isät kuuluivat lähipiiriin ja ainakin olivat yhteisön tiedossa. Ainakin on epätodennäköistä, että kaikkien kahdeksan lapsen isät olisivat yhteisön ulkopuolisia.

Kaikilla Matleenan lapsilla oli isä, se on varmaa. Usein minultakin tämä tosiasia on unohtunut, tai se ei ole konkretisoitunut, koska isä on jäänyt tuntemattomiksi. Hehän eivät olleet myöskään nimettömiä: kuten Matleena Herajärvi ja hänen lapsensa myös nämä miehet tai mahdollisesti tämä yksi ja sama mies on joskus elänyt, tehnyt työtä ja lopulta kuollut. Hänen nimensä on todennäköisesti löydettävissä kirkonkirjoista. Ehkä hän on ollut jopa käräjillä salavuoteudesta. Rikosluetteloita lukiessani olen monesti miettinyt, onko joku näistä miehistä Pietarin, Jussin, Kustaan, Marian, Niilon, Pirkon, Elsan tai Jussi Pietarin isä. Ehkä hän oli itsellinen Gustaf Röyttä,

²¹¹ Jokiahho 2001, 134. Ks. myös Frykman 1977, 199. Sanonta on Hanna Snellmanin kommentti pohjoisentutkimuksen tutkijatapaamisessa 22.–23.4.2005 Lapin yliopistossa, viitaten Jonas Frykmanin ja Hilikka Helstin tutkimuksiin.

²¹² Perinnön jakamisesta Mikkola 1972, 18. Aviottomalla lapsella ei ollut oikeutta isän perintöön. Mikkola 1972, 18; Ohlander 1993, 72–73, 81.

²¹³ Esim. Apo 1990, 50; Frykman 1977, 189.

²¹⁴ Alatornion oloista ks. Airas 1941, 50–65; Lähteenmäki 2004, 52–59.

²¹⁵ Pohjola-Vilkuna 1995a, 45.

jota vuonna 1831 syytettiin salavuoteudesta? Tai ehkä renki Pehr Wilm, tai talollinen Mats Johansson Gestilä. Tai olisiko hän joku muu niistä lukuisista miehistä, jotka ovat joutuneet syytteeseen, mutta joiden kumppaneita ei mainita rikosluettelossa?²¹⁶ Tai Matleenan palvelustalon isäntä, poika tai renki? Ketään ei voida tietenkään lähteä nimeämään vain kotipaikan ja vuoden perusteella, mutta kaikki nämä lukuisat rengit, isännät, itselliset ja muut ovat olleet syytteessä. Osa sai tuomion ja osa vapautettiin. Kukaan heistä ei kuitenkaan ole joutunut maksamaan Matleenan lasten elatusta, joten ainakaan isyyttä ei kenenkään kohdalla ole saatu todistetuksi.

Isyyden todistaminen ei ollut helppoa, jos mies halusi sen kiistää.²¹⁷ Lapsen isää ei kannattanut lähteä nimeämään käräjillä, ellei ollut vankkoja todisteita. Ellei todisteita ollut esittää, isän nimeäminen olisi johtanut lisäsakkoon aiheettomasta ilmiannosta. Miehen henkilöllisyyden salaaminen saattoi johtua myös todellisesta tietämättömydestä tai siitä, että lapsen isän kanssa oli sovittu suhteen laillistamisesta, kunhan kohu olisi mennyt ohitse. Sukupuolikumppani oli saattanut luvata maksaa salavuoteudesta langetetut sakot, jos nimiä ei tuotaisi julki. Lapsi ja häpeä jäivät silloinkin naisen harteille.²¹⁸

Matleenan lastensyntymävuosista voisi ehkä päätellä jotain siitä, oliko näillä sama isä. Ensimmäiset lapset syntyivät peräkkäisinä vuosina, 1824 ja 1825. Molemmat kuolivat pieninä. Seuraavaksi syntyi Pietari vuonna 1830, minkä jälkeen oli seitsemän vuoden tauko. Ehkä pieni lapsi vaikutti siihen, että Matleenan annettiin olla rauhassa. Seuraavat lapset syntyivätkin sitten tasaisin väliajoin: 1837 ja 1838, 1841, 1842 ja 1844. ”Suojeluvaikutus” ei siis toiminut enää nuorempien lapsien kohdalla. Olisiko isää mahdollisesti kolme – ensin syntyneillä sama isä, Pietarilla toinen ja nuorimmilla kolmas?

Pietari Herajärven tai muiden Matleenan lasten isistä ei ole vihjeitä arkistoissa, mutta Pietarin kerrotaan sanoneen: ”Minut yksi herra teki, onpa tosi seki. Siksipä vivahtanki vähän Vimplaatiin”.²¹⁹ Ensimmäisen kerran tämä sanonta esiintyy lehtijutussa vuonna 1938.²²⁰ Kemistä lähtöisin olevan Winbladin tuomarissuvun jäsen oli 1800-luvun alkupuolella alatorniolaisen Liakan

²¹⁶ Kemin maaseurakunnan kirkonarkisto. HII: 1. Rikosluettelo 1929–1914; Alatornion seurakunta HII: 1 Rikosluettelo 1822–1859

²¹⁷ Heikkinen, Antero 2000, 184.

²¹⁸ Heikkinen, Antero 1988, 169–170.

²¹⁹ Ahvenjärvi & Vuento 1985; Eija Lassila, KOTUS; Lessing 2003; Oukka 1976; Nyman 1979; Rantala 2005a; Toratti 1994.

²²⁰ *Kalkkimaan pappi*. Pohjois-Pohja nro 17, 24.4.1938.

kylän Höynälänmaan talon isäntänä.²²¹ Ehkä sanonnassa on jotain perää? Pietari ei ilmeisesti koskaan joutunut käräjille lukuisista pilkkarunoistaan ja herjauksistaan huolimatta. Johtuiko tämä siitä, että hänellä oli varakkaat ja vaikutusvaltaiset suojelijat? Todennäköisemmin oletamus runoilijan herraskaisista juurista liittyy kuitenkin siihen, että hänen lahjakkuutensa pyrittiin selittämään syntyperällä. Se, että Matleenan pojan isä olisi ollut herrasväkeä, toistaa toisaalta oletusta ”tavallisesta tarinasta” – siitä, että piikatytö olisi joutunut ison isännän hyväksikäyttämäksi. Piikatytön pojan ei myöskään oletettu pystyvän runontekoon ilman isältä saatuja laadukkaampia geenejä. Ehkä Pietari Herajärvenkin suhteen mietittiin samaa, mitä kittiläläiset pohtivat aviottomana vuonna 1835 syntyneestä Juho Samuel Junttilasta: miten hänestä olisi voinut tulla niin komea ja sivistynyt, jos isä olisi vain renki? Juho Samuelin isäksi arvailtiin etelästä tullutta runonkerääjää, Pietarin osalta mahdolliset arvailut, juorut ja huhut eivät Winblad-mainintaa lukuun ottamatta ole eläneet meidän päiviimme, jos niitä koskaan on ollutkaan.²²²

Alatornion seurakunnan rikosluettelossa on lukuisia merkintöjä salavuoteudesta. Matleenan lasten syntymävuosilta yhteenveto on seuraavanlainen: rangaistuja on yhteensä 52 henkilöä, joista 37 naista ja 15 miestä. Suurimmassa osassa tapauksia vain nainen on syytettynä ja piikat ovat jälleen hyvin edustettuina: 29 naisesta 22 on piikoja, neljä talonpojan tytärtä, kaksi itsellisnaista ja yksi ”kvinna”. Viidesti syytettynä on ollut vain mies, näistä kolme talonpoikaa, yksi renki ja yksi irtolaismies. Yhdeksässä tapauksessa sekä nainen että mies ovat olleet syytettyinä ja molempia on rangaistu. Näistä neljässä osallisina ovat olleet renki ja piika, yhdessä talonpojan poika ja talonpojan tytär. Talonpojan poika ja piika ovat syytettyinä kahdessa tapauksessa, renki ja talonpojan tytär yhdessä ja naimissa oleva renki ja naimaton piika yhdessä.²²³ Ainakin näissä tapauksissa rikoskumppanit ovat suurimmaksi osaksi kuuluneet samaan yhteiskuntaluokkaan. Toisaalta pitää jälleen muistaa, että piialla ei aina ollut mahdollisuutta syyttää isäntää käräjillä, joten suuri osa isyysasioista jää pöytäkirjojen ulkopuolelle.

Yksi mahdollisuus on se, että Matleena elätti itsensä kylähuorana. Prostituutio ilmiönä liittyy selkeämmin kaupunkiyhteisöihin kuin maaseudulle, ja maalaisyhteisössä prostituutio on harvoin ollut institutionalisoitunutta.²²⁴ 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun prostituutiota tutkinut Antti Häkkinen toteaaakin, että kyläyhteisössä on ollut yksi tai korkeintaan muutamia naisia, joilla on ollut useita maksavia miespuolisia seksuaalikumppaneita mutta joiden on elääkseen usein täytynyt

²²¹ Vuento 1994.

²²² Tuominen 1996, 62.

²²³ OMA, ASA. HII: 1 Rikosluettelo 1822 - 1859.

²²⁴ Esim. Nieminen 1951, 94–97.

turvautua tavalliseenkin työhön. Potentiaalisia asiakkaita on ollut vähän, eikä suhteisiin ole välttämättä liittynyt taloudellista korvausta, ellei sellaisiksi lasketa lapsenelatusmaksuja. Seksuaalisuhteista saatu taloudellinen hyöty on pidetty salaisena.²²⁵

Joskus kyseessä on ollut isäntä–palkollis-asetelma, jossa piika on käytännössä ollut prostituoidun asemassa. Matleena olisi tuskin selvinnyt näin vähillä rangaistuksilla, jos hänen olisi tiedetty saaneen rahaa prostituutiosta. Lisäksi Matleena mainitaan esimerkiksi kärjäkirjassa ”till lefevernet weterligen ärlig men icke väl känd” eli huonomaineiseksi mutta käytökseltään kunnialliseksi. Se tuskin olisi määrittelynä, jos hän olisi maksusta tarjonnut seksuaalisia palveluja. Jos hänet siis tunnettiin ”yleisenä naisena”, on todennäköisempää, ettei hän itse voinut asiaan vaikuttaa. Prostituoidun uran valintaa on joskus selitetty myös tietoisena valintana, ja ehkä Matleenakin oli kiinnostunut ”helpoista” tuloista ja ammatin tuottamasta miesten ihailusta ja seksuaalisesta tyydytyksestä.²²⁶ Tämä ei liene todennäköistä.

Mirjam Kälkäjän novellissa *Kalkkipappi* päähenkilön äiti Matleena on nuorena ollut kaunis ja ihailtu nainen. Vallesmanni toteaa vanhentuneen Matleenan nähdessään: ”Vaan onpa se menny surkeaksi. Ja joskus miehet hänestä puukkojen kanssa tappelivat.” Kaakamalainen, iso isäntä lisää: ”Ei keiku lanne enään.” Matleena itse kommentoi kysymyksiä lastensa isistä: ”Isät – ne on hupenevia. Sen verran viipyvät minkä housunnappein kanssa mennee.” Pietu-pojan mieleen jäivät miesten vierailun äidin luona.²²⁷

*Tähtiottahevokset jättivät lumelle lämpimät paskat. Siinä ne kokkareet aikansa höyrysisivät. Minä niitä kattelin kun minut pihalle pistettiin isäntien käynnin ajaksi. Niissä melkein käsiään lämmitteli niinkuin nuotion loisteella, niin olivat muhevia hyvinsyötettyjen hevosten pallerot. Mutta kohta ne jähty.*²²⁸

Piika Almiina jatkaa: ”Isäntien jätökset pysy lämpymänä kauemmin sielä tuvassa.” Myöhemmin Pietu muistelee: ”Minä pienenä piilosta lehteriltä kattoin ko pappi äitiä kirkotti. Ihmiset meni nyrpiänä ohi ja joku sylkäs. Illalla peiton alla minä itkin.”²²⁹

Novellin Matleena on fiktiivinen hahmo, eikä hänen todellisesta ulkonäöstään ole mitään tietoja. Jotain ehkä kuitenkin kertoo Kalkkimaan papin suuhun laitettu sanonta ”oon Rössö-Mallun

²²⁵ Häkkinen 1995, 215–217.

²²⁶ Esim. Häkkinen 1995, 123–124; Lappalainen 1999, 126

²²⁷ Kälkäjä 1988.

²²⁸ Sama.

²²⁹ Sama.

poika”.²³⁰ Rössö tarkoittaa eri murteissa esimerkiksi kitukasvuista, lyhytkasvuista, huonosti pukeutunutta ja epäsiistiä. Alavieskassa todettiin: ”nätti täti eijoo yhtään rössö”.²³¹ Alatorniolta ei Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Suomen murteiden sana-arkistoon ole tallennettu sanan merkitystä eikä meänkielen sanakirjassakaan²³² ole mainittu rössö-sanaa. Rovaniemeltä murre sanojen arkistoon on talletettu maininta ”näöltään epäsäännöllinen” ja Alatornion naapuripitäjästä Turtolasta ”mulla oli semmoinen pitkäkarvainen rössö koira”.²³³ Näistä maininnoista voisi päätellä, ettei Matleenaa ainakaan jälkikäteistulkinnossa pidetty kaunottarena. Ajatus Matleenasta vahvana ja kauniina naisena, joka valitsee itse kenen miehen kanssa haluaa olla, on varmaankin toiveajattelua.

Matleenan lapsien runsas määrä ja se, että hän joutui käräjille vasta kahdeksannen lapsen synnyttyä, saattavat viitata siihen, että hän oli hiukan jälkeenjäänyt tai yksinkertainen. Henkikirjassa vuonna 1835 on hänen kohdallaan pieni merkintä ”litet vetande”.²³⁴ Tämä merkintä saattoi kertoa henkisestä yksinkertaisuudesta, mutta toisaalta aviottomia lapsia saanut nainen saatettiin määritellä sosiaalisesti vaaralliseksi, lahjattomaksi ja jopa vajaamieliseksi myös epäsosiaaliseksi ja siveettömäksi tulkitun käytöksensä perusteella. Määritelmän tekivät aina oppineet miehet, jotka käyttivät omia normistojaan ja kriteerejään määritelmiä tehdessään. Jutta Ahlbeck-Rehn on kattavasti tutkinut Seilin saaren mielisairaalaan 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa suljettujen naisten historiaa ja todennut, että monien taustalla oli alhainen sosiaalinen asema ja tulkinta siitä, että he olivat yhteisölleen vaaraksi. Esimerkiksi älykkyystesteissä heidät saatettiin todeta vajaamieliseksi, mutta testit mittasivat enemmänkin koulutuksen tasoa kuin varsinaista älykkyyttä. Naisia tutkineilla lääkäreillä ja psykiatreilla ei juuri ollut mahdollisuuksia ymmärtää näiden naisten elämää ja tekoja.²³⁵

Matleena osasi lukea ainakin jonkin verran, ja hän on ilmeisesti myös pystynyt huolehtimaan itsestään kohtalaisesti. Ehkä kuitenkin voi ajatella, että hän oli hiukan yksinkertainen – olisiko hän muuten selvinnyt näinkin vähillä rangaistuksilla monen lapsen synnyttämisestä? Myös se, että lapsia on näinkin monta, saattaisi viitata siihen, että hänen ajateltiin olevan hyväksikäytettävissä nimenomaan yksinkertaisuutensa vuoksi.

²³⁰ TLMM, Arvid Oukan aineistot; *Kalkkimaan pappi*. Pohjois-Pohja 1938 Matala 1971.

²³¹ Rössö-sanan merkityksiä: Valkjärvi: pieni, kitukasvuinen. Virrat: oksikas, lyhytkasvuinen mänty. Metsäpirtti: huonosti pukeunut ja siivoamaton, epäsiisti. Sakkola: heikkokasvuinen sika. KOTUS, murrearkisto, paikkakuntakohtaiset kortit.

²³² Meän kielen sanakirja, Kenttä & Wande 1993.

²³³ KOTUS, murrearkisto, paikkakuntakohtaiset kortit.

²³⁴ KA, henkikirjat Alatornio, vuosi 1835.

²³⁵ Ahlbeck-Rehn 2006.

3.5 Kiertolainen, köyhäläinen

Kalkkimaan papista kerrotaan, että hän elätti itsensä kiertämällä, pilkkarunoja tekemällä ja viihdyttämällä ihmisiä saarnoillaan ja runoillaan.²³⁶ Matleena oli myös kiertolainen ainakin osan elämästään, mutta hänen kiertämisensä ja kodittomuutensa saa erilaisia merkityksiä kuin pojan. Naisen paikka yhteisössä oli 1800-luvun Suomessa fyysisesti rajoitetumpi kuin miehen.²³⁷ Tilapäisestikin palveluspaikkaa vailla ollut nainen herätti rahvaan epäluulon nopeammin kuin vastaavassa asemassa ollut mies.²³⁸ On kuitenkin luultavaa, että maaseudulla, missä matkat olivat pitkiä ja miehet saattoivat olla töissä savotoilla, kalassa, metsällä tai muuten pitkään poissa, naistenkin oli kuljettava enemmän kuin kaupungissa. Ihmiset ovat liikkuneet 1800-luvulla enemmän ja pidempiä matkoja kuin yleensä muistetaan.

Matleena on mitä luultavimmin kulkenut lähinnä kotipitäjässään, missä hänen tunnettiin ”Kalkkimaan Malluna” tai ”Rössö-Malluna”. Kiertämistä ei suoranaisesti hyväksytty, mutta toisaalta hänelle on varmasti annettu ruoka ja yösija. Matleenalla on myös suurimman osan elämästään ollut jokin paikka jossa elää ja asua: talon nurkka, ruotumökki tai turvekammi. Hänen ei luultavasti ole ollut pakko kiertää talosta taloon kuin satunnaisesti.

Aviottomia lapsia ja äitejä koskevaa kansanperinnettä Ruotsissa tutkineen Jonas Frykmanin mukaan avioton äiti hyväksyttiin kyllä osaksi yhteisöä mutta uudessa roolissa: hän ei kuulunut naineiden naisten eikä nuorten tyttöjen joukkoon. Huonoksi naiseksi luokitellulle sallittiin jossain määrin erilaista käytöstä kuin muille naisille. He saattoivat esimerkiksi kulkea vapaammin lähipiirin ulkopuolella ja tehdä yleensä miehille kuuluneita töitä.²³⁹ Piikatytön kulkemisen ja siveyden tarkkailua ei myöskään pidetty yhtä tärkeänä kuin säätyläistyön.²⁴⁰

Kerjäläisiin suhtautuminen oli 1800-luvulla ristiriitaista. Vuosisadan alkukymmeninä kulkijoita oli suhteellisen vähän, ja etenkin tutut kerjäläiset olivat osa normaalia elämänmenoa. Jos anelijan tiedettiin olevan ilman omaa syytään todellisessa hädässä, nähtiin avun pyytäminen

²³⁶ Rantala 2009.

²³⁷ Naisten elämää kontrolloitiin muutenkin tarkemmin kuin miesten. Ks. Ahlbeck-Rehn 2006, 36.

²³⁸ Nygård 1998, 42.

²³⁹ Frykman 1977, 86, 117–118.

²⁴⁰ Esim. Sulkunen 1989, 40–42.

hyväksyttävänä.²⁴¹ Kerjäläiset olivat myös kuin eläviä sanomalehtiä, joiden juttuja kuunneltiin mielellään. Kohtaamisen ja kohtelun logiikkaa määritti se, millaista hyötyä kulkijasta oli ja mikä oli kulkijan maine. Vieraisiin ja tuttuihin kerjäläisiin suhtauduttiin, ymmärrettävää kyllä, eri tavoin. Kulkemista sääтели vastavuoroisuuden logiikka, ja vieraan tuli omaksua rooli, jossa hän pystyi toimimaan myös antavana osapuolena.²⁴²

Koska köyhyys nähtiin etenkin sivistyneistön piirissä ongelmana, pyrittiin köyhyyteen liittyvää kiertelyä estämään lainsäädännöllä. Köyhien nähtiin jakautuvan kahteen ryhmään: omaa syyttään köyhiin, joita tuli kohdella kristillistä rakkautta noudattaen, ja toisaalta laiskuuttaan ja taitamattomuuttaan köyhiin, joiden kohtelun johtava virkasäätyläistö näki olevan etenkin moraalinen ja kasvatuksen kysymys. Liiallisesta lempeydestä nähtiin olevan vain haittaa.²⁴³ Erot säätyjen, yhteiskuntaluokkien ja kerrostumien välillä olivat todellisia ja näkyivät esimerkiksi pukeutumisessa. Puku ja koko ulkoinen olemus olivat kantajansa sisimmän olemuksen ilmaisijoita ja helposti tunnistettavia yhteisöllisen aseman osoittimia. Tietyn köyhyysrajan ylittäneet eivät enää pystyneet paljontaan vaikuttamaan pukuunsa, ja varattomuus alkoikin näkyä vaatetuksen kulumisena ja puutteina.²⁴⁴

Kerjäläisyyttä ei kielloista huolimatta pidetty kovin häpeällisenä; olihan se sosiaaliturvan eräs muoto, jolla oli pitkät perinteet. Asenteiden muutos on kuitenkin näkynyt kriisitilanteissa, esimerkiksi nälkävuosina ihmisten väliset ristiriidat kärjistyivät.²⁴⁵ Suhtautuminen kerjäläisiin muuttui 1800-luvun puolivälin jälkeen, kun kiertolaisten ja köyhäläisten määrä alkoi lisääntyä. Katovuodet lisäsivät kulkijoiden määrää pohjoisessa Suomessa entisestään etenkin 1830-luvulla, muualla Suomessa 1860-luvun alkuvuosina.²⁴⁶ Suhtautumiseen vaikuttivat olosuhteet: kun ruokaa ei ollut kellään, ei sitä riittänyt annettavaksi, ja vieraat, röyhkeiksikin haukutut kerjäläiset herättivät vihamielisyyttä talollisissa.²⁴⁷ Myös yleiset asenteet alkoivat muuttua. Virallisissa kannanotoissa ja lehdistössä kerjuu nähtiin laiskojen ihmisten helpoksi ammatiksi. Kuinka nyt ahkeralla voisi olla työn puutetta? Ei nähty sitä, että köyhyys oli etenkin rakenteellinen, isojaon aiheuttama ongelma.

²⁴¹ Haatanen 1968, 55–56; Häkkinen 2005, 244–245.

²⁴² Häkkinen & Tervonen 2005, 29; Häkkinen 2005, 244–245. Vieraudesta ja tuttuudesta ks. myös Lindholm 1995, 77–80.

²⁴³ Haatanen 1968, 38; Pulma 1987, 32.

²⁴⁴ Classe, Howes & Synnot 1991, 8; Kohonen 2000, 74; ks. Oittinen 1990, 52–54; Utriainen 2006, 29–30, 47.

²⁴⁵ Haatanen 1968, 75; Häkkinen 1991b, 269; Lidman 2005, 95; Pulma 1992, 190–192.

²⁴⁶ Esim. Häkkinen 1991, 269 ja Häkkinen 1992, 131. 1830-luvun katovuosista Kauranen 1999, 1860-luvun katovuosista Häkkinen, Lepistö & Soikkanen 1991.

²⁴⁷ Häkkinen 1991, 294; Häkkinen 1992, 131

Kun talo periytyi vanhimmalle pojalle ja tilakoko kasvoi, liikkaväestöksi kutsuttu väestönosa kasvoi ja väki joutui etsimään elantoaan kotipaikkansa ulkopuolelta.²⁴⁸

3.6 Yhteisön jäsen

Matleenan lähiympäristö oli pieni pohjoisen Suomen maalaispitäjä, jossa talot olivat suhteellisen kaukana toisistaan ja ihmisiä vähän. Kuitenkin voidaan olettaa, että yhteisö oli kiinteä ja että sen sisäinen kontrolli oli tiukkaa. Toivo Nygård on todennut, että maalaisyhteisössä toisten asioihin tunnettiin myötämielistä tai pahansuopaa mielenkiintoa. Yhteisesti tunnustettuihin normeihin perustuvat käyttäytymisvaatimukset olivat etenkin naisten osalta erittäin vahvoja. Yksilöön kohdistui sekä virallista että epävirallista tarkkailua: kirkko kontrolloi ihmisiä uskontoon, moraalisiin ja avioliittoon liittyneissä kysymyksissä, maallisille viranomaisille ja tuomioistuimelle kuuluivat ihmisille ja yhteiskunnalle vaarallisina pidetyt rikkeet. Toiminnan ja normien perustana olivat perinteeseen ja säätyjakoon kytkeytyneet käyttäytymissäännöt, ja niin miehen kuin naisenkin asemaa määräsi hänen viiteryhmänsä, säätynsä ja varallisuutensa.²⁴⁹

Matleena, kuten muutkin hänen aikakautensa ihmiset, määrittyi lähteissä useimmiten jonkun muun kautta: hän oli Antti Herajärven tytär, Antti Herajärven sisko, Kusto ja Pekka Herajärven äiti. Käräjilläkään hän ei ole esillä itse vaan edusmiehensä välityksellä. Matleenan alhainen asema selittyy osin hänen sukupuolellaan ja etenkin naimattomuudellaan. Yhtä lailla hänen alistettuun asemaansa yhteisössä vaikuttivat köyhyys ja kodittomuus.

Ketkä Matleenan elämää sitten kontrolloivat, ja oliko kontrolli niin jyrkkää, synkkää ja hallitsevaa kuin sen nykyään helposti ajattelemme olleen? Virallista kontrollivaltaa käyttivät seurakunnassa pappi, köyhäinhoitolautakunta ja muut viranomaiset, kun taas maallista valtaa käyttivät nimismies, lautamiehet ja tuomari. Matleenaan kohdistettiin monenlaisia kurinpitotoimia: hän joutui suorittamaan kirkkorangaistuksen ja korvaamaan käräjillä saamansa sakkotuomion vankeudella. Nämä viralliset rangaistukset eivät kuitenkaan olleet kuin pieni osa sitä kontrollia, jota häneen kohdistettiin. On todennäköistä, että hän sai arkielämässä kohdata pilkkaa, väheksyntää ja ehkä jopa häpäisyä niin tuttuun kuin vieraidenkin ihmisten taholta. Miehet käyttivät häntä seksuaalisesti hyväkseen, naiset halveksivat häntä. Etenkin emännille ja muille hyvässä asemassa oleville naisille

²⁴⁸ Haatanen 1968, 32, 75; Häkkinen 2007, 185;

²⁴⁹ Nygård 1994, 96–103. Ks. myös Ylikangas 1976, 324–325.

hän epäilemättä oli uhka, pelottava ja huoran maineessa oleva nainen. Mutta tuskin hän kuitenkaan oli vain sitä.

Matleenalla oli luultavasti yhteisössään monenlaisia rooleja. Ehkä hän oli yksi niistä naisista, joille kyllä saatettiin naureskella joissakin tilanteissa mutta jolta saatettiin tarvittaessa pyytää palveluksia. Esimerkkinä tällaisesta monijakoisesta paikasta yhteisössä on Nilsiässä 1900-luvun alkupuolella kulkenut Sumppi-Ievaksi kutsuttu nainen. Ieva oli kahden lapsen avioton äiti, mutta hän oli myös kyläyhteisön tuntema juurujen ja viestien välittäjä. Ieva oli ensisijaisesti kylän tietotoimisto, jonka roolina oli kulkea kaikissa juhlissa, käydä taloissa kahvittelemassa ja kertoa asioita eteenpäin.

*Sumppi-Ieva teki yksinäisen lapsen. Pappina oli siihen aikaan Dahlström. Eeva vei lapsen kastettavaksi. Mutta Dahlström ei ruvennut kastamaan, ellei Eeva sano, kuka on lapsen isä. Viimein Eeva sanoi. – Se on papin Gunnarille. – Niinhän ne juoksukoerat kulukiissaan, sanoi Dahlstöm, joka rupesi sitten huolehtimaan lapsesta.*²⁵⁰

Tämä kertomus on toki kirjoitettu etenkin papin näkökulmasta, eikä Ievan omaa ääntä tässäkään kertomuksessa kuulla. Kertoja esittää papin hyväntekijänä, jolla on valta antaa elatus lapselle – tai olla antamatta. Kertoja ei paikanna itseään, mutta voisi olettaa, että hän sijoittuu ”normaalien” joukkoon, kun taas Ieva on heitä joista kerrotaan, koska he ovat jollain lailla tavallisesta poikkeavia. Kertoja saattaa tietysti myös liioitella yhteisön suvaitsevaisuutta Ievaa kohtaan. Tästä huolimatta kertomuksesta näkyy, ettei avioton äiti ole Ievan ainoa asema yhteisössään.

Matleenan kohtelun kannalta oli oleellista se, että hänet tunnettiin yhteisössään. Hänellä oli jo paikkansa, kun hän sai lapsen. Hän ei tullut ulkopuolelta eikä pyrkinyt salaamaan uutta asemaansa. Matti Peltosen mukaan agraariyhteisön seksuaalisuuden kontrolli oli tiukkaa ja asioiden piti olla tiedossa. Henkilö, jonka asioita ei tiedetty, oli pelottava, koska hän oli kontrollin ulottumattomissa. Kunniansa saattoi säilyttää vain sellainen, jonka suhteen ei ollut epävarmuutta, jonka asiat tiedettiin ja jolla ei voinut olla salaisuuksia.²⁵¹ Matleena ei ollut yhteisölleen uhka, koska hänen asemansa oli tiedossa ja hänet saatettiin asettaa paikalleen yhteisön sosiaalisessa rakenteessa. Monet aviottoman lapsen saaneet naiset asuivat kotonaan lapsen syntymän jälkeenkin, mikä kertoo ainakin jonkinlaisen turvaverkon olemassaolosta.²⁵²

²⁵⁰ Nilsiästä nilsittyä 1982, 176.

²⁵¹ Peltonen 1999b, 47.

²⁵² Heikkinen, Antero 1997, 62.

Yhteisön kontrolli ei myöskään välttämättä ole vain negatiivinen asia. Yhteisössä voidaan myös jakaa samanlaiset arvot ja se tarjoaa tukea tarvittaessa. Yhteisön arvot ja normit jakava kokee ne turvallisina, ei kontrolloivina, ja niistä poikkeamisen ahdistavana.²⁵³ Tuskin kukaan Matleenan yhteisön jäsen oli täysin ulossuljettu, olisihan tällainen rikkonut yhteisön rakennetta. Jokaisella oli paikkansa. Toisaalta on vaikea tietää, missä määrin esimerkiksi Matleena koki olevansa yksilö, itsenäinen nainen, tai missä määrin hän halusi elää omalla tavallaan. Vaikka yksilöllisyysajattelu 2000-luvulla on erilaista kuin 1800-luvulla, eivät ihmiset nähdäkseni tuolloinkaan olleet *niin* erilaisia. Olisikin ylimielistä puhua menneisyyden ihmisistä vailla omaa tahtoa ja yksilöllistä identiteettiä. Toisaalta niiden olemassa oleminen ei sulje pois sitä, että yksilöt olivat kiinteästi yhteisönsä jäseniä, halusivat he sitä tai eivät.

Matleenallakin oli paikkansa yhteisössään, sen marginaalissa tai keskemällä, vaihdellen tilanteiden mukaan. On mahdotonta jäljittää sitä, miten häntä kohdeltiin, miten hän käyttäytyi ja millainen asema hänellä oli. Virallisten asiakirjojen lukeminen antaa vain joitain näkökulmia eikä muuta materiaalia ole enää saatavissa valottamaan yhden naisen elämää. Perinne kertoo hänen olleen syrjitty ja halveksittu, huonomaineinen nainen, mutta tämä kuva on saattanut syntyä vasta jälkikäteen sivistyneistön muokkaamana. Esimerkiksi Maria Furuhjelmin kirjasessa *Maaseudun siveellisyysoloista*, jonka Suomen Naisyhdistys julkaisi vuonna 1905, kirjoittaja vaati, että ”kaikkien vakavien, oikein ajattelevien henkilöiden, mutta etukädessä pappien, opettajien, vanhempien ja isäntäväen” oli ryhdyttävä kasvattamaan kansaa ja opettamaan heille siveellistä käyttäytymistä. Furuhjelm kierteli maaseudulla esitelmöimässä siveellisyyskysymyksistä, naisasiasta, lasten kasvatuksesta ja raittiusasiasta. Erityisen harmissaan hän oli siitä, miten maaseudulla paheelliset naiset olivat edelleen mukana yhteisön elämässä älyämättä hävetä käytöstään ja huonoja elintapojaan.²⁵⁴

*Kaupungeissahan sellaiset naiset pysyttelevät itsekseen ja kammoksuvat näyttäytyä ihmisten joukossa, mutta maaseudulla tapahtuu kyllä, että sellainen nainen käy muiden ihmisten kanssa työssä, käy vierailulla, syö saman pöydän ääressä kunniallisten ihmisten kanssa ja kulkee pää pystyssä missä tahansa.*²⁵⁵

Kirjoittaja on siis maaseutuyhteisön ulkopuolinen, joka paheksuu sekä ”huonoja” naisia että heitä, jotka hyväksyvät tällaisen yhteisöllisyyden.

²⁵³ Ks. Pohjola-Vilkuna 1995a, 76.

²⁵⁴ Furuhjelm 1905, ks. Räisänen, Arja-Liisa 1995, 55.

²⁵⁵ Furuhjelm 1905, 10, Räisänen, Arja-Liisa 1995, 55 mukaan.

Yhteisöstä pois sulkeminen ei siis välttämättä ollut Matleenalle arkipäivää, vaan jälkikäteen muodostunut kuva siitä, millainen ”mennyt” on ollut. Lähiyhteisölle Matleena oli joka tapauksessa Kalkkimaan Mallu, kiertäjä ja myöhemmin ruotulainen, jonka kaikki tunsivat ja tiesivät.

4 TUTKIJA JA TULKINNAT

4.1 Tavoitteena ehjä kertomus?

Tulkinnat Matleenan asemasta yhteisössään ovat olettamuksia, eivätkä ne sulje pois toisiaan. On kuitenkin hyvä pitää mielessä se, että teen tulkintani omasta ajastani, oman aikani käsitteillä. Koti, perhe, lapsuus, naiseus, työ, köyhyys, vammaisuus, heikkolahjaisuus – kaikki Matleenan elämään liittyvistä asioista käyttämäni käsitteet ovat kulttuurisidonnaisia. Tarkastellessani Matleena ja aikaa jolloin hän eli en voi olettaa, että edes naiseus yhdistää meitä. Myös naisen merkitykset olivat tuolloin erilaisia kuin nykyään.²⁵⁶

Eräs naishistorian ja uuden kulttuurihistorian piirissä käyty keskustelu liittyy juuri käsitteisiin. Jos historiankuva rakennetaan tästä ajasta ja tämänhetkisistä arvoista ja jos esimerkiksi naiseus nähdään ylihistoriallisena ja sitä tarkastellaan nykyajan käsittein, ei menneisyyden toimijoiden elämää tarkastella heidän aikansa ja kulttuurinsa ehdoilla. Naishistorian ja yleensäkin historiantutkimuksen keskeinen eettinen ja metodologinen haaste ja myös ongelma on, miten tehdä oikeutta menneisyydelle ja samalla analyttisesti tarkastella ilmiötä. Aikalaiskäsitteitä käyttämällä ei aina ole mahdollista analysoida sitä, mistä on kysymys. Tutkija tuo väistämättä mukaan oman aikansa arvoja ja näkee kokonaisuuden eri tavalla kuin tutkittava itse. Tutkijan on aina pohdittava ja perusteltava miten ja mitä käsitteitä käyttää, mistä lähtökohdista ja millä ehdoilla.²⁵⁷

Käsitteiden lisäksi olen jokaisen toisen elämästä kertovan tutkijan lailla joutunut pohtimaan sitä, millaisen kuvan itse annan menneestä.²⁵⁸ Jos esitän, että Matleena on *saattanut* olla heikkolahjainen, lyökö kirjoituksellani lukkoon jonkin tulkinnan?²⁵⁹ Matleena itse ei enää voi vaikuttaa siihen, mitä tai miten hänestä puhutaan ja kirjoitetaan eikä siihen, millaisia tulkintoja hänestä tehdään. Tuomalla esiin erilaisia näkökulmia ja vaihtoehtoisia tulkintoja ajattelen kuitenkin

²⁵⁶ Ks. Östman 2000.

²⁵⁷ Ollila 2003, 48; Sulkunen 1991, 27; Teräs 2005, 146.

²⁵⁸ Ks. esim. Le Goff 1992, 111.

²⁵⁹ Ks. Josselsson 2004, 293–295.

tekeväni oikeutta menneisyydelle. Merja-Liisa Hinkkanen on kirjoittanut, ettei historian henkilö saa olla tutkijalle väline, vaan suhdetta tulisi kaiken aikaa läpäistä pieteetti ja inhimillinen kunnioitus.²⁶⁰ Irma Sulkunen taas on kiteyttänyt menneisyyden naisten elämän monitulkintaisuuden sanomalla, että ”He eivät ole uhreja, eivät sankareita; he ovat olleet ennen kaikkea ihmisiä, jotka yhdessä, aikansa ehdoilla ja ymmärryksellä ovat koettaneet selviytyä ihmisten yhteisestä, usein kovastakin olemassaolon kamppailusta”.²⁶¹ Koen, että tarkastelemalla Matleenan elämästä konkreettisesti olemassa olevaa aineistoa olen päässyt lähemmäs hänen elämäänsä. Joudun kuitenkin miettimään, pystynkö ymmärtämään niitä vaihtoehtoja ja mahdollisia tapoja, joilla Matleenaa yhteisössään kohdeltiin. Haluaisinko edes tietää ihan kaikkea?

Kirjoittamaani versioon Matleenan elämäntarinasta sisältyy paljon epävarmuuksia, katkoksia ja tulkinnan mahdollisuuksia, kuten aina historialliseen tutkimukseen. Useimmiten tutkija liittää toisiinsa yksityiskohtia ja muodostaa niistä jäsennellyn kokonaisuuden. Tähän myös lukija on tottunut: ellei tutkija tarjoa johtopäätöksiä, tuntee lukija itsensä petetyksi, vaikka Marjo Kaartisen ja Anu Korhosen mukaan ”kirjoittajat vain kieltäytyvät petkuttamasta meitä tavalla, johon olemme tottuneet”.²⁶² Liz Stanley huomauttaa, miten elämästä kirjoitettaessa taustalla on jatkuvasti yhteys fiktiiviseen tekstiin ja sen tarinamuotoon. Odotamme tarinan sisältävän sankareita ja konnia, huippuja ja laskukohtia, kehitystä ja lineaarisuutta.²⁶³ Kokonainen elämäntarina yleensä sisältääkin kertomuksellisia aineksia, mutta antaako tarinan kertominen liian ehjän ja siloisen kuvan todellisuudesta? Jätetäänkö samalla pois juuri ne kiinnostavat katkokset, murrokset ja epävarmuudet, jotka tekevät elämästä elämän?

Historiallista tutkimusta kirjoitettaessa on onneksi mahdollista sanallisesti ilmaista puutteellisen tai hämmennystä aiheuttavan aineiston äärellä koettuja riittämättömyyden tunteita ja esittää useita erilaisia vaihtoehtoisia tulkintoja.²⁶⁴ Tutkija voi myös tuoda esiin lähteiden ongelmallisuuden tai niiden puutteen. On myös pakko hyväksyä, ettei kaikkea voi ymmärtää ja että tutkimuksen kohde on väistämättä eri maailmassa ja maailmasta kuin tutkija itse. Silti mieleen jää kysymyksiä. Onko ”raportti”, valmis kirja, tutkimuksen päätepiste? Voinko lopettaa tutkimuksen vasta sitten, kun se on ”valmis”, kun kaikki pienet ja suuret kysymykset ovat saaneet vastauksensa ja kaikki yksityiskohdat ovat paikallaan? Entä jos kysymyksiin ei löydy vastauksia, valmistuuko tutkimus koskaan? Anna

²⁶⁰ Hinkkanen 1997, 132.

²⁶¹ Sulkunen 1991, 27.

²⁶² Kaartinen & Korhonen 2005, 60.

²⁶³ Stanley 1992, 14.

²⁶⁴ Ks. Zemon Davis 2001, 8.

Makkonen toteaa, että prosessi itsessään on tärkeä, ei vain sen lopputulos.²⁶⁵ Silti mieleen saattaa jäädä kaihertava kaipuu: Mitä sitten tapahtui? Löytyisikö jostain kuitenkin tietoa Matleenan lasten isistä tai hänen palveluspaikastaan, olisiko jossain vielä jäljittämätön asiakirja, kirje tai raportti? Matleenan elämän kertomus rakentuu niille taitekohdille, joista on merkintä asiakirjoissa. Syntymä, ripillepääsy, lasten syntymät, käreillä olo. En voi tietää mitä niiden välillä tapahtui, vaikka haluaisinkin. Nämä tapahtumat eivät kuitenkaan välttämättä olleet Matleenalle itselleen asioita, joiden mukaan hän jäsensi elämäänsä. Mutta tavallista arkea kuvaamalla tuskin voisikaan rakentaa kiinnostavaa kertomusta, vai voisiko?²⁶⁶

Toisaalta erilaiset tulkinnat auttavat hahmottamaan menneisyydessä eläneen ihmisen elämänmahdollisuuksia. Vain yhteen, todennäköisimpään tulkintaan tyytyminen lukitsisi tilanteen ja rajoittaisi ymmärtämistä. Matleenan kohdalla olen pyrkinyt tuomaan esiin ja hahmottamaan erilaisia tulkintoja hänen rooleistaan pysytellen kuitenkin todennäköisyyksien rajoissa. En ole lähtenyt esittämään ”villejä tulkintoja” tai spekuloidaan rooleilla, jotka eivät olisi mielestäni olleet mahdollisia – en ole tehnyt Matleenasta esimerkiksi paikallisten mahtimiesten rakastajatarta, seikkailijatarta tai vaikkapa taidokasta parantajaa. Voi olla, että olen sulkenut pois jotain sellaista, joka olisi laajentanut näköaloja. Olen kuitenkin pitäytynyt lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden rajoissa. Haaveeni on kuitenkin kirjoittaa Matleenan elämästä tutkimuksen lisäksi toinen, kaunokirjallinen teos, jossa tarinat, houkuttelevat sivupolut ja erilaiset mahdollisuudet saisivat suuremman roolin kuin mihin tutkimustekstin rajoitukset antavat myöten.

4.2 Matleena ja minä – tutkija ja tunteet

Tutkimuksen tekeminen herättää väistämättä monenlaisia tunteita – tämä lienee itsestään selvää. Harvoin tutkijan tunteita kuitenkaan nostetaan tutkimuksessa näkyvälle paikalle, yleensä ne jäävät henkilökohtaiseksi pohdinnaksi tai korkeintaan tutkimusseminaareissa käsiteltäviksi asiaksi.²⁶⁷ Vielä yleisempää on, että tutkimuksen herättämiä tunteita käsitellään vain tilanteissa, joissa paikalla on naispuolisia tutkijoita; tunteetkin ovat siis sukupuolittuneita, tai ainakin harvat miespuoliset tutkijat niistä kirjoittavat.

²⁶⁵ Makkonen 1996, 95.

²⁶⁶ Ks. Makkonen 1996, 174–175.

²⁶⁷ Tutkimuskohteen herättämistä tunteista mm. Kulttuurihistorian joulukoulu 2007.

Tutkimusprosessin aikana heränneet tunteet ovat toki tutkijan yksityisomaisuutta, mutta ne saattavat myös viedä tutkimusta eteenpäin, toimia metodologisina välineinä ja auttaa refleктоimaan omaa työtä ja kirjoittamisen tapaa. Omien tunnereaktioiden tiedostaminen ja tutkimusvälineenä käyttäminen on olennainen lähtökohta myös psykohistoriallisessa lähestymistavassa.²⁶⁸

Itse olen kirjoittanut väitöskirjaa Kalkkimaan papista samaan aikaan kuin tätä työtä Matleena Herajärven elämästä, enkä ole voinut välttyä sen pohtimiselta, miten suhtaudun tutkimusteni henkilöihin ja myös kahden eri tutkimuksen tekemiseen eri tavoin. Tutkimusprosessit ovat jo alun alkaen keskittyneet eri asioihin ja suuntautuneet eri tavoin. Kalkkimaan papin elämä ja teot olivat mukana tutkimuksessa alusta pitäen, mutta kiinnostukseni on koko ajan ollut enemmän ilmiössä kuin henkilössä. Matleena taas nousi tutkimuksen keskiöön vähitellen, huomaamattakin, ensin aviottoman äidin henkilöitymänä ja vasta myöhemmin naisena ja ihmisenä, joka on kiinnostava itsessään.

Jostain syystä koen Matleenan läheisempänä henkilönä kuin Pietarin, ja myös haluaisin tavoittaa hänen elämänsä todellisuuden eri tavalla. Matleenan persoonaa ei voi tavoittaa, ja ehkä hän juuri sen vuoksi on niin kiehtova. Osittain Matleenan ”tuttuus” johtuu sukupuolesta, johon naisena voin ainakin jollain tasolla samastua, vaikka naisen elämä 1800-luvulla poikkesikin omastani radikaalisti. Toisaalta juuri se, ettei Matleenan persoonasta tiedetä mitään saattaa johtaa siihen, että häneen voi sijoittaa mitä tahansa piirteitä ja ominaisuuksia, joita aletaan pitää totena. Liz Stanley pohtii Virginia Woolfiin viitaten, perustuuko tunne ymmärryksen kokemuksesta todellisuuteen vai onko se fiktiivistä ja romantisoitua.²⁶⁹ Kuten alussa jo totesin, Matleena ei kaipaa ymmärrystäni eikä sääliäni. Toisaalta nykypäivän naisen aseman ymmärtäminen edellyttää historiallisen jatkuvuuden tiedostamista.

Menneisyyden jälkien etsiminen arkistoissa tuntui usein turhauttavalta, joskus hävettävältä ja väliin ilon hetkiä tuottavalta. Turhauttavalta silloin, kun pitkän etsimisen jälkeen en löytänyt merkkiäkään niin Pietarista kuin Matleenasta. Näinkö vähän jää jälkiä ihmisestä, joka kuitenkin todistettavasti on kerran elänyt? Löytämisen iloonkin sekoittui paikoin sääliä ja häpeääkin, kuten silloin, kun löysin merkinnän jonka mukaan Matleenaa oli syytetty salavuoteudesta vuonna 1846. Iloa tuotti tutun nimen löytyminen pitkästä piikatyttöjen ja -naisten listasta, häpeää oma iloni siitä, että toinen löytyy rikosluettelosta.

²⁶⁸ Tuominen 2001, 199–200. Eksplisiittisesti tunteiden käyttöä tutkimuksessa käsittelevä psykohistoria on Marja Jalavan mukaan tunteidenkäsittelyn kulttuurihistoriaa: tutkijan persoonasta tulee heuristinen väline, jonka kautta tulkitaan menneisyyden ihmisten kokemuksia. Jalava 2005, 33, 36.

²⁶⁹ Stanley 1992, 16, viittaus Woolf 1931: *Life as we know it*.

Väliin pohdin, mikä oikeus minulla on penkoa kenenkään elämää. Mitä sanoisi Matleena, jos tietäisi, että etsin merkkejä hänen elämästään kirjoittaakseni niistä ja tuodakseni julki hänen elämänsä yksityiskohdat?²⁷⁰ Ajattelisiko hän samoin kuin Kerstin Ekmanin romaanin henkilö, vauvana adoptoitu Ingefrid, joka aikuisena saa tietää biologisen äitinsä henkilöllisyyden. Lukiessaan isoäitinsä Hillevin vanhoja muistikirjoja, jotka on talletettu seurakunnan arkistoon, Ingefrid miettii:

Kirja oli ollut kahteen kertaan taitellun harmaan imupaperiarkin alla. Olihan aina mahdollista, ettei sitä ollutkaan kirjattu. Mutta tarkistaessaan arkiston luettelosta hän näki, että se oli laskettu mukaan.

Hän ei halunnut panna sitä takaisin laatikkoon. Millä oikeudella ventovieraat ihmiset saisivat sormeilla jäykkiä lehtiä ja lukea, mitä niihin oli kirjoitettu?

Birger sanoisi, että se oli historiaa. Mutta mitä historia on?

Tämä tässä on vanhaa tuskaa. Onko millä tahansa papilla, joka tulee tänne, oikeus paljastaa se? Esimerkiksi sillä hassuja päähänpistojaan toteuttaneella naisella, joka oli minun edeltäjäni. Tai jollain seurakuntalaisella, joka kirjoittaa paikallishistoriaa. Onko heillä oikeus tuomita teot ja paljastaa häpeä?

Tämä on minun kirjani.

Jos isoäiti olisi tiennyt minusta, hän ei ikimailmassa olisi tahtonut sen joutuvan arkistoon. Minun äitini mainitaan tässä. Ja se yksi, joka voi olla minun isäni.²⁷¹

Teoksessaan *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet* Irma Sulkunen pohtii, mitä 1700-luvulla elänyt Liisa kenties ajattelisi, jos tietäisi tutkijan seuraavan jälkiään.

Vaikenemisellasi olet pannut minut ahtaalle. Mykkänä olet haastanut minut: Rakenna silta välillemme, jos pystyt! Anna mykälle ääni, jos siihen kykenet! Olet tivannut tavoitteitani, epäillyt motiivejani ja kieltäytynyt kerta toisensa jälkeen antautumasta tutkijan käyttöaineeksi. Olet vedonnut erityislaatuusi ja oikeutesi vaieta ikuisesti. Olet kysellyt: Sittenkö olisit tyytyväinen, jos levittäytyisin eteesi saarnoineni ja näkyineni? Jos kertoisin sinulle juurta jaksain tarinani, loisin itse oman historiani? Etkö ymmärrä, että silloin myös kohottautuisin yli muiden, vertaisteni? Minä olen mikä olen enkä voi auttaa, jos et minua löydä.

Olet myös houkutellut minua luopumaan sinusta, provosoiden, miltei ilkkuen: Anna suosiolla periksi, lopeta etsintäsi ja anna minun palata kaikkien äänettömien yksilöimättömään lepoon. Miksi et voi myöntää, että meillä oli elämä, mutta ei historiaa? Sillä eikö historia ole vain niiden, joilla

²⁷⁰ Ks. esim. Leskelä-Kärki 2001, 99. Historian henkilön intimitteettisuojausta ks. Hinkkanen 1997.

²⁷¹ Ekman 2005.

*on valta ääneen, oikeus kieleen ja mahti siirtää dokumentoitu elämänsä muiden kaltaistensa historialliseksi perinnöksi?*²⁷²

Sulkunen sanallistaa Liisan mahdolliset ajatukset; tutkijalla on hallussaan kieli ja käsitteellistämisen tapa, joka luultavasti jäisi tutkimuksen kohteelle vieraaksi. Silti löydän Liisan mahdollisista sanoista ajatuksen, jonka ehkä Matleenakin olisi voinut hyväksyä.

Kohtuutonta kuitenkin olisi syyllistyä ja kursailla tutkimuskohteen valinnan ja toisen elämän kirjoittamisen kanssa: tutkijana minulla on kuitenkin oikeus tuoda julki asia, joka harvoin on katsottu tutkimuksen arvoiseksi ja tehdä siitä oma tutkijan tulkintani.²⁷³ Ajattelen tutkimuksen tekevän oikeutta niin menneelle kuin nykyisyydellekin. Kun itse olen tutkimusprosessin kuluessa oppinut jotain naisen elämästä 1800-luvun Suomessa, uskon tämän tiedon olevan hyödyksi myös muille. Matleenaa ei tutkimuksen tuoma tieto enää tavoita, mutta kenties jonkinlainen ymmärrys koituu myös hänen ja hänen kaltaistensa osaksi.

Matleenan elämän vaiheet ovat viime vuosien aikana käyneet minulle tutuiksi, eikä niihin liittyvä dramatiikka enää yllätä. Silloin tällöin kuitenkin joku yksityiskohta tai yksittäinen tieto havahduttaa. Minulle tällainen oli Matleenan ensimmäisen tyttären, Elsa Caisan näkymättömyys. Elsa Caisan syntymä mainitaan muuttokirjassa, mutta häntä ei löydy syntyneiden, kastettujen eikä myöskään kuolleiden luettelosta. Pieni tyttö on ilmeisesti ollut olemassa, mutta kadonnut jopa kirjureilta näkymättömiin. Hän on siis sananmukaisesti ihminen jolla oli elämä mutta ei historiaa. Mistäpä tietää; ehkä hän eli aikuiseksi asti ilman, että kukaan muisti tai huomasi kirjata hänen elämänsä tapahtumia ylös. Tai ehkä hänkin kuoli pikkuisena, jättämättä itsestään muuta jälkeä kuin nimen äitinsä muuttokirjaan ja tahrin tämän maineeseen. Kun tämän ymmärsin, itkin ensimmäistä kertaa elämässäni tutkimuskohteen vuoksi.

Tutkimusprosessin intensiivisimmässä vaiheessa näin unen, jossa olin löytänyt mustavalkoisen valokuvan. Kuvassa istui nainen pitkässä hameessa, sylissänsä ja ympärillään neljä lasta. Kuvaa katsoessani tiesin, että siinä on Matleenan sisar Matleenan lapsien kanssa. Helpotuin ja ilostuin: naisen ja lasten suhde oli ilmeisen lämmin, lapset nojasivat luottavaisesti tätiinsä. Heillä on siis ollut joku läheinen ihminen, joka on pitänyt heistä huolta ja johon he ovat voineet luottaa! Matleenaa ei kuvassa näkynyt, mutta silti hänen läsnäolonsa saattoi tunnistaa. Kuvasta henki

²⁷² Sulkunen 1999, 30–32.

²⁷³ Esim. Kaija Heikkinen (2004) toteaa, että solidaarisuudesta ja epähierarkkisuudesta huolta kantavien tutkijoiden tuntuu olevan hankala hyväksyä tutkijalle aina lankeavaa jonkinasteista auktoriteettiasemaa.

vahvasti tuntu, että Matleena ei voinut huolehtia lapsistaan, vaikka olisi halunnutkin. Unesta herätessäni tunnistin oman vahvan haluni kirjoittaa Matleenan ja tämän lasten historia uudestaan, löytää sille onnellisia sävyjä.

Monet etenkin naispuoliset tutkijat tuntuvat olevan kovin kiintyneitä ja jopa ihastuneita kohteisiinsa. Esimerkiksi Anna Makkosen *Sinulle*-kirjan päähenkilö Kerttu ja Anna Kortelaisen jäljittämä Virginie eivät ole enää vain historian naisia, unohdettuja kohtaloita, vaan rakastetun ja tärkeän aseman saavuttaneita, ainakin hetkeksi. Kortelaisen jäljitysinto ja kiinnostus saivat minutkin ensilukemalta ihastumaan suloiseen, tummasilmäiseen naiseen maalauksessa. Itse en ole yhtään ihastunut Matleenaan. Miksi en? Onko helpompaa tuntea lämpimiä tunteita, ihailua ja ihastusta 1900-luvun alun intellektuaalipiireissä liikkuneeseen, hyvänä kirjoittajana ja terävänä ajattelijana esiintyvään Kerttuun? Tai taiteilijoiden rakastajattareen, kauniiseen Virginiehen? Tai ihailta L.Onervan tai Hella Wuolijoen kaltaisia vahvoja ja sanavalmiita naisia?²⁷⁴ Tässä seurassa kasvottomana pysyvä, köyhä ja ”piirien” ulkopuolella elänyt Matleena on aivan eri kastia. Huomaan välillä olevani jopa kateellinen keskiajan aatelisnaisia tutkineelle Anu Lahtiselle, Krohnin fennomaanisisarusten tutkija Maarit Leskelä-Kärjelle ja muille kuuluisia ja sivistyneitä naisia tutkineille: on kuin älykkäiden ja sivistyneiden naisten tutkiminen toisi omaankin elämään glamouria ja henkevyyttä, kirjallista ja kulttuurista säihkettä. Itse pysyn, kuvaannollisesti, turvemajassa kaukana pohjoisessa.

Toisaalta kauhistun ajatustani: onko Matleena minulle kuin hävettävä ja nolostuttavan epämoderni maalaismummo Rikille Kjell Westön kirjassa *Leijat Helsingin yllä* tai kuin Miina Supisen *Liha tottelee kuria* -kirjan perheen trendikkään äidin maalainen ja salattu oma äiti, jonka tytär kertoo kuolleen ettei kukaan saisi tietää tästä?²⁷⁵ Juuri kaupunkiin muuttaneelle, kiivaasti urbanisoitumaan pyrkivälle ja menestystä hamuavalle Matleena olisi myrkkyyä: rahvaanomainen, köyhä, sivistymätön ja oppimaton. Nainen, joka ei sovi moderniin kaupunkiin, ei osaa käyttäytyä ihmisten seurassa, pukeutuu huonosti ja on muutenkin kaikella tapaa epäsopeva.

Mutta ehkä olenkin nyt kirjoittamassa kurjuustutkimusta, jonka lähtökohtana ovat omat arvoni ja ennakoasenteeni. Voi voi kuinka surkeaa Matleenan elämä olikaan! Ja samalla itsesäälitutkimusta: Voi voi, miksi en valinnut tutkimuksen kohteeksi jotain parempaa, tärkeämpää, eksoottisempaa,

²⁷⁴ Toisaalta tutkimuksen kohde saattaa tietysti myös ärsyttää, hänen käytöksensä ihmetyttää tai jopa raivostuttaa. Suhtautumisesta tutkimuskohteeseen kirjoittavat esim. Tiina Kinnunen ja Merete Mazzarella.

²⁷⁵ Westö 1996; Supinen 2007.

hienompaa naista! Nyt voisin tutkia arkistoja vaikkapa lämpimässä Espanjassa sen sijaan että tuskailen kaamoksen keskellä! Sääliin tuskin kuitenkaan aiheita. Köyhyys ja kurjuus olivat yksi puoli Matleenan elämästä, mutta muitakin puolia voi löytää. Muistan pitää mielessä, että vaikka tiedän hänenstä vain vähän, juuri se, että tietoja on niin vähän, antaa mahdollisuuden nähdä hänet monenlaisena.

5 KALKKIMAAN MALLU

Yhdestä lauseesta, oletuksesta jonka mukaan Matleena hylkäsi lapsensa, on vuosikymmenten aikana tullut kyseenalaistamaton totuus, ilman että kukaan sinänsä on väittänyt sen olevan ainoa totuus. Muut vaihtoehdot ovat vain jotenkin unohtuneet, vaikka niitä ei olisi aktiivisesti unohdettu. Tavoitteeni on ollut näiden käsitysten kontekstoiminen ja myös purkaminen. Emansipatorisena tavoitteena on ollut tarkastella Matleenaa itsenään, osana aikaansa ja paikkaansa. Tarkastelemalla yhden ihmisen elämää ja yhteisöä on ollut mahdollista saada laaja kuva naisen elämästä pohjoisessa Suomessa 1800-luvulla. Naisen asema, sotien ja uuden rajan vaikutukset, suuret yhteiskunnalliset muutokset, yhteiskunnan hierarkkinen rakenne ja monet muut asiat pilkahtelevat esiin Matleenan elämän taustalla. Myös kaikki se läpikäymäni materiaali, josta Matleenan nimi puuttuu, kertoo omaa tarinaansa hänen asemastaan. Matleena ei avioitunut eikä häneltä jäänyt omaisuutta, josta olisi pitänyt käräjöidä.

Tutkimukseni tavoitteena on ollut monipuolistaa käsitystä Matleena Herajärvestä ja tuoda hänet esiin muunakin kuin poikansa hylänneenä äitinä. Yksi tavoite on ollut sen retoriikan purkaminen, että Matleenan lapset olisivat olleet isättömiä – sitä he eivät olleet. He kenties kasvoivat ilman isää, mutta kaikilla heillä todellakin oli isä. Se, että Matleenan ja muiden hänen kaltaistensa naisten kohdalla puhutaan isättömistä lapsista uusintaa käsitystä siitä, ettei miehillä ole osuutta lasten syntymään ja että vain nainen on vastuussa heistä. Matleenan kautta voikin tarkastella paitsi yksittäisen naisen elämää, myös eri aikoina vallinneita naiseuteen ja äitiyteen liittyneitä arvostuksia ja ideologioita.

Lähteissä Matleena Herajärven ympärille hahmottuu vahva viranomaisverkosto: kirkonmiehiä monenlaisissa rooleissa, nimismiehiä, köyhäinhoidon ja käräjien edustajia. Silti hänen ympärillään voi nähdä myös toisenlaisia yhteisöjä: sukulaisia, perheenjäseniä, naapureita, isäntiä, renkejä. Matleenan lasten kummeja ja muita asiakirjossa esiintyviä henkilöitä on hankala jäljittää; heistä on

näkyvissä enää nimi, joissain tapauksissa vain etunimi, joka ei kerro juuri mitään kerran eläneestä ihmisestä. Lisäksi piiloon jää paljon sellaisia ihmisiä, joilla on ollut vaikutusta Matleenan elämään kuten pappien puoliset, talollisnaiset ja tietysti lasten isät.

Matleenan yhteisöihin ja hänen elämästään jäljelle jääneeseen materiaaliin liittyy myös kysymys nimestä. Alussa pohdin, kutsunko Matleenaa etunimellä vai sekä etu- että sukunimellä. Merete Mazzarella kirjoittaa Fredrika Runebergista:

Suomalaisesta lukijasta on suorastaan hieman yllättävää, että Åsa Arping puhuu Fredrikasta muitta mutkitta Runebergina: Märta Tikkasta voitaisiin ehkä nykyään, lähes neljännesvuosisata Henrik-puolison kuoltua, kutsua Tikkaseksi, mutta meille Runeberg nyt kerta kaikkiaan on J. L. R. ja hänen vaimoan täytyy kutsua Fredrika Runebergiksi. (Ellei sitten todella haluta tunkeutua hänen elämäänsä ja kutsuta häntä kautta linjan Fredrikaksi).²⁷⁶

En ajattele, että olisi ”tunkeutumista” kutsua Matleena Herajärveä etunimellä. Matleena Herajärvi tuskin on se nimi, mitä aikalaiset hänestä käyttivät. Luultavammin häntä kutsuttiin Kalkkimaan Malluksi tai virallisemmissa yhteyksissä Kalkkimaan Matleenaksi. Vaikka hänen sukunimensä oli kuolemaan saakka Herajärvi ja hän oli syntynyt Herajärven talossa, se tuskin oli hänen ensisijainen identiteettinsä ja nimensä. Erilaiset nimet, viralliset ja epäviralliset, kertovat myös erilaisista rooleista ja yhteisöistä. Matleena Herajärvi -nimen käyttö tuo esiin yhden puolen, Kalkkimaan Mallu toisen.

Matleena Herajärven elämästä kertovat arkistomerkinnot ovat kaikki miesten tekemiä. Kalkkimaan papista kertovassa materiaalissa Matleenan mainitsevat niin miehet kuin naisetkin. Oma Kalkkimaan pappia koskeva tutkimukseni tuntuu myös kiinnostavan ihmisiä sukupuolesta riippumatta. Entä tämä tutkielma? Lähdeluetteloni ja tutkimukseni esikuvat sisältävät suurelta osin naisten tekemää tutkimusta naisista, ja kirjoittamisen tapani on sentyyppinen, jota en ole nähnyt kovinkaan monen miespuolisen tutkijan harrastaneen. Samoin kiitokseni tutkimuksen kommentoinnista kohdistuvat lähes ainoastaan naisille, ja voin olettaa, että myös mahdollinen lukijakunta koostuu lähinnä naisista. Onko siis niin, kuten Heini Hakosalo totesi arvioidessaan Maarit Leskelä-Kärjen väitöskirjaa *Kirjoittaen maailmassa*, että

Empaattinen ja kunnioittava asenne, jonka ei siis tarvitse sulkea pois kriittisyyttä, on hieno ja tarpeellinen asia historiankirjoituksessa, erittäinkin biografisessa historiankirjoituksessa. Näköpiirissä on kuitenkin ongelmia, jos empatiasta tehdään ohjelmallinen vaatimus nimenomaan

²⁷⁶ Mazzarella 2007, 29–30.

naishistoriassa, samalla kun muu osa tutkimuskenttää jatkaa menoaan ikään kuin tutkimuskohteen tutkijassa herättämät tunteet olisivat jonkinlaisia mentaalisia viruksia tai matoja, jotka uhkaavat tärvellä muuten niin siistit tiedostot.

Tällainen työnjako uusintaisi turhan selvästi perinteisiä sukupuolirooleja tutkimuksen alueella – samalla kun tytöt tanssahtelevat iloisesti omassa piirissään, pojat leikkivät nenät verillä kukkulan kuningasta.²⁷⁷

Maaailman sukupuolittuminen koskee siis myös tutkimusta ja tiedemaailmaa. Myös se, miten ja mitä tällä hetkellä on mahdollista tutkia, mistä näkökulmasta ja millaiseen paradigmaan liittyen, millaisista arvostuksista ja näkökulmavalinnoista myös oma työni kertoo suhteessa aikaan ja tutkimuksellisiin valintoihin.

²⁷⁷ Hakosalo 2006.

Liitteet

Liite 1

Matleenan elämä lyhyesti

Syntyy 4.6.1801 Alatorniolla, Ruottalan (Kaakaman) kylässä. Vanhemmat Anders ja Maria Herajärvi.

Kastetaan 7.6.1801.

Kummit Henric Herajärvi, Elisabeth Hönölä, Jacob Jängälä, edellisen vaimo Caisa ja Matts Abrahamsson.

Rippikoulussa 17-vuotiaana vuonna 1818. Lukutaito kohtalainen.

Ehtoollisella ensimmäisen kerran 24.6.1819

Muuttaa Karunkiin 18-vuotiaana vuonna 1819.

Muuttokirja 13.12.1820, piika.

Muuttokirjan on kirjoittanut kirkkoherra Simon Appलगren.

Pigan Magdalena Andersdotter Herajärvi, född år 1801, som sistledne år utflyttat till Karungi har dess förinnan lefnat sedigt, och med enfaldig Chriistendom kunskap begot den heliga nattwarden, waröfören mig [?] witterligen ledig till ägtenskapen som intygad. Neder Torneå den 13. December 1820 Simon Appलगren

Muuttaa takaisin Alatorniolle, muuttokirja 23.2.1822.

Muuttokirjan kirjoittanut kirkkoherra Grape.

Återflyttar med oförändrat betyg intygar: Karungi den 23 Februari 1822 Grape

Mahdollisesti palveluksessa Liakan kylässä.

Poika Johan Petter syntyy 10.1.1824 ja kastetaan 11.1.1824.

Kummit Johan Kalkimaa, edellisen vaimo Ablona, Pehr Kalkimaa, Anders Herajärvi ja piika Anna Greta Luukas.

Kastoi Kemin maaseurakunnan kappalainen Daniel Uhlbom.

Johan Petter kuolee 5.2.1824, kuolinsyy *nervfeber*. Matleenan nimitys on *dej*.

Muuttaa Karunkiin 24.3.1825. Nimitys on *lösa kvinnan* (irtolainen).

Simon Appलगrenin käsialaa.

Har med enfalld bevvisat [--], dock ej på flera år nyttjat helignattwarden till lefwerne oklanderlig och witerligen ledig till äktenskap, oägtad fott sistledne år födt och numero dödt barn.

Tytär Elsa Caisa syntyy 25.5.1825. Matleenan nimitys *lösa kvinnan*.

Poika Petter Abram syntyy 30.9.1830 ja kastetaan 3.10.1830.

Kummit Johan Kalkima, edellisen vaimo Ablona, Johan Petter Nacka ja piika Brita Madlena Kangas. Kastepappia ei mainittu.
Matleenan nimitys *dejan*.

Asuvat Karungissa tai Alatorniolla. Petter Abram on kirjoilla Alatorniolla, samoin Matleena. Karungin asiakirjoissa ei ole mitään merkintöjä heistä.

Muuttokirja Karungista Alatorniolle kirjoitettu 7.10.1832.

*Inlämnade härstedes 1825 om våren en af framl. doktor Appelgren d. 24. Mars f.å. gifven Attest af innehåll "att hon är [?] redo med enfaldig Christendoms kunskap, dock ej på flere år nyttjat helighetsnattwarden, var (är) till lefvernet oklanderlig och till äktenskap witterl. Ledig, ehuru hon sista år framfödt ett numera dödt barn". Här framfödde hon samma år den 25. Majåteri ett oägta barn, som kallades Elsa Caisa och blivit här [paikka, tekstistä ei saa selvää] intagen i kyrkan samt [-- --] kyrkoplikten. Sedan har jag icke hört [-- --] människan och vet ickehvar hon må [-- --] sig uppehållit. Hvarken bevistade hon till [?] förhör af kyrckan Nattwarden under sitt visande i denna församling men för övrigt vet jag om henne inte, hvarken gott eller ont.
Karungi d. 6. Julii 1832. Er. Burman*

Asuvat vuodesta 1832 lähtien mahdollisesti Matleenan vanhempien kanssa, jotka ovat torppareita/mäkitupalaisia.

Vuoden 1835 henkikirjassa Matleena on oheisasukkaana Keskitalossa, jonka isäntänä on Henri Niemi.

Merkintä: *Qvinnan Magdalena Herajärvi, litet vetande.*

Poika Johan syntyy 19.2.1837.

Kummit Olof Keskitalo ja vaimo Lovisa. Kastanut Kemissä L. M. Castrén.
Matleenan nimitys *inhysesqvinna* eli itsellinen.

Poika Carl Gustav syntyy 19.9.1838 ja kastetaan 19.9.1838.

Kummit Olof Keskitalo, edellisen vaimo Caisa Lovisa Andersdotter ja Caisa Peckala.
Kastanut Kemissä L. M. Castrén.

Ehtoollisella vuonna 1838 (ensimmäistä kertaa vuoden 1819 jälkeen).

Poika Petter Abram ruotulaisena Hönan talossa vuonna 1839.

Matleena palvelijoiden rekisterissä 1838–1844, vanhemmat asuvat mäkitupalaisina. Äiti Maria kuollut 22.3.1839.

Henkikirjassa 1840 inhysesqvinna, bettlare Matleena Herajärvi Hirmun talossa, jossa isäntänä Pehr Jarkka.

Tytär Maria Magdalena syntyy 30.7. ja kastetaan 1.8.1841.

Kummit Jacob Olof Keskitalo, edellisen vaimo Caisa Lovisa ja piika Greta Peckala.
Kastanut Kemissä L. M. Castrén.

Poika Nils syntyy 26.12. ja kastetaan 30.12.1842.
Kummit Isaac Granbom ja tämän vaimo Anna Liisa

Nils kuolee 5.2.1843.

Tytär Brita Carolina syntyy 21.8. ja kastetaan 25.8.1844.
Kummit Isaac Herajärvi, edellisen vaimo Maria Lisa Andersdotter ja näiden tytär Maria Carolina Herajärvi.

Henkikirjassa 1845 Matleena on merkitty asuvaksi isänsä ja veljensä Andersin kanssa Hönan talossa. Isäntänä Joseph Adamsson, emäntä tämän vaimo Brita. Talossa asuivat myös Johan Höna ja Anna Brita Lukas.

Ehtoollisella vuonna 1845.

Matleena talvikäräjillä 9.9.1846 (asia nro 192) syytettynä 8-kertaisesta salavuoteudesta.

Lönskaläge - eli salavuoteus kahden naimattoman kesken.
Matleenan nimitys piika.
Syyttäjänä kruunun nimismies Carl Hjulberg.
Todistajana vice pastor E. U. Castrén.
Todistuksen mukaan ”Till lefvernet veterligen ärlig, men icke väl känd.
Undergått hemligt skriftesmål och liqviderat kyrkoplikten genom arbete till kyrkan.” Eli saanut kirkkorangaistuksen, käynyt salaisen ripin.
Todistus annettu Simon Appelgrenin mukaan.
Matleenalla nimettömäksi jäävä edustaja.
Matleena saanut sakkorangaistuksen: 5 taaleria tai 2 ruplaa 40 kopeekkaa, joka on muutettavissa 7 päiväksi vankeutta, ei kuitenkaan vedellä ja leivällä.

Varojen puutteessa kärsi seitsemän päivän tuomion Oulun kruununvankilassa 24.–31. tammikuuta 1847. Saattajana nimismies Hjulberg.

Ehtoollisella vuonna 1847 ja seuraavan kerran 24.6.1849.

Henkikirjassa vuonna 1850 itsellisenä, lapsia tai muita ei mainittu. Ruottalassa nro 3, Stark Olof Nilssonin talossa/mailla.

Avustusta köyhäinhoidolta vuonna 1850. Köyhäinhoidon hallituksen kokouksessa 4.11.1852 luvattiin viljatukea Matleenalle.

Tyttäret Brita ja Maria olivat ruodussa elatuksella.

Köyhäinhoidon hallituksen kokouksen pöytäkirjassa 28.9.1852 asia nro 22: Matleena Herajärvi sai puolikkaan ruodun avustusta, eli 1 tynnyri 10 kappaa ohraa (tai jyviä).
Kaakaman seksmannina Per Wallo.

Ehtoollisella vuonna 1852.

Vuonna 1853 ruotujakoluetteloissa Matleena merkitty avustettavaksi ruotuun Isakka, Kaakama ja Niemi, Mäkikulju ja Suutari, Laivaniemen kylässä.
Tytät Maria ja Brita myös taloissa ruotulaisina.

Vuonna 1854 Matleena ruodussa nro 40: Hjelt, Kreku ja Herajärvi, Laivaniemi.
Tytär Maria myös ruodussa.

Vuonna 1855 Matleena ruodussa nro 41: Eskola, Isonikkilä ja Peräheikkilä, Kaakama.

Henkikirjassa vuonna 1855 Hönan talossa, jossa isäntänä Anders Lahdenkauppi, asui itsellinen Petter Abram Herajärvi äitinsä kanssa.

Ehtoollisella 4.5.1856.

Vuonna 1857 Matleena ruodussa nro 57: Anundi, Wiinikka ja Tapo, Laivaniemen kylä. Samassa ruodussa myös Johan Kuivan perhe.

Ehtoollisella 25.2.1857.

Vuonna 1858 Matleena ruodussa nro 59: Mäkikulju ja Hookana, Laivaniemen kylä.

Ehtoollisella 2.4.1858.

Vuonna 1859 Maalina Herajärvi ruotu nro 56: Anundi. Merkintä ”ohrisa” (vilja-avustus).
Yhdessä kokouksessa Kalkkimaan Mallulle ei luvata mitään.
Myös poika Jussista merkintä.
Tytär Brita ruodussa, josta kuitenkin lähtenyt pois.

Vuonna 1860 Matleena ruodussa nro 72: Isakka ja Sillanpää, Kaakaman kylä.

Henkikirjassa 1860 Anundin talossa Laivaniemessä renkinä Matleenan poika Kustaa Herajärvi, ruotulaisena Matleena.

Ehtoollisella 1.4.1862, 12.4.1863 ja 5.4.1864.

Matleena kuolee 21.12.1864, kuolinsyy *svullnad* eli turvotus tai paise.

Johan kuolee 4.2.1865, kuolinsyy *nervfeber*.

Pietari merkitty vuoden 1861–68 rippikirjassa merkinnällä *mindrevetande*.

Maria kuulutettu toukokuussa 1863, kuollut Norjassa 31.5.1868.

Köyhäinhoidon tileissä 31.12.1865 merkintä, että P. Lehto on antanut rahaa Madlena Herajärven arkkuun.

Liite 2

Ihmisiä Matleenasta kertovissa asiakirjoissa

Matts Abrahamsson

Matleenan kummi v. 1801

Simon Appelgren

Alatornion kirkkoherra, s. 1755, k. 1829

Kirjoittanut muuttokirjan Matleenan muuttaessa Karunkiin v.1820 ja v. 1825

Er [ic?] Burman

Kirjoitti muuttokirjan Matleenan palatessa Karungista v. 1832

Erik Ulrik Castrén

Vice pastor, s. 1806

Todistaja käräjillä v. 1846

Lars Magnus Castrén

Apulaispappi

Kastanut Kemissä Johanin v. 1837

Kastanut Kemissä Carl Gustavin v. 1838

Kastanut Kemissä Marian v. 1841

Kastanut Kemissä Britan v. 1844

Mathias Castrén

Kemin kirkkoherra, s. 1764, k. 1845

Kastanut Kemissä Nilsin v. 1842

Isaac Granbom

Torpparina Ruottalassa, s. 1795

Nilsin kummi v. 1842

Anna Stina Granbom

s. 1809 (vai 1819?)

Nilsin kummi v. 1842

Isaac Granbomin vaimo

Johan Jacob Grape

Carl Gustavin kirkkoherra

Kirjoittanut Matleenan muuttokirjan tämän palatessa Karungista v. 1822

Anders Herajärvi

Matleenan isä, s. 25.11.1770, k. 2.3.1848

Anders Herajärvi

Matleenan veli, s. 1800, kuollut lapsena

Anders Herajärvi

Matleenan veli, s.1803

Johan Petterin kummi

Brita Carolina Herajärvi
Matleenan tytär, syntyi 1844

Carl Gustav Herajärvi
Matleenan poika, syntyi 1838

Elsa Caisa Herajärvi
Matleenan tytär, syntyi 1825

Henric Andersson Herajärvi
Matleenan veli, s. 1798

Isaac Herajärvi
Matleenan serkku?, s. 1791
Britan kummi v. 1844

Johan Petter Herajärvi
Matleenan poika, syntyi 1824

Johannes Herajärvi
Matleenan veli, s. 1802, kuollut lapsena

Johannes Herajärvi
Matleenan veli, s. 1804, kuollut lapsena

Maria Herajärvi os. Niemitalo
Matleenan äiti, s. 1764, k. 28.3.1839

Maria Herajärvi
Matleenan sisko, s. 1796

Maria Carolina Herajärvi
Isaac ja Maria Lisa Herajärven tytär s. 1824
Britan kummi v. 1844

Maria Lisa Herajärvi
Isaac Herajärven vaimo, s. 1799
Britan kummi v. 1844

Henric Herajärvi
Matleenan setä, Andersin veli?
Matleenan kummi v. 1801

Johan Herajärvi
Matleenan poika, syntyi 1937

Maria Magdalena Herajärvi
Matleenan tytär, syntyi 1841

Nils Herajärvi
Matleenan poika, syntyi 1842

Petter Abram Herajärvi
Matleenan poika, syntyi 1830

Carl Hjulberg
Kruunun nimismies
syyttäjä käräjillä v. 1846

Elisabeth Hönölä
Matleenan kummi v. 1801

Jacob Johansson Jängälä
Ruottalassa, s. 1766
Matleenan kummi v. 1801

Caisa eli Carin/Catharina Josephsdotter Jängälä
Jacob Jängälän vaimo, s. 1769
Matleenan kummi, v. 1801

Johan Kalkimaa eli Hönä
Naapuri Ruottalan Kalkkimaalla, Hönän eli Ylitalon talo, s. 1775
Johan Petterin kummi v. 1824
Petter Abramin kummi v. 1830

Ablona Kalkimaa tai Hönä
Johan Kalkimaan vaimo, s. 1777
Johan Petterin kummi v. 1824
Petter Abramin kummi v. 1830

Pehr Kalkimaa
Johan Petterin kummi v. 1824

Brita Madlena Kangas
Piika
Petter Abramin kummi v. 1830

Jacob Olof Keskitalo
Naapuri Ruottalan Kalkkimaalla, kruununtorppa, s. 1803
Johanin kummi v. 1837
Carl Gustavin kummi v. 1838
Marian kummi v. 1841

Caisa Lovisa Andersdotter
Olof Keskitalon vaimo s. 1802
Johanin kummi v. 1837
Carl Gustavin kummi v. 1838
Marian kummi v. 1841

P. Lehto

Antanut rahaa Madlena Herajärven arkkuun v. 1865

Anna Greta Luukas

Piika, asui Herajärven talossa Matleenan syntyessä

Matleenan kummi v. 1801

Johan Petterin kummi v. 1824

Petter Nacka

Petter Abramin kummi v. 1830

Caisa Maria Peckala (v. 1838)

Piika

Carl Gustavin kummi

Greta Peckala

Piika

Marian kummi v. 1841

Rippikirjassa 1838-44 Henric Henricsson (s. 1801) ja Gretha Henricsson (s. 1800) Pekkala.

Itsellisinä Ruottalassa

Daniel Uhlbom

Kemin maaseurakunnan kappalainen, s. 1788, k. 1831

kastoi Johan Petterin v. 1824

Lautamiehet käräjillä: Nils Petter Niemitalo, Salomon Mäenalanen, Jonas Nicklas Igelström, Pehr Heikka, Pehr Närwä, Johan Kauppi, Pehr Risto ja Wilhelm Kulju.

Henkikirjoista muut asukkaat:

Vuonna 1835 Keskitalo (nro 59 Ruottala, omistaja nro 54 Toppa Nils Nilsson)

Matleena oheisasukkaana, ”litet vetande”

Landbonden Henri Niemi ja vaimo, tytär Caisa 12v.

Inhyseskvinnan Lisa Jaacola

Inhyseskarlen Johan Bryggare ja 66-vuotias vaimo

Mäkitupalainen Johan Mehnlös, vaimo ja lapset

Mäkitupalainen Pehr (Elsö?) ja vaimo

Inhyseskvinnan Clara Kling ja lapset

Inhyseskarlen Michel Isacka ja lapset

Vuonna 1840 Hirmun talossa (nro 56, Ruottala)

Matleena ”bettlare”

Pehr Järkkä ja vaimo Elsa

Syytinkiläiset Matts 77v. ja Stina 79v.

Vuonna 1845 Hönän talossa (nro 57 Kaakama)
Inhyses Anders Kalkimaa, poika Anders, tytär Malin

Joseph Adamsson Hönä, vaimo Brita
Inhyses Johan Hönä
Inhyses Anna Brita Luukas

Vuonna 1850 Starckin eli Tarkan talossa (nro 3 Ruottala)
Matleena itsellinen

Olof Nilsson Starck ja vaimo Elsa, pojat Pehr ja Johan, pojantytär Brita, tyttäret Sara, Fredika ja Anna
Medåbo Hneric Herwa (?) i Kemi Socken
Inhyses Johan (Möksä?) ja vaimo Anna
Syytinkiläinen Isak Lahti ja vaimo Maria
Inhyses Johan Ström ja vaimo Caisa

Vuonna 1855 Hönän talossa (nro 19 Ruottala)
Inhyses Petter Abram Herajärvi ja äiti

Isäntä Anders Lahdenkauppi, Kemissä
Renki Micko Johansson Pongala
Kaisa Jarkko
Brita Maria Wuoti

Vuonna 1860 Anuntin talossa (nro 15 Laivaniemi)
Matleena ruotuvaivainen
Renki Gustaf Herajärvi

Petter Abram Pehrsson Anunti ja vaimo Maria
Poika Johan, tytär Greta Johanna,
Piika Maria Magdalena Erkinantti
Torppari Olof Korstelius (?)
Inhyses Petter Abram Palojärvi
Ruotuvaivainen Magdalena Anttila 64v.

Lähteet

Arkistolähteet

Alatornion seurakunnan arkisto (ASA)

Vuosilta 1801–1865:

Rippikirjat
Syntyneiden, kastettujen ja kuolleiden luettelot
Köyhäinhoidon asiakirjat
Rikosluettelot
Muuttokirjat

Suomalaisen Kirjallisuuden seuran kansanrunousarkisto (SKS), äänitearkisto

SKSÄ 237. 1973. Alatornio. Ilkka Kolehmainen ja Aarre Nyman. Haastateltava mies, s. 1898.

Kansallisarkisto (KA)

Senaatti, prokuraattorin toimituskunta, kruununvankilain vankiluettelot, Oulun kruununvankilan vankiluettelo vuodelta 1847.

Tornion tuomiokunta, Alatornio, tuomiokirjat vuodelta 1946

Henkikirjat, Alatornio (vuosilta 1800–1865)

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (KOTUS),

Henkilönnimikokoelmat, Puhuttelunimikokoelmat:

Kalkki-Pappi. Kerääjä Eija Lassila, keruu 1978

Suomen murteiden arkisto

Tornionlaakson maakuntamuseo (TLMM), äänitearkisto

Äänite 526, Arvid Oukka, ajasta ja paikasta ei tietoa. Haastattelija Eija Lassila.
Äänite 261, 280, 478. Jalmari Puoskarin esitelmä. Ajasta ja paikasta ei tietoa.

Herajärven suvun sukuselvitys. Laatinut Esko Isonikkilä. Matti Herajärven hallussa.

NKFC 1-00231 Ragnar Lassinanti -kokoelma. Ragnar Lassinanti haastattelee Jalmari Puoskaria.

Julkaistut lähteet, lehtikirjoitukset ja aikalaiskirjallisuus:

Ahvenjärvi, Tauno & Vuento, Pertti (toim.) 1981: *Laivaniemen rannoilta Laivajärven laitamille*. Tornio.

Alkio, Santeri 1923 [1905]: *Nuorisoseurakirja*. Kootut teokset X. Toinen painos, ensimmäisen kerran julkaistu 1905. Porvoo, WSOY.

Bucht, Henning 1923: *Där svenskt och finskt mötas. Äldre bygdeanteckningar från Tornedalen*. Luleå Bokförlag 1987. 3.painos. [Henning Bucht 1858–1919, Alatornio. Bertil Karnell kokosi kertomuksia 1923].

Castrén, Kaarlo Alarik [Linnanen] 1882: Kalkkimaan pappi. Teoksessa *Suomen ylioppilaskunnan albumi Elias Lönnrotin kunniaksi, Hänen täyttääessään kahdeksankymmentä vuotta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. [Kirjoitus julkaistu nimimerkillä Linnanen.]

Castrén, Matias 1954 [1802]: *Luontoa ja taloutta kuvaava kertomus Kemin pitäjässä vuodelta 1802*. Kirjoittanut Matias Castrén, lääninrovasti ja kirkkoherra, kuninkaallisen Ruotsin isänmaallisen seuran ja kuninkaallisen Suomen talousseuran jäsen. Suomentanut Tuomo Itkonen 1954. Pohjolan Sanomain kirjapaino, Kemi.

Kalkkimaan pappi. *Perä-Pohja* 29.10.1926.

”Kalkkimaan pappi”. Lisätietoja Pietari Abram Herajärven merkillisistä elämänkohtaloista. Pohjois-Pohjan Viikkoliitteelle kansan kertomana kokoillut V. L. Julkaistu *Pohjois-Pohja*-lehden viikkoliitteen numeroissa 17 (24.4.) – 42 (16.10.) 1938. Yhteensä 26 osaa.

Kalkkimaan pappi. Omalaatuinen trubaduuri Perä-Pohjolassa. *Pohjolan Sanomat, Michigan* 22.1.1958. Kirjoittajaa ei mainita. Lehden päätoimittaja on Ralph P. Bekkala, toimittajat E. A. Millen ja Niilo Lapinoja.

Lehtola, Veli-Pekka 1992: Kalkkimaan pappi. Pilkkakirves vuosisadan takaa. Julkaisussa *Uusi Kansanmusiikki* 4/1992.

Lessing, Helena 2003: Kalkkimaan pappi julisti ja pilkkasi. Haastateltavana Pälvi Rantala. *Pohjolan Sanomat* 27.12.2003.

Matala, Toivo 1971: Kalkkimaan pappi, peräpohjalainen kansanrunoilija. Julkaisussa *Jatuli* 13. *Kemin Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen julkaisu*.

Puoskari, Pirkko 1985: Totuuden puhujalla ei ole yösijaa. – *Kaltio* 41(6): 282–283.

Pöyhönen 1987: *Kalkkimaan pappi*. Kirjoituksen on laatinut 13-vuotias Pöyhön koulun oppilas Susanna Pöyhönen. *Jokisuu* 9.2.1987.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Seppo 1996: *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Ahlbeck-Rehn, Jutta 1998: *Omoralems ansikt. En studie av de galna kvinnorna på Själo hospital 1889–1944*. Åbo Akademi, Sociologiska institutionen, Turku.

Ahlbeck-Rehn, Jutta 2002: Från lösdrivare till hysterika. Diagnostik som produktion av makt och avvikelse. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 3/2002. Suomen Naistutkimuksen Seura, Helsinki, 4–17.

Ahlbeck-Rehn, Jutta 2006: *Diagnostisering och disciplinering. Medicinsk diskurs och kvinnligt vansinne på Själo hospital 1889–1944*. Åbo Akademi University Press, Åbo.

Airas, Kaarlo 1941: *Vuosisata elämänliikettä Tornionjokilaaksossa. Kirkollista elämää ja hengellisiä liikkeitä vv. 1809-1900*. Gummerus, Jyväskylä.

Apo, Satu 1990: Huoraksi nimittely suomalaisessa perinteessä. Teoksessa Nenola, Aili (toim.): *Louhen sanat. Kirjoituksia Kansanperinteen naisista*. SKS, Helsinki.

Autti, Mervi 2003: Auttin neidit ikkunalla. Valokuvaajanaiset 1920-luvun Rovaniemellä. Teoksessa Naskali, Päivi; Autti, Mervi; Keskitalo-Foley, Seija; Korhonen, Anne & Kutuniva, Mervi (toim.): *Tuulia. Feministisiä näkökulmia lappilaiseen sukupuolikulttuuriin*. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 4, Rovaniemi, 2003. 115–144.
<http://ktk.ulapland.fi/isbn9516349463/tuulia.pdf>.

Autti, Mervi 2005: Selma Ollankedon murhe. Teoksessa Autti, Mervi & Tuominen, Marja (toim.): *Suuret herrat susia, pienet herrat pirtuja. Kahdeksan näkökulmaa elettyyn elämään*. Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunnan julkaisusarja C, Rovaniemi.

Autti, Mervi 2007: Etsimessä naimattomat naiset. Tarkennus naisvalokuvaajiin 1800-luvun loppupuolelta 1900-luvun alkuun. Teoksessa Kuulumisia. Feministisiä tulkintoja naisten toimijuuksista. Toim. Naskali, Päivi; Autti, Mervi; Keskitalo-Foley, Seija ja Sinevaara-Niskanen, Heidi. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Autti, Mervi 2010: Etsimessä neitikulttuuri. 1900-luvun alun valokuvaajanaisia Rovaniemellä. Musta taide, Helsinki.

Carlsson, Sten 1977: Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det Svenska ståndssamhället. Uppsala universitet.

Carlsson, Sten 1983: Kvinnoöden i 1800-talets Sverige. Teoksessa Norman, Hans (toim.) *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*. LTs förlag: Stockholm.

Classen, Constance; Howes, David & Synnot, Anthony 1991: *Aroma. The Cultural History of Smell*. Routledge, London.

Clear, Cairíona 1990: The Limits of Female Autonomy: Nuns in Nineteenth-Century Ireland. Teoksessa Maria Luddy & Cliona Murphy (eds.): *Women Surviving. Studies in Irish Women's History in the 19th & 20th centuries*. Poolbeck Press, Swords, Co. Dublin.

Connerton, Paul 1989: *How societies remember?* Cambridge: Cambridge University Press.

Frykman, Jonas 1977: *Horan i bondesamhället*. Liber Läromedel, Lund.

Eenila, Jukka (toim.) 1971: *Ruotiukkoja ja huutolaisia. Muistikuvia entisajan sosiaalihuollosta*. Tammi, Helsinki.

Ervasti, Kaijus 1994: *Lapsenmurhat Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus lapsenmurharikoksista Suomessa erityisesti autonomian aikana*. Oikeishistorian julkaisematon liseniaattityö. Helsingin yliopisto.

Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim) 2006: *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki.

Frykman, Jonas 1975: *Sexual Intercourse and Social Norms: A Study of Illegitimate Births in Sweden 1831–1833*. Julkaisussa *Ethnologia Scandinavica*.

Frykman, Jonas 1977: *Horan i bondesamhället*. Liber Läromedel, Lund.

Le Goff, Jacques 1992: *History and memory*. Alkuteos *Storia e memoria* 1977. Engl. käännös Steven Rendall & Elizabeth Claman. Columbia University Press, New York – Oxford.

Haapala, Pertti 1986: *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia tutkimuksia 133, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki – Vastapaino, Tampere.

Haapala, Pertti 1990: *Sosiaalishistorian lupaus*. Teoksessa *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta* (toim. Pekka Ahtiainen). WSOY, Helsinki. ss. 67–92.

Haatanen, Pekka 1968: *Suomalainen maalaisköyhälistö tutkimuksen valossa*. WSOY, Porvoo.

Hakosalo, Heini 2006: *Tutki, eläydy ja kirjoita*. Maarit Leskelä-Kärjen väitöskirjan *Kirjoittaen maailmassa* arvostelu h-verkossa.
[Http://agricola.utu.fi/nyt/arvos/arvostelut.php?hakukohde=haku_akirjoittaja&jarjestys=arvostelija_nimi&haku=hakosalo&sivu=&vps=1&arvostelu=1080](http://agricola.utu.fi/nyt/arvos/arvostelut.php?hakukohde=haku_akirjoittaja&jarjestys=arvostelija_nimi&haku=hakosalo&sivu=&vps=1&arvostelu=1080), luettu 4.12.2007.

Halme, Anna 2006: *Maaseudun piika suomalaisessa kaunokirjallisuudessa*. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Vaino, Korhonen, Kirsi (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Helsinki, SKS.

Happonen, Päivi 2004: *Sukututkimuksen asiakirjaopas. Väestöhistorialliset arkistolähteet*. Karjala-tiedokantasäätiö, Mikkeli.

Hearn, Mona 1990: *Workhouses and Irish Female Paupers, 1840–1870*. Teoksessa Maria Luddy & Cliona Murphy (toim.): *Women Surviving. Studies in Irish Women's History in the 19th & 20th centuries*. Poolbeck Press, Swords, Co. Dublin.

Heikkinen, Antero 1988: *Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva.

Heikkinen, Antero 1993: *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Yliopistopaino, Helsinki.

Heikkinen, Antero 1997: *Kirveskansan murros. Elämää Kuhmossa koettelemusten vuosina 1830-luvulla*. Yliopistopaino, Helsinki.

Heikkinen, Antero 2000: *Kirveskansa ja kansakunta. Elämän rakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella*. SKS, Helsinki.

Heikkinen, Kaija 2004: Muistitieto – akkojen puuhaa? Julkaisussa *Lähde. Historiatieteellinen aikakauskirja* 2/2005, 35–44. Julkaisija Labyrintti ry, Joensuu.

Heino, Ulla 1989: Se tavallinen tarina eli langennut nainen 19. vuosisadan alun länsisuomalaisessa maalaisyhteisössä. Teoksessa Kuparinen, Eero (toim.) *Työ tekijäänsä kiittää. Pentti Virrankoski 60 vuotta*. Turun Historiallinen Yhdistys. Turun yliopisto, Historian laitos. Turun Historiallinen Arkisto 44.

Helén, Ilpo 1997: *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus, Helsinki.

Helsti, Hilikka 2000: *Kotisyntyneiden aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista*. Helsinki, SKS.

Hinkkanen, Merja-Liisa 1997: Oman elämänsä sankaritar? Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia. Teoksessa Kuparinen, Eero (toim.): *Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin*. Turun yliopisto, Turku.

Häggman, Kai 1991: *Från självklarhet till ideologi – familjen som bildade klassens ideal i 1800-talets Finland. Den problematiska familjen*

Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Häkkinen, Antti 1991a: Kovat ajat ja sosiaaliset suhteet. ”Pernaan Lapuan tie tehtiin jauholoolla nälkävuosina”. Hätäaputyöt: epäonnistuiko valtiovalta? Teoksessa Häkkinen, Antti, Lepistö, Varpu, Soikkanen, Hannu (toim.): *Kun halla nälän tuskan toi: miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

Häkkinen, Antti 1991b: ”Jos lapsen, vasta näet puunvärisiä arkkuja, niin ei tarvihe kysyä, sillä ne ovat nälkään kuolleita.” Muisti, muistikuvat ja maailmankuva hätäajan jälkeen. Teoksessa *Kun halla nälän tuskan toi: miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Häkkinen, Antti, Lepistö, Varpu, Soikkanen, Hannu (toim.). WSOY: Porvoo Helsinki Juva.

Häkkinen, Antti 1992: Nälkä, valta ja kylä 1867–1868. Teoksessa *Talous, valta ja valtio*. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. toim. Pertti Haapala. Vastapaino, Tampere 1992, ss. 125–148.

Häkkinen, Antti 1995: *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.

Häkkinen, Antti: Rikkaiden pojat ja köyhien tyttäret. Helsingin vanha prostituutiekulttuuri. Teoksessa *Matkoja moderniin*. Toim. Marjatta Rahikainen. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1996.

- Häkkinen, Antti 2005: Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisössä. Teoksessa *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen. SKS
- Häkkinen, Antti; Lepistö, Varpu & Soikkanen, Hannu (toim.) 1991: *Kun halla nälän tuskan toi: miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.
- Häkkinen, Antti & Tervonen, Miika 2005: Johdanto. Teoksessa *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen. SKS, Helsinki.
- Immonen, Kari 2001: Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. SKS, Helsinki.
- Jalava, Marja 2005: *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistsessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. SKS, Helsinki.
- Johansson, Erik 1983: Den heliga familjen. Om borgerlig familjekult under 1800-talet. Teoksessa Norman, Hans (toim.) *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*. LTs förlag: Stockholm.
- Jokiaho, Mika 2000: Suvun, perheen ja kotitalouden kunnian tähden. Seksuaalisuus ja sivilisoituminen uuden ajan alussa Pohjanmaalla (1540-1690). Teoksessa *Rikos historiassa*. Toim. Olli Matikainen. Jyväskylän historiallinen arkisto,.
- Josselsson, Ruthellen 2004: Nimeämistä, tunkeilua, vallankäyttöä? Toisen elämän kirjoittamisesta. Teoksessa Latvala, Johanna; Peltonen, Eeva & Saresma, Tuija (toim.): *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Jousimaa, Kaarina 1983: *Jokainen lapsi on pelastettava elämälle*. Ensi Kotien Liitto, Helsinki.
- Jutikkala Eino 1987: *Kuoleamalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriiviivoja*. WSOY, Helsinki.
- Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu 2005: *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora, Turku.
- Kalela, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kallio, Topi 1913: *Palvelijapolitiikasta Suomessa 18. vuosisadalla*. Helsingin yliopisto.
- Karskela, Sinikka 1992: Oikeuslaitoksen asiakirjat. Teoksessa Marja-Liisa Putkonen (toim.): *Selvitä sukusi*. Sukuseurojen Keskusliitto ry., Helsinki. ss. 210–230.
- Kauranen, Kaisa 1999: *Rahvas, kauppahuone, esivalta. Katovuodet pohjoisessa Suomessa 1830-luvulla*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kenttä, Matti & Wande, Erling 1993: *Meän kielen sanakirja*. Kaamos, Luleå.

- Kinnunen, Tiina 2001: Ennakkositoumuksista ymmärtämiseen – naishistorian ulottuvuudet. Teoksessa Autio, Sari; Katajala-Peltomaa, Sari & Vuolanto, Ville (toim.): *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Vastapaino, Tampere.
- Kohonen, Heli 2000: *Yhteisön pelko on viisauden alku. Virkamiesten, toimenhaltijoiden ja rahvaan elämäntapojen kohtaaminen Keuruun kärjäkunnassa 1830-1840-luvuilla*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopiston historian laitos, Jyväskylä.
- Kokko Katariina 1996: Yksin lapsen kanssa. Aviottomia äitejä 1900-luvun alun Helsingissä. Teoksessa Rahikainen, Marjatta (toim.): *Matkoja moderniin*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Korkiakangas, Pirjo 1999: Muisti, muistelu, perinne. Teoksessa Bo Lönnqvist, Elina Kiuru ja Eeva Uusitalo (toim.): *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. SKS.
- Korkiakangas, Pirjo 2005: Muistoista tulkintaan –muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa. Teoksessa Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia ja Ruotsala, Helena (toim.): *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos ry, Helsinki. ss.129-148.
- Korolainen, Tuula & Tulusto, Riitta 1985: *Monena mies eläesssänsä. Elias Lönnrotin rooleja ja elämänvaiheita*. WSOY, Helsinki.
- Kortelainen, Anna 2002: *Virginie! Albert Edelfeltin rakastajattaren tarina*. Tammi, Helsinki.
- Kuuliala, Wiljo-Kustaa 1960: *Entisajan talonpoikaisyhteisö ja kirkko*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Kälvemark, Ann-Sofie 1983: Kommer familjen att överleva? Historiska aspekter på äktenskap och familj i det svenska samhället. Teoksessa Norman, Hans (toim.) *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*. LTs förlag: Stockholm.
- Laakso, Veikko 2002: Kirkkokurista kunnalliskuriin. Järjestyskysymys ja paikallishallinto Suomen maaseudulla. Teoksessa *Arki ja läheisyys*. Ulla Heimon 60-vuotisjuhlakirja, toim. Terhi Kivistö. Turun historiallinen yhdistys.
- Lahtinen, Anu 2003: Sukupuolten monisävyinen historia. Teoksessa Lahtinen, Anu (toim.): *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*. Turun historiallinen yhdistys, Historia Mirabilis 1. Turku.
- Lahtinen, Anu 2007: *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. SKS, Helsinki. Bibliotheca Historica 108.
- Lamberg, Marko 2006: Piikojen selviytyminen Tukholmassa 1450–1650. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. SKS, Helsinki.
- Lappalainen, Päivi 1999: ”Äiti-ilon himo”. Naiset ja kansakunnan rakentuminen 1800-luvulla. Teoksessa Koistinen, Tero; Kruuspere, Piret; Sevänen, Erkki & Turunen, Risto (toim.): *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. SKS, Helsinki.

Lehtonen, Heikki 1990: *Yhteisö*. Vastapaino, Tampere.

Levi, Giovanni 1991: On Microhistory. Teoksessa Peter Burke (ed.): *New Perspectives on Historical Writing*. Polity Press, Cambridge.

Leskelä-Kärki, Maarit 2001: Kerrottu elämä. Teoksessa *Jokapäiväinen historia*. Toim. Jorma Kalela ja Ilari Lindroos. SKS, Helsinki.

Leskelä-Kärki, Maarit 2004: Tutkija ja kolme sisarta. Polkuja henkilökohtaiseen historian tutkimukseen. Teoksessa *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Johanna Latvala, Eeva Peltonen ja Tuija Saresma (toim.). Nykykulttuurin tutkimuskeskus Jyväskylän yliopisto.

Leskelä-Kärki, Maarit 2006: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1085. Helsinki.

Leskinen, Tatu & Moilanen, Laura-Kristiina 2006: Ihanteena sivistynyt suomalainen. Identiteetin rakennusaineita 1880-luvun sanomalehdessä ja romaanissa. Teoksessa Moilanen, Laura-Kristiina & Sulkunen, Susanna (toim.): *Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Historiallinen Arkisto 123, Helsinki.

Levi, Giovanni 2001: On Microhistory. Teoksessa Peter Burke (ed.): *New Perspectives on Historical Writing*. Polity Press, Cambridge. ss. 97–119. (toinen painos, 1. painos 1991).

Lidman, Satu 2004: Rikoshistorian lähteillä. ”Toiseus” ja kunniattomuus 1500-luvun Baijerissa. Julkaisussa *Lähde. Historiatieteellinen aikakauskirja*, 2/2004, 93–109. Julkaisija Labyrintti ry, Joensuu.

Liljeström, Marianne 2004: Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.

Lindholm, Gunborg A. 1995: *Vägarnas folk. De resande och deras livsvärld*. Etnologiska foreningen i Västsverige, Göteborg.

Lithell, Ulla-Britt 1983: Bröstat eller dihornet? Mödrars och spädbarns livsvillkor i 1800-talets Finland. Teoksessa Norman, Hans (toim.) *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*, 65–73. LTs förlag: Stockholm.

Lähteenmäki, Maria 2004: *Kalotin kansaa. Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1808-1889*. Helsinki, SKS.

Löfström, Jan 1999: ”Mies” ja ”nainen” ynnä muut sukupuolet. Teoksessa Bo Lönnqvist; Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.): *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. SKS, Helsinki.

Makkonen, Anna 1996: Sinulle: romaani joka ei uskalla sanoa nimeään tai nainen, kapina, kirjoitus ja historia, eli mitä tapahtui kun tämän kirjan tekijä sai käsiinsä erään päiväkirjan vuodelta 1905. SKS, Helsinki.

- Markkola, Pirjo 1986: Emännäksi, piiaksi vai tehtaaseen. Tampereen ympäristössä syntyneiden naisten elämänvaiheita 1830-luvulta 1930-luvulle. Teoksessa Kiuasmaa, Kyösti (toim.): *Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Viljo Rasilan 60-vuotisjuhlakirja*. Tampereen yliopisto, Tampere, 72–84.
- Markkola, Pirjo 1990: Pirtissä ja pellolla, kotona ja konttorissa. Teoksessa *Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit?* Toim. Kari Immonen. Otava, Helsinki.
- Markkola, Pirjo 2003: Suomalaisen naishistorian vuosikymmenet. Julkaisussa *Historiantutkimuksen tila ja tulevaisuus. Historiallinen aikakauskirja* 1/2003, 53–63.
- Mazzarella, Merete 2007: *Fredrika Charlotta os. Tengström. Kansallisrunoilijan vaimo*. Tammi, Helsinki.
- Mikkola, Matti 1972: *Avioton lapsi*. Tammi, Helsinki.
- Muir, Edvard 1991: Introduction: Observing Trifles. Teoksessa Edvard Muir & Guido Ruggiero (toim.): *Microhistory and the Lost Peoples of Europe. Selections from Quaderni Storici*. Transl by Eren Branch. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London. s. vii–xxviii
- Munslow, Alan & Rosenstone, Robert A. (toim.) vuosi: *Experiments in Rethinking History*. Routledge, New York and London.
- Mäkelä, Anneli 1992: Historian naiset löytyvät. Teoksessa Marja-Liisa Putkonen (toim.): *Selvitä sukusi*. Sukuseurojen Keskusliitto ry., Helsinki. ss. 141–150.
- Mäkelä, Anneli & Karskela, Sirkka 1992: Sukututkimus on elämän rikkautta. Teoksessa Putkonen, Marja-Liisa (toim.): *Selvitä sukusi*. Sukuseurojen Keskusliitto ry., Helsinki.
- Nenola, Aili 1994: Folkloristiikka ja sukupuolitettu maailma. Teoksessa *Kulttuurintutkimus. Johdanto*. Toim. Jari Kupiainen ja Erkki Sevänen. SKS, Helsinki.
- Nieminen, Armas 1951: *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. WSOY, Helsinki-Porvoo.
- Nieminen, Armas 1993: *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään*. Väestöliitto, Helsinki.
- Nieminen, Hannu: *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Vastapaino, Tampere 2006.
- Norman, Hans 1983: Inledning. Teoksessa Norman, Hans (toim.) *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*. LTs förlag: Stockholm.
- Nousiainen, Mervi 1990: Salaisen teon julkinen pohdinta, Lastenmurhatarinta kulttuurisena puheena. Teoksessa *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Toim. Aili Nenola. SKS, Helsinki.
- Nygård, Toivo 1994: *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*. Jyväskylän yliopisto.

- Nygård, Toivo 1998: *Erilaisten historiaa: marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena, Jyväskylä.
- Nätkin, Ritva 1997: *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Gaudeamus, Helsinki.
- O'Connor, Anne 1991: *Child Murderess and Dead Child traditions*. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki.
- Ohlander, Ann-Sofie 1993: Farliga kvinnor och barn. Historien och det utomäktenskapliga. Teoksessa *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar. Utbildningsradion*, Stockholm.
- Oittinen, Riitta 1990: Säädtyöntä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.): *Arki ja Murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Ollila, Anne 2001: Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä. Teoksessa *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. SKS, Helsinki.
- Ollila, Anne 1993: Muistitieto historiallisen tutkimuksen lähteenä. Teoksessa *Keskusteluja professorin kanssa*. Veikko Litzenin 60-vuotisjuhlakirja. Toim. Totti Tuhkanen, Elisa Pispala, Keijo Virtanen, Turun yliopisto.
- Ollitervo, Sakari 2005: Max Weber ja vastakohtien maailma. Teoksessa Järvinen, Hanna & Kärki, Kimi (toim.): *Avaintekstejä kulttuurihistoriaan*. Cultural History – Kulttuurihistoria, Turku.
- Oukka, Arvid 1976: *Tornionlaakson kansanperinnettä, osa IV*. Omakustanne, Tornio.
- Peltonen, Matti 1999a: *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus, Hanki ja jää, Helsinki.
- Peltonen, Matti 1999b: Työnjako sosiaalisena tilana – Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.): *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. SKS, Helsinki.
- Pentikäinen, Juha 1990: *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. SKS, Helsinki.
- Piispa, Jyrki 1996: Terve ruumis ei työtä kaipaa. Teoksessa Kortelainen, Kaisu & Vakimo, Sinikka (toim.): *Tradition edessä. Kirjoituksia perinteestä ja kulttuurista*. Suomen kansantietouden Tutkijain seura, Joensuun yliopisto.
- Pirinen, Kauko 1992: Henkikirjat kertovat. Teoksessa Marja-Liisa Putkonen (toim.): *Selvitä sukusi*. Sukuseurojen Keskusliitto ry., Helsinki. ss.151–156.
- Pohjola-Vilkuna Kirsi 1995a: *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. SKS, Helsinki.

Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1995b: (Väki)valtaa, pakkoa vai pahuutta. Mitä kerrottavaa lapsenmurhilla on? *Naistutkimus* 2/1995.

Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1995c: Lapsenmurha. Avaamaton tarina. Teoksessa *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*. Toim. Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen. Jyväskylän historiallinen arkisto 1995.

Pomata, Gianna 1991: Unwed Mothers in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries: Clinical Histories. Teoksessa Edvard Muir & Guido Ruggiero (toim.): *Microhistory and the Lost Peoples of Europe. Selections from Quaderni Storici*. Transl by Eren Branch. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London. ss.15– 204.

Porter, Roy 2002: *Madness. A brief history*. Oxford University, Press New York.

Pulma, Panu 1987: Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Turpeinen, Oiva & Pulma, Panu (toim.): *Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.

Pulma, Panu 1992: Köyhästäkö kansalainen? - köyhyys poliittisena ongelmana. Teoksessa *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. toim. Pertti Haapala. Vastapaino, Tampere.

Pulma, Panu 2007: Maalaiselämän hidas muutos. Teoksessa *Suomalaisen arjen historia II. Säätyjen Suomi*. Toim. Anssi Mäkinen, Joni Strandberg & Jukka Forslund. WSOY, Helsinki.

Pylkkänen, Anu 1991: Holhouksen historiaa. Edusmiehisyydestä huoltoon. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.) *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Gaudeamus, Helsinki.

Pöysä Jyrki 1997: *Jätjän synty*. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä. SKS, Helsinki.

Rahikainen, Marjatta 1996: Kasvot väkijoukossa. Historian kirjurit ja toimijat. Teoksessa *Matkoja moderniin*. Toim. Marjatta Rahikainen. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Rahikainen, Marjatta 2001: ”Naiset näkyvät Suomessa tekevän vaikka mitä”. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja (toim.): *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. SKS, Helsinki.

Rahikainen, Marjatta 2006a: Kadonneen työn jäljillä. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Vaino, Korhonen, Kirsi (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. SKS, Helsinki.

Rahikainen, Marjatta 2006b: Maatalouden piiat pitäjänhistorioiden valossa. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Vaino, Korhonen, Kirsi (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Helsinki, SKS.

Rantala, Päivi 2005a: Muistakko sie sen Kalkkimaan papin? Tornionlaakson kylähullu muistoissa ja kertomuksissa. Teoksessa Autti, Mervi & Tuominen, Marja (toim.): *Suuret herrat susia, pienet herrat piruja. Kahdeksan näkökulmaa elettyyn elämään*. Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunnan julkaisusarja C, Rovaniemi.

Rantala, Päivi 2007: Matleena Herajärven mahdolliset elämät. Avioton äiti yhteisössään 1800-luvun Tornionjokilaaksossa. Teoksessa Naskali, Päivi; Keskitalo-Foley, Seija; Autti, Mervi & Sinevaara-Niskainen, Heidi (toim.): *Kuulumisia*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Rantala, Päivi 2009: *Erilaisia tapoja käyttää kylähullua. Kalkkimaan pappi aatteiden ja mentaliteettien tulkkina 1800-luvulta 2000-luvulle*. k&h, kulttuurihistoria, Turun yliopisto, Turku.

Rantala, Päivi 2010: Äiti ei hänestä pitänyt mitään huolta. Julkaisussa Naistutkimus – Kvinnoforskning 3/2010.

Rantatupa, Heikki 1988: *Alatornion historia*. Tornion kaupunki, Tornio.

Roiko-Jokela, Heikki 2006: *Suvun vallasta edunvalvontaan. Suomalaisen holhousjärjestelmän kehitys keskiajalta 2000-luvulle*. Minerva-kustannus, Helsinki-Jyväskylä.

Räisänen, Arja-Liisa 1995: *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Räisänen, Tarja 2001: Syytinkimuoreja ja loiseukkoja. Ikääntyneiden naisten selviytymiskeinoja maaseudulla 1850–1920. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja (toim.): *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”*. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla. SKS, Helsinki.

Räsänen, Riitta 2005: Piika ei oo ihminen, eikä ihra voita – sukupuoli ja omakohtainen näkökulmina kyselyaineiston tulkinna. Teoksessa Korhokangas, Pirjo; Olsson, Pia ja Ruotsala, Helena (toim.): *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos ry, Helsinki.

Saarinen, Satu 2005: *On sovelias ikeeni ja keveä on kuormani. Naispastoreiden kokemuksia pappeudesta Oulun hiippakunnassa 1980-luvulta 2000-luvun alkuun*. Kustannus-Puntsi, Inari.

Sandström, Britt & Taussi Sjöberg, Marja 1983: *Barnamörderskor i Västernorrlands län 1861-1890*. Teoksessa Norman, Hans (toim.) *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*. LTs förlag: Stockholm.

Satokangas, Reija 1997: Nousun aika (1721–1859). Teoksessa Satokangas, Reija (toim.): *Keminmaan historia*. Keminmaan kunta ja Keminmaan seurakunta.

Satokangas, Reija 1999: Polkkapareja ja äpäriä – 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun siveettömyysongelmat Kemijokisuussa. Teoksessa Helomaa, Kimmo & Tervonen, Antero (toim.) *Historian viesti*. Oulun yliopisto, Suomen ja Skandinavian historia.

Satokangas, Reija 2004: *Talonpoika ja teollisuus. Vastakkain ja rinnakkain. Kemijokisuun agraariyhteisön muutos 1869-1938*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.

Schama, Simon 1991: *Dead certainties. (Unwarranted speculations)*. Alfred A. Knopf, New York.

Sihvola, Juha 2000: Anakronismi ja sen välttäminen. Teoksessa *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. Toim. Pauli Kettunen, Auli Kultanen ja Timo Soikkanen. Kirja-Aurora, Turku.

- Sipri, Katja 1994: *Avioton äiti ja lapsi 1800-luvun maalaisyhteisössä*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Suomen ja Skandinavian historia, Helsingin yliopisto.
- Stanley, Liz 1992: *The auto/biographical I. The theory and practise of feminist auto/biography*. Manchester University Press, Manchester and New York.
- Sulkunen, Irma 1989: *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki, Hanki ja jää.
- Sulkunen, Irma 1991: *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1995: *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Sulkunen, Irma 1999: *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Gaudeamus, Helsinki.
- Teinonen, Markku 1990: The Social network and choice of Godparents of a family moving from the Country to a Town. *Ethnologia Fennica vol. 18*, 29–38.
- Teräs, Kari 2005: Suhtautuvatko historiantutkijat teorioihin välineellisesti? Teoksessa Andersson, Marja; Anttila, Anu-Hanna & Rantanen, Pekka (toim.): *Kahden muusan palveluksessa. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat*. Turun historiallinen yhdistys ry, Turku.
- Toivo, Raisa Maria 2006: Usko arjessa ja pyhässäkin. Teoksessa Häggman, Kai et al. (toim.): *Suomalaisen arjen historia. Savupirttien Suomi*. WSOY, Helsinki.
- Tuomaala, Saara 2005: Yhteiskunnallisesta äitiydestä naisten elämänhistorioihin. Suomen naishistorian suuntaviivoja 1970-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Katainen, Elina; Pckalén, Eva ja Tuomaala, Saara (toim.): *Oma pöytä. Naisten historiankirjoittajina Suomessa*. SKS, Helsinki. Historiallisia tutkimuksia 221.
- Tuominen, Marja 1996: Onko Junttilasta lukkariksi? Teoksessa Aromaa, Vuokko (toim.): *Lääkäri, lukkari, talonpoika, duunari: lukuja suomalaisten historiaan*. Otava, Helsinki.
- Ukkonen Taina 2000a: Muistitieto tutkimuksen kohteena ja aineistona. Verkkojulkaisussa *Elore 2/2000*. Suomen Kansantietouden Tutkijain seura, Joensuu. http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_00/ukk200.html
- Ukkonen, Taina 2000b: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. SKS, Helsinki.
- Utriainen, Terhi 2006: *Alaston ja puettu. Ruumiin ja uskonnon ääret*. Vastapaino, Tampere.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 1995: Alkoholien nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500–1700-luvun Suomessa. Teoksessa *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*. Toim. Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen. Jyväskylän historiallinen arkisto, Jyväskylä.
- Weber, Max 1980: *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Suom. Timo Kyntäjä. WSOY, Helsinki.

Wertsch, James W. 2002: *Voices of Collective Remembering*. Cambridge University Press, Cambridge.

Ylikangas, Heikki 1976: *Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väki- ja rikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Otava, Helsinki.

Zemon Davis, Natalie 1997: *Kolme naista, kolme elämää 1600-luvulla*. Engl. alkuteos *Women on the Margins, Three Seventeenth-Century Lives*. Suom. Jaana Iso-Markku. Otava, Helsinki.

Zemon Davis, Natalie 1999: Who owns history? Teoksessa Ollila, Anne (toim.): *Historical Perspectives on Memory*. Suomen Historiallinen seura, Helsinki.

Zemon Davis, Natalie 2001: *Martin Guerren paluu*. Alkuteos *Le retour de Martin Guerre 1982*. Suom. Aulikki Vuola. Gaudeamus, Helsinki.

Åström, Anna-Maria 1999: Työt ja työnteko Savon kartanoissa 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Toim. Raimo Parikka. SKS, Helsinki.

Östman, Ann-Catrin 2000: Joan Scott ja feministinen historiankirjoitus. Teoksessa Anttonen, Anneli; Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.): *Feministejä, aikamme ajattelijoita*. Vastapaino, Tampere.

Östman, Ann-Catrin 2007: Kaskenpoltosta moderniin maatalouteen. [Käännös ruotsista Kari Koski]. Teoksessa *Suomalaisen arjen historia II. Säätyjen Suomi*. Toim. Anssi Mäkinen, Joni Strandberg & Jukka Forslund. WSOY, Helsinki.

Kaunokirjallisuus:

Ekman, Kerstin: *Raaputusarvat. Sudentalja osa III*. Tammi, keltainen kirjasto 2005, suom. Pirkko Talvio-Jaatinen.

Kälkäjä, Mirjam 1987: *Kalkkipappi*. Historiallinen draama. 2. näytöstä. Kantaesitys Rovaniemen Kaupunginteatterissa 9.1.1988.

Kälkäjä, Mirjam 1989: *Kalkkipappi*. Teoksessa *Umpistaival*. Gummerus, Jyväskylä.

Supinen, Miina 2007: *Liha tottelee kuria*. WSOY, Helsinki.

Westö, Kjell 1996: *Leijat Helsingin yllä*. Alkuteos *Drakarna över Helsingfors*. Suom. Arja Tuomari. Otava, Helsinki.